

RP 219/2024 rd

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 6 och 17 kap. i strafflagen

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås det att strafflagen ändras.

Enligt förslaget ska det att ett brott begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet utgöra en straffskärpningsgrund. En definition av kriminell gruppering tas också in i lagen. Enligt förslaget ska det vara straffbart som ett separat brott att använda en person som är under 15 år som redskap för att begå ett uppsåtligt brott. Det föreslås också att det att ett brott mot liv, hälsa eller frihet begås på ett synnerligen förnedrande sätt ska utgöra en straffskärpningsgrund. De föreslagna bestämmelserna skärper straffen för gärningarna i fråga.

De föreslagna ändringarna bidrar till genomförandet av målen i regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering om att skärpa straffen för brott som begås av gatugång, stärka läran om medelbart gärningsmannaskap som gäller vid brott begångna av barn under 15 år samt skärpa straffen för förnedrande handlingar i samband med misshandel. Genom lagändringarna genomförs samtidigt också åtgärder avseende strafflagstiftningen som ingår i åtgärdsprogrammet för förebyggande och bekämpning av ungdoms- och gängbrottslighet.

Lagen avses träda i kraft våren 2025.

INNEHÅLL

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
MOTIVERING	4
1 Bakgrund och beredning.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Beredning.....	4
2 Nuläge och bedömning av nuläget	4
2.1 Gatugång.....	4
2.2 Anstiftan av person under straffansvarsåldern för att begå brott.....	6
2.3 Förnedring.....	7
2.4 Lagstiftning och praxis	8
2.4.1 Straffmätning och organiserad brottslighet	8
2.4.1.1 Utgångspunkter för bestämmande av straff.....	8
2.4.1.2 Skärpningsgrund för organiserad kriminell verksamhet.....	9
2.4.2 Anstiftan och medelbart gärningsmannaskap.....	11
2.4.3 Förnedring.....	12
2.5 Bedömning av nuläget	15
2.5.1 Regelverk om gatugång och organiserade kriminella sammanslutningar	15
2.5.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott	17
2.5.3 Förnedring.....	18
3 Målsättning	18
4 Förslagen och deras konsekvenser	19
4.1 De viktigaste förslagen	19
4.1.1 Att begå brott som ett led i en kriminell grupperings verksamhet som skärpningsgrund.....	19
4.1.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott blir separat straffbart.....	19
4.1.3 Reglering av förnedrande gärningar som skärpningsgrund.....	20
4.2 De huvudsakliga konsekvenserna.....	20
4.2.1 Samhälleliga konsekvenser samt konsekvenser för de grundläggande och mänskliga rättigheterna.....	20
4.2.2 Konsekvenser för olika grupper av människor	22
4.2.3 Konsekvenser för den offentliga ekonomin.....	24
4.2.3.1 Skärpningsgrund för kriminella grupperingar	24
4.2.3.2 Skärpningsgrund för förnedring	27
4.2.3.3 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott	29
4.2.3.4 Konsekvenser för den offentliga ekonomin sammanlagt	30
4.2.4 Konsekvenser för brottsligheten	31
4.2.5 Konsekvenser för tvångsmedel.....	33
5 Alternativa handlingsvägar.....	33
5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser	33
5.1.1 Brott som begås av gatugång	33
5.1.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott	34
5.1.3 Förnedrande handlingar	34
5.2 Lagstiftning och andra handlingsmodeller i utlandet	36

6 Remissvar	42
6.1 Allmänt om remissvaren	42
6.2 Att begå brott som ett led i ett kriminellt nätverks (gatugängs) verksamhet	43
6.3 Att begå brott mot liv, hälsa eller frihet på ett synnerligen förnedrande sätt	45
6.4 Användande av minderårig för att begå brott	46
6.5 Konsekvensbedömning	46
6.6 Utlåtande av rådet för bedömning av lagstiftningen	47
6.6.1 Utlåtandets innehåll	47
6.6.2 Beaktande av utlåtandet i propositionen	48
7 Specialmotivering	49
7.1 Skärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar	49
7.2 Skärpningsgrunden för brott som begås på ett synnerligen förnedrande sätt	54
7.3 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott	56
8 Ikraftträdande	58
9 Förhållande till budgetpropositionen	58
10 Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning	58
LAGFÖRSLAG	65
Lag om ändring av 6 och 17 kap. i strafflagen	65
BILAGA	67
PARALLELLEXT	67
Lag om ändring av 6 och 17 kap. i strafflagen	67

MOTIVERING

1 Bakgrund och beredning

1.1 Bakgrund

I regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering identifieras den ökande ungdoms- och gängbrottsligheten som ett allvarligt problem. Justitieministeriet tillsatte den 1 september 2023 en arbetsgrupp (VN/24165/2023) för att före utgången av 2023 bereda ett åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa ungdoms- och gängbrottslighet. Åtgärdsprogrammet och statsrådets principbeslut om det publicerades den 25 april 2024 (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:13).

Åtgärdsprogrammet för att förebygga och bekämpa ungdoms- och gängbrottslighet åren 2024–2027 innehåller 43 åtgärder som utgör nio olika helheter. I enlighet med åtgärdsprogrammet ingriper man övergripande i fenomenet med både så kallade hårda och mjuka åtgärder. En helhet utgörs av straffskärpningsåtgärderna som vidtas genom denna proposition. Övriga åtgärder genomförs i samband med olika projekt.

Enligt åtgärdsprogrammet och regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering skärps straffen för brott som har samband med brott som begås av gatugång genom att som en separat straffskärpningsgrund föreskriva att brottet hänför sig till verksamhet i ett gatugång. Anstiftan av barn under straffansvarsåldern för att begå brott föreskrivs som skärpningsgrund eller kriminaliseras som en egen brottsbenämning. Förnedring läggs till som kvalificeringsgrund för grov misshandel eller straffskärpningsgrund. Det kan till exempel handla om att fotografera eller spela in dådet och sprida materialet eller något annat särskilt förnedrande förfaringsätt (Regeringsprogrammet, s. 193–194, 207).

1.2 Beredning

Utkastet till regeringens proposition bereddes under mars–juni 2024 som tjänsteuppdrag vid justitieministeriet. Utkastet har varit ute på remiss 27 juni–14 augusti 2024.

Regeringspropositionen bereddes vidare som tjänsteuppdrag vid justitieministeriet. Den del som gällde bedömningen av de ekonomiska konsekvenserna sändes till olika myndigheter för utlåtande under den fortsatta beredningen. Därefter bedömdes utkastet till regeringsproposition ännu av rådet för bedömning av lagstiftningen och förhandsgranskades av justitiekanslern, varefter propositionen färdigställdes.

2 Nuläge och bedömning av nuläget

2.1 Gatugång

I Finland har man gjort observationer om lokala kriminella nätverk, som polisen bland annat kallar gatugång. Det finns ingen entydig eller allmänt etablerad definition av gatugång, och även i Finland har termen använts i olika sammanhang för att hänvisa till brottsfenomen av olika karaktär. I offentliga tal kan till exempel gatuvåld mellan unga och lokala kriminella grupperingar som kallas gatugång blandas ihop, även om det handlar om olika former av brottslighet, både vad gäller bakgrundsfaktorer och allvarlighetsgrad. Ungdomsbrottslighet är i huvudsak förknippad med att brott begås i grupp. Sådana sammanslutningar är dock vanligtvis kortvariga och lösa i strukturen, och den kriminella verksamheten är vanligtvis inte planmässig, målinriktad och återkommande. De gatugång som avses i denna proposition är däremot

förhållandevis långvariga och deras kriminella verksamhet är återkommande och åtminstone till viss del målinriktad eller planmässig. Detta manifesteras till exempel av narkotikabrottslighet som begås av sammanslutningar.

Brott som begås av gatugång har identifierats som ett problem i flera europeiska länder. För att främja brottsbekämpningsarbetet i fråga om detta har det europeiska nätverket för förebyggande av brottslighet EUCPN utarbetat en arbetsbok om bekämpning av brott som begås av gatugång (EUCPN (2022). Street gang prevention. EUCPN Toolbox Series. Bryssel: EUCPN). I arbetsboken har man samlat internationell forskningsdata om särdragen i och riskfaktorerna med brott som begås av gatugång samt om bekämpning av brott som begås av gatugång. Finlands gatugångfenomen och dess särdrag har också granskats inom åtgärdsprogrammet för förebyggande och bekämpning av ungdoms- och gängbrottslighet (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:13). Åtgärdsprogrammet innehåller också en översikt över åtgärderna för bekämpning av brott som begås av gatugång i Sverige, Danmark och vissa andra länder samt en bedömning av hur effektiva dessa åtgärder är.

För att hindra att gatugångsfenomenet förvärras och att gatugång etablerar sig samt för att stoppa spiralen av våld och annan brottslighet har polisen utarbetat administrativa definitioner och tillvägagångssätt för att identifiera kriminella aktörer och upprätthålla en analyserad lägesbild av gatugången, personkretsen som anknyter till gatugång samt brott som begås av gatugång. Enligt den definition som polisen använder är ett gatugång en sammanslutning av permanent karaktär av flera personer som tillsammans och återkommande bedriver kriminell verksamhet som har väsentliga konsekvenser särskilt för ordningen och säkerheten på allmänna platser. Utöver definitionen har man identifierat särdrag som beskriver gatugång; karaktären av nätverk, ung åldersstruktur, narkotika- och våldsbrottslighet, koppling till en viss stadsdel samt den centrala betydelsen av sociala medier och populärkultur eller ett ”varumärke”. Enligt internationell forskningslitteratur är till exempel symboliskt våld, såsom våld i samband med att försvara den egna gruppens ära, ett centralt element som anknyter till gatugång och som för sin del skiljer gatugång från annan brottslighet som sker i grupp (European Forum for Urban Security: EU Street Violence – Youth Groups and Violence in Public Spaces 2013).

Enligt lägesbilden för våren 2024 har Finlands polis identifierat cirka 10 sammanslutningar som klassificerats som gatugång. Totalt har cirka 350 personer kopplats ihop med dessa sammanslutningar, varav cirka 150 enligt polisens bedömning är centrala personer eller medlemmar i sammanslutningen och resten är andra personer förknippade med sammanslutningarna, såsom medbrottslingar eller medverkande. Det är värt att notera att personer som ansluter sig till gatugången huvudsakligen är män i åldern 18–30 år, vilket ytterligare understryker åtskillnaden mellan barn- och ungdomsbrottslighet. Sammanslutningarnas inflytelsesfär bedöms emellertid även omfatta minderåriga personer, och minderåriga utsätts därför för en särskild risk för rekrytering, påverkan och anstiftan till brott.

Kvantitativt sett är de vanligaste brottstyperna relaterade till gatugång narkotikabrott samt brott mot liv och hälsa, som tillsammans under de senaste åren har utgjort drygt hälften av brotten relaterade till gatugång. Fördelningen av brottsmisstankar liknar den inom organiserad brottslighet i allmänhet, och i brottslighet relaterad till gatugång kan likheter med mer traditionell organiserad brottslighet observeras.

Vid bedömningen av brottslighetens skadlighet är de brott centrala som är av stor samhällelig betydelse, såsom allvarliga vålds- och narkotikabrott. Under 2023 avslöjades flera narkotikahelheter relaterade till gatugång. Man har också utrett flera tiotals allvarliga våldsbrott, från försök till brott mot liv till grova rån och misshandel. En del av brotten har begåtts mellan sammanslutningar, och både egg- och skjutvapen har konfiskerats från personer som hör till

gängen. Dessa fakta visar att konfrontationer mellan sammanslutningar är förknippade med en risk för en snabbt accelererande våldsspiral.

Gatugängens strukturer är lösare än till exempel hos den organiserade brottsligheten. I gatugång är upplevelser, gruppens rykte och betydelsefullhet sådana direkta faktorer som motiverar medlemskapet och verksamheten, men också sätt att dra nytta genom att begå brott. I gatugång är målhorisonten dock inte lika tydlig och tidsspannet för verksamheten, ur individens perspektiv, kan vara anmärkningsvärt kort. Gatugång skiljer sig tydligt från yrkesbrottslingar, eftersom yrkesbrottslingar begår brott betydligt mer systematiskt och under en längre tid än de som ingår i gatugång. Det är dock värt att notera att det också kan finnas skillnader mellan gatugängen.

Gatugång skiljer sig från annan ungdomsbrottslighet och organiserad brottslighet. Inom ungdomsbrottsligheten kan man urskilja grupper av unga som oftast begår brott tillsammans under en kortare tid. Gatugång handlar däremot om regionala kriminella grupperingar, och den allvarligare organiserade brottsligheten har i sin tur en ännu mer organiserad struktur. Gatugängen utgör en slags del av en kontinuitet, eftersom den kan anses placera sig mellan ungdomsbrottslighet och organiserade kriminella sammanslutningar.

2.2 Anstiftan av person under straffansvarsåldern för att begå brott

Personer under 15 år är inte straffrättsligt ansvariga för sina handlingar. Att anstifta ett barn som är yngre än den straffrättsliga ansvarsåldern att begå brott är en gärning genom vilken anstiftaren kan försöka undvika sitt straffrättsliga ansvar genom att utnyttja en annan person. Anstiftaren kan också lättare locka ett barn än en vuxen att samtycka till att begå ett brott. Enligt undersökningar som gjorts utomlands har man till och med fått barn att bekänna gärningar som de inte själva har begått. Undersökningar visar att barn kan rekryteras till kriminella sammanslutningar genom att man utlovar olika belöningar i utbyte mot att brottet begås, och att verksamheten även kan vara förknippad med påtryckningar eller direkt tvång (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13).

I Sverige har till exempel anstiftan av unga till kriminell verksamhet och rekrytering till kriminella nätverk identifierats som ett betydande fenomen. Kontinuerlig rekrytering som riktar sig till unga, särskilt när det gäller narkotikahandel, är enligt en uppskattning en väsentlig verksamhetsmodell för gängens verksamhet. Förutom till narkotikahandeln rekryterar äldre gängmedlemmar också unga för annan kriminell verksamhet, såsom rån samt brott mot liv och hälsa (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13).

Även i Finland finns det indikationer på att till exempel personer som verkar i gatugång använder ungdomar utanför gatugängen som hjälp för att begå brott. Även andra brottsbenägna sammanslutningar kan aktivt rekrytera nya personer till sin sammanslutning. Enligt polisens observationer är personer under 15 år inblandade i gängens kriminella verksamhet antingen direkt, genom medverkan av olika slag ("springpojkar") eller indirekt via gängmedlemmarnas närmaste krets. Det bedöms att personer under straffansvarsåldern också ingår i inflytelsesfären i de sammanslutningar som bedriver kriminell verksamhet. Personer under straffansvarsåldern utsätts för en särskild risk för rekrytering och påverkan.

Man kan bedöma att den centrala risken för personer under 15 år är socialisation eller att de drivs till kriminella gärningar och gängverksamhet. Även om gatugång inte direkt rekryterar unga, kan personer som hör till gängen ha inflytande och bli föremål för beundran av till exempel ungdomar i samma bostadsområde. Yngre syskon till gängmedlemmar är särskilt i riskzonen i och med att de blir utsatta för gängens kriminella verksamhet genom sina närstående.

Man bör därför beakta att barnet själv kan söka sig till kriminella grupperingar av antingen sociala eller ekonomiska skäl, och för att komma in i ”kretsen” kan det krävas att barnet begår brott för gängets eller dess auktoritära medlemmars räkning. Även om verksamheten i fråga kan betraktas som utnyttjande kan barnet få till exempel pengar och uppskattningsvis i utbyte mot sin verksamhet.

2.3 Förnedring

I Finland har våldsbrottslighet bland unga uppmärksammats mycket under de senaste åren, eftersom antalet misstankar om våldsbrott, särskilt bland minderåriga och särskilt bland personer under 15 år, har ökat avsevärt sedan 2015. Procentuellt sett har brottsmisstankarna om rån brott ökat mest. Det är värt att notera att antalet misstänkta rån brott inte har ökat väsentligt i åldersgrupperna över 20 år. Det är i huvudsak fråga om en förändring som skett i en grupp minderåriga (Centralkriminalpolisen: Nuorten ryöstöririkosten piirteet – Poliisin tietoon tullut ryöstöririkollisuus vuosina 2015–2023).

I Finland har man också observerat förnedrande våld som riktats mot offer i samband med ungas vålds- och rån brott. I sådana fall avses med förnedring eller förnedrande våld sådan verksamhet där handlingar begås mot offret eller offret tvingas utföra handlingar genom hot eller våld. Förnedring i samband med rån brott har behandlats närmare i centralkriminalpolisens ovannämnda utredning, där man granskade särdragen hos rån brott bland unga under 21 år. Även om man i utredningen inte har granskat några äldre gärningsmän än så, är det klart att förnedring kan förekomma även i andra åldersgrupper.

Enligt utredningen innebar förnedrande våld i samband med rån att offret förnedrades i samband med gärningen till exempel genom att offret tvingades stå på knä och säga olika saker mot kameran i en underkastad ställning. I vissa situationer tvingades offret till exempel att skrika på sig själv, lovorda gärningsmannen eller be om ursäkt, och i många fall innefattade förnedringen även till exempel att ta av sig kläder. Ännu år 2015 ingick det nästan inget förnedrande våld i rån brott, förutom enskilda fall i anknytning till skuldindrivning. Under granskningsperioden från början av 2022 till mitten av 2023 innehöll däremot sammanlagt fem procent av fallen enligt polisens bedömning särdrag som kan anses vara förnedrande.

Av de granskade rån brotten där man upptäckte tecken på förnedring riktade sig 28 procent mot flickor. Andelen flickor var således förhöjd jämfört med könsfördelningen i fråga om offer för rån brott i sin helhet, där flickornas andel är cirka 10 procent. Gärningsmännen var ofta av samma kön som offren, så även för gärningsmännens del framhölls flickornas andel jämfört med könsfördelningen inom rån brott. I fråga om gärningar som innehöll förnedrande våld och där flickor var delaktiga kunde även vissa särdrag observeras. Gärningarna innehöll till exempel omnämmanden om metoder för förnedrande som gällde utseendet, såsom att kladda ned ansiktet.

Förnedrande våld förknippas i många fall med fotografering och videoinspelning av situationer. Enligt en utredning om rån brott ingick det förnedrande våld i över hälften av de rån där gärningen hade filmats. I samband med rån brott var motivet för fotograferingen oftast antingen misshandel av offret, en förnedrande situation eller skador som offret fått.

I polisanmälningar som gäller våldsbrott som begåtts av unga har omnämmanden om sociala medier och våldsfotografering blivit betydligt vanligare enligt en utredning som polisen publicerade 2022. Sociala mediernas allt viktigare roll i konflikter mellan unga betonades också i de svar som polisinskrifningarna utarbetade om den ökande ungdomsbrottsligheten år 2021. De statistiska och kvalitativa resultaten av polisutredningen tyder också på att de sociala mediernas

roll i våldsbrottslighet bland unga och konflikter mellan unga har ökat väsentligt under de senaste åren.

2.4 Lagstiftning och praxis

2.4.1 Straffmätning och organiserad brottslighet

2.4.1.1 Utgångspunkter för bestämmande av straff

I 6 kap. 3 § i strafflagen föreskrivs om utgångspunkterna vid bestämmande av straff. Enligt 1 mom. ska ett straff bestämmas med beaktande av samtliga grunder som enligt lag inverkar på storleken och arten av straffet samt enhetligheten i straffpraxis. Enligt 2 mom. är de grunder som påverkar straffmätningen de som nämns i 4–8 § i detta kapitel samt de om vilka bestäms någon annanstans i lag.

Bestämmande av straff grundar sig på den straffskala som föreskrivs i bestämmelsen om brottet i fråga. Genom att beakta enhetligheten i straffpraxis strävar man efter att säkerställa att likabehandlingsprincipen förverkligas vid straffmätningen. När man strävar efter enhetlighet i straffpraxis är det väsentligt att jämföra gärningen i fråga med andra liknande gärningar och beakta de straff som utmätts för dem (HD 2015:12, punkt 8 och besluten som det hänvisas till där).

I 6 kap. 4 § i strafflagen föreskrivs om den allmänna principen för straffmätning. Enligt den allmänna principen för straffmätning som föreskrivs i 6 kapitel 4 § ska straffet mätas ut så att det står i ett rättvist förhållande till hur skadligt och farligt brottet är, motiven till gärningen samt gärningsmannens av brottet framgående skuld i övrigt. Bedömningen av ett brotts skadlighet och farlighet ska relateras till brottsbeskrivningen. Det är alltid uttryckligen frågan om att bedöma brottsbeskrivningsenliga följder (RP 44/2002 rd, s. 190). Gärningsmannens skuld avser i sin tur både motiven till gärningen och den skuld som gärningen ger uttryck för (HD 2008:85, punkt 4).

I 6 kap. 5 § i strafflagen föreskrivs om skärpningsgrunder. Enligt 1 mom. är straffskärpningsgrunderna 1) att den brottsliga verksamheten är planmässig, 2) att brottet begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet, 3) att brottet begås mot ersättning, 4) att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, kön, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa, och 5) gärningsmannens tidigare brottslighet, om förhållandet mellan den tidigare brottsligheten och det nya brottet visar att gärningsmannen, med anledning av att brotten är likartade eller annars, är uppenbart likgiltig för förbud och påbud i lag. I 2 mom. definieras en organiserad kriminell sammanslutning. Den straffskärpningsgrund som anges i strafflagen lämpar sig i allmänhet för alla brottslag och brott som begåtts under de förutsättningar som nämns i strafflagen.

I 6 kap. i strafflagen föreskrivs även om valet av straffart. Ovan nämnda allmänna mättningsprinciper och grunder enligt 6 kap. beaktas också vid valet av straffart utöver vad som föreskrivs i kapitlets underavdelning till valet av straffart om de särskilda urvalsgrunder som gäller envar straffart (RP 44/2020 rd, s. 25/II). Tillämpning av en skärpningsgrund kan således i enskilda fall leda till att till exempel villkorligt fängelsestraff utdöms som ovillkorligt.

En omständighet som redan har beaktats när brottsbeskrivningen kom till, ska inte tillmätas ny relevans vid straffmätningen (förbudet mot s.k. dubbelkvalifikation). I förarbetena till lagen

nämns som exempel diskriminering och hets mot folkgrupp (RP 44/2022 rd, s. 196, RP 317/2010 rd, s. 38/II).

2.4.1.2 Skärpningsgrund för organiserad kriminell verksamhet

Enligt 6 kap. 5 § 2 punkten i strafflagen är det en skärpningsgrund att brottet begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet. Paragrafens 2 mom. innehåller en definitionsbestämmelse, enligt vilken man med en organiserad kriminell sammanslutning avser en strukturerad sammanslutning, inrättad för en viss tid, bestående av minst tre personer, som handlar i samförstånd för att begå brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år, eller brott som avses i 11 kap. 10 § eller 15 kap. 9 §.

I regeringens proposition om skärpningsgrunden (RP 263/2014 rd, s. 29; se även HD 2022:27) konstateras att i det att brottet har begåtts som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (relevanskriteriet) ingår att brottet ska anses ha godkänts av sammanslutningen, att det har begåtts på sammanslutningens vägnar eller till förmån för sammanslutningen eller i dess namn och passar in i sammanslutningens verksamhet som helhet. Brottet ska kunna anses ha godkänts av sammanslutningen som ett brott som begåtts inom dess verksamhet. Det krävs dock inte t.ex. något uttryckligt uttalande eller över huvud taget någon bestämd form, utan bedömningen ska göras som en helhet från fall till fall utifrån omständigheterna.

Brottet ska också ha begåtts på en sammanslutnings vägnar eller till förmån för den eller i dess namn. När dessa kriterier är uppfyllda kan brottet anses ha begåtts för sammanslutningens och inte för gärningsmannens egen räkning. Brottet ska också motsvara den kriminella sammanslutningens kriminella verksamhetshelhet och tydligt tjäna denna verksamhetshelhet. Om en kriminell gruppss verksamhetshelhet gäller narkotikabrott, omfattas tillräckligt allvarliga narkotikabrott av kriteriet. Däremot omfattas ett enskilt bostadsinbrott inte av denna verksamhetshelhet. Tillämpningen av skärpningsgrunden är dock i allmänhet inte begränsad enbart till de brott som beskrivs i definitionsbestämmelsen i 2 mom. Den kan även vara tillämplig på ett annat brott som i övrigt uppfyller ovan nämnda förutsättningar och som tydligt har främjat ett gemensamt verksamhetsmål för en kriminell sammanslutning. Om brottet inte har någon koppling till sammanslutningens verksamhetshelhet kan skärpningsgrunden inte tillämpas.

I definitionsbestämmelsen enligt 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen fastställs fem förutsättningar som alla måste uppfyllas för att det ska kunna vara fråga om en organiserad kriminell sammanslutning. För det första ska sammanslutningen bestå av minst tre personer, för det andra ska sammanslutningen vara inrättad för en tillräckligt lång tid, för det tredje ska sammanslutningen vara en strukturerad sammanslutning, för det fjärde ska medlemmarna handla i samförstånd och för det femte ska sammanslutningen handla för att begå brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år eller brott som anges separat i lag (HD 2018:89, punkt 16).

Enligt kravet på medlemmarna i sammanslutningen ska en organiserad kriminell sammanslutning bestå av minst tre personer. En viss enskild medlems medlemskap behöver dock inte vara fortgående. De minst tre personer som bildar en sammanslutning kan vara olika personer vid olika tidpunkter. Av de allmänna förutsättningarna för straffrättsligt ansvar följer att dessa personer ska ha uppnått åldersgränsen för straffrättsligt ansvar (RP 263/2014 rd, s. 31).

En grupp som bildas slumpmässigt för att omedelbart begå ett brott är inte en sådan organiserad kriminell sammanslutning som avses här. En kriminell sammanslutning inrättas för flera brott som begås under en lång eller obestämd tid. Åtminstone inte alla brotten har planerats på

förhand. Av denna grundkaraktär hos en kriminell sammanslutning följer att avsikten ofta är att sammanslutningen ska vara verksam tills vidare under en längre tid (RP 263/2014 rd, s. 31).

Sammanslutningen ska också vara strukturerad. Trots att en sammanslutning är strukturerad behöver dess medlemmar dock inte formellt ha tilldelats vissa specifika uppgifter. Sammanslutningens struktur behöver inte heller vara särskilt långt utvecklad. Det ska dock vara fråga om en ”sammanslutning”, och den sammanslutningen ska vara ”strukturerad”. Sammanslutningen ska vara strukturerad på ett sådant sätt att det tjänar dess grundläggande syfte, dvs. att handla i samförstånd för att begå sådana brott som avses i bestämmelsen. Strukturen ska också vara sådan att sammanslutningen t.ex. är kapabel att fatta beslut om den brottsliga verksamhet som avses i bestämmelsen och verkställa dessa beslut (RP 263/2014 rd, s. 32).

I motiveringen till den regeringsproposition som ligger till grund för den nuvarande definitionsbestämmelsen har man inte behandlat närmare vad som avses med ”samförstånd”. Lagutskottet (LaUB 35/2014 rd, s. 3) har i fråga om bestämmelsen som föregår den nuvarande definitionen konstaterat att man i förarbetena som ligger till grund för den kortfattat har beskrivit samförstånd så att en sammanslutning av personer som visserligen begår brott uppsåtligt men utan att vara medvetna om varandras gärningar inte betraktas som en sådan kriminell organisation som avses i momentet (RP 183/1999 rd, s. 11). Enligt lagutskottet kan man inte förutsätta att varje medlem i sammanslutningen deltar i planeringen eller genomförandet av varje enskilt brott. Högsta domstolen har ansett att medlemmarna ska förutsättas vara medvetna om att sammanslutningen handlar tillsammans för att begå de brott som avses i bestämmelsen (HD 2018:89, punkt 23).

Enligt definitionsbestämmelsen handlar sammanslutningen i samförstånd för att begå brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år, eller brott som avses i 11 kap. 10 § eller 15 kap. 9 §. Som brott som är tillräckligt allvarliga med tanke på en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhets syfte fastställs således de brott för vilka det föreskrivna straffet är fängelse i minst fyra år samt hets mot folkgrupp och övergrepp i rättssak. Om en sammanslutning enbart begår olika slag av andra brott än de som avses i 10 kap. 11 § eller 15 kap. 9 § i strafflagen, för vilka det föreskrivna maximistraffhotet är lägre än fyra års fängelse, handlar det inte om en sådan kriminell sammanslutning som avses i definitionsbestämmelsen i 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen. När man utifrån definitionsbestämmelsen bedömer om det är fråga om en organiserad kriminell sammanslutning, kan man bl.a. fästa vikt vid antalet brott som har begåtts eller är tänkta att begås i sammanslutningens verksamhet och vid arten av dessa brott och brottstidpunkterna. Ju fler dessa brott är och ju allvarligare och mer frekventa de är, desto större grund finns det för att anse att det handlar om en sådan organiserad kriminell sammanslutning som avses i bestämmelsen (RP 263/2014 rd, s. 32).

Även om den uttryckliga skärpningsgrunden inte uppfylls, kan grundens innehåll i övrigt komma att beaktas vid straffmätningen till exempel med stöd av den allmänna principen om straffmätning. Till exempel i besluten HD 2011:41 och HD 2013:90 påverkades straffmätningen av svarandenas deltagande i organiserade kriminella sammanslutningars verksamhet, även om förutsättningarna för tillämpning av skärpningsgrunden inte uppfylldes i sin helhet. Enligt punkt 40 i beslutet HD 2013:90: Även om det i ärendet inte har bevisats att CMC är en sammanslutning som är organiserad för att begå allvarliga brott i enlighet med 6 kap. 5 § 2 punkten i strafflagen, tyder de brott som tillräknats A och B och den utredning som presenterats om deras motiv på att A och B som klubbmedlemmar har verkställt en kriminell strävan som uppkommit inom klubbens krets. Med beaktande av vad som lagts fram om klubbens hierarki, bestämmanderättsförhållanden, skyldigheter och disciplin för personer som hör till klubben,

beslutet att begå brott, dess verkställande och möjligheten att avstå från försöket finns det särdrag som ökar skulden och bör beaktas i bedömningen av gärningsmännens skuld.

Åren 2019–2023 har skärpningsgrunder tillämpats i 18 separata ärenden, om än på fler svarande och åtalspunkter än så. Även om förutsättningarna för tillämpning av en skärpningsgrund inte uppfylls, kan organiseringsinslaget leda till tillämpning av andra skärpningsgrunder. Andra skärpningsgrunder som tangerar organiserade kriminella sammanslutningar är återfallsgrunden enligt 5 punkten och framför allt den kriminella verksamhetens planmässighet enligt 1 punkten. En skärpningsgrund som eventuellt är tillämplig på kriminella sammanslutningar är också att brottet begås mot ersättning (6 kap. 5 § 3 punkten i strafflagen).

Utöver grunden för straffskärpning föreskrivs organiserad brottslighet som grund för skärpning av flera brott, såsom grovt narkotikabrott enligt 50 kap. 2 § i strafflagen. I 17 kap. 1 a § i strafflagen ingår även deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet som en separat kriminalisering. Det handlar således inte om att delta i utförandet av ett brott som avses i 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen, eftersom detta är straffbart enligt de bestämmelser som gäller rekvisitet för brottet i fråga samt medverkan och försök till brott. I 17 kap. 1 a § i strafflagen kan det vara fråga om att delta i en tidigare fas än ett sådant straffbart handlande, dvs. i verksamhet i vilken syftet är att begå ett eller flera sådana brott som avses i bestämmelsen (RP 263/2014 rd, s. 36).

17 kap. 1 a § i strafflagen har tillämpats ganska sällan. I Statistikcentralens statistik över anklagade, dömda och straff finns det endast tre tillräknande av deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet under åren 2018–2022. Bestämmelsen har antagligen tillämpats i liten utsträckning på grund av att en person i allmänhet genom sina handlingar begår brott eller åtminstone är delaktig i brott som begåtts i sammanslutningens verksamhet, så att främjande av brott enligt paragrafen inte separat blir straffbart. Även bevissvårigheter kan vara orsaken till att paragrafen tillämpas i ringa utsträckning.

2.4.2 Anstiftan och medelbart gärningsmannaskap

Bestämmelser om anstiftan finns i 5 kap. 5 § i strafflagen, enligt vilken den som uppsåtligt förmår någon till ett uppsåtligt brott eller ett straffbart försök till brottet i fråga döms för anstiftan till brott såsom gärningsman. Både anstiftaren och gärningsmannen ska ha straffrättsligt ansvar för gärningen. Det sistnämnda är särskilt betydelsefullt med tanke på denna proposition eftersom personer under 15 år inte är straffrättsligt ansvariga för sina gärningar. Då är det fråga om situationer med medelbart gärningsmannaskap. Bestämmelser om medelbart gärningsmannaskap finns i 5 kap. 4 § i strafflagen, enligt vilken som gärningsman döms den som har begått ett uppsåtligt brott genom att som redskap använda någon som inte kan bestraffas för brottet på grund av otillräknelighet eller bristande uppsåt eller av någon annan orsak som sammanhänger med förutsättningarna för straffrättsligt ansvar.

Vid medelbart gärningsmannaskap bestraffas den medelbare gärningsmannen såsom gärningsman. Att den omedelbare gärningsmannen trots allt inte begår själva brottet kan visserligen tillmätas betydelse vid bedömningen av konkreta situationer. Även anstiftaren straffas i princip lika strängt som gärningsmannen. Oberoende av detta kan det finnas skillnader i verksamhetsintensiteten. Den ena ytterligheten representerar de situationer där anstiftan redan närmar sig tvång eller där det i stället för ordinär anstiftan är frågan om påtryckning eller förledande till brott. I dessa fall kan anstiftarens åtgärder och påtryckningar till brott redan betraktas som straffskärpningsgrunder, i synnerhet om det föreligger missbruk från anstiftarens sida av någons beroendeställning eller annars underställda läge. Också när anstiftaren själv deltar i det egentliga brottsutförandet, är det ofta möjligt att bestraffa honom eller henne såsom

huvudgärningsman strängare än de övriga. Bedömningen påverkas också av hur villiga de övriga medverkande var att begå brottet. Den som har anstiftat en person som redan hade beslutat att begå ett brott ska därför dömas som medhjälpare. Också här är det möjligt att fästa avseende vid gradskillnader, beroende på hur färdigt den egentliga gärningsmannens beslut var (RP 44/2002 rd, s. 150, 156, 198–199).

Nivåmässigt motsvarar anstiftarens ansvar gärningsmannens. Detta stränga ansvar har motiverats med att anstiftaren inte bara åstadkommer ett brott, utan också en gärningsman. Saken kan betraktas också utifrån den betydelse som tillskrivs anstiftan. En sådan verksamhet som utgör den utslagsgivande grundorsaken till att ett brott begås förtjänar ett strängt klander (RP 44/2002 rd, s. 158).

Utöver en anstiftad eller medelbar gärning kan anstiftan till brott även vara ett separat brott. Till exempel föreskrivs i 21 kap. 6 a § i strafflagen om förberedelse till grovt brott mot liv eller hälsa och i 31 kap. 2 a § om förberedelse till grovt rån. För det förstnämnda brottet döms den som för att begå ett brott mot liv eller hälsa i enlighet med 21 kap. 1–3 eller grov misshandel i enlighet med 6 § 2) kommer överens med någon annan om att begå ett ovannämnt brott eller gör upp en detaljerad plan för att begå brottet, eller 3) lejer eller befäller någon annan att begå eller på annat sätt anstiftar ett ovannämnt brott eller lovar eller erbjuder sig att begå brottet. Paragraferna tolkas emellertid på liknande sätt i fråga om den nämnda 2 punkten, och sättet att komma överens enligt 2 punkten kan överlappa med anstiftan enligt 3 punkten. Det kan t.ex. vara fråga om att överenskomma om att begå ett brott mot liv mot belöning (RP 141/2012 rd, s. 34–37, 40).

Om det ingår drag av påtryckning eller tvång i anstiftan kan förfarandet vid sidan om anstiftan och medelbart gärningsmannaskap uppfylla till exempel rekvisitet för olaga tvång enligt 25 kap. 8 § i strafflagen. Ett exempel på anstiftan ingick i Högsta domstolens beslut HD 2017:57 där A genom hot om att bryta av B:s fingrar tvingade B att råna en livsmedelsbutik. A dömdes för anstiftan till rån och B för rån. På de grunder som framgår av Högsta domstolens dom ansågs A även ha gjort sig skyldig till olaga tvång.

2.4.3 Förnedring

Enligt 10 § i grundlagen är vars och ens privatliv, heder och hemfrid tryggade. Rättsobjekten i fråga kan inte alltid helt särskiljas från varandra (RP 309/1993 rd, s. 57). I praxis enligt Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna räknas skyddet av hedern som en del av det skydd för privatlivet som tryggas i artikel 8 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (FördrS 19/1990) (Axel Springer AG mot Tyskland [GC], 39954/08, 7.2.2012; HD 2021:45, punkt 16). Lagstiftningsområdet på lägre nivå är också delvis överlappande, eftersom till exempel integriteten skyddas genom bestämmelser om ärekränkning och hedern skyddas genom kriminalisering av spridning av information som kränker privatlivet (RP 184/1999 rd, s. 5–6).

Hedern och skyddet för privatlivet är dock inte helt förenliga som rättsobjekt. Kärnan i privatlivsbegreppet är, att varje individ bör ha en viss fredad sfär till vilken hörande uppgifter han har rätt att behålla för sig om han så vill. Begreppet heder är i sin tur kopplat till respekt och anseende som tillhör alla. Bestämmelserna om ärekränkning syftar till att skydda privatpersoner mot skymfning och skador som uppkommer genom ärekränkning (Heli Korkka-Knuts – Dan Frände – Markus Wahlberg, s. 459–472 i verket Dan Frände – Tatu Hyttinen – Heikki Kallio – Heli Korkka-Knuts – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, Keskeiset rikokset. 5:e reviderade upplagan. Edita Publishing 2023). Utgångspunkten för skyddet av hedern är med andra ord att skydda mot kränkning och

förnedring som sådana även när det inte är fråga om kränkning av skyddet för privatlivet i sig eller enbart (RP 239/1997 rd, s. 9–10).

Även i praxis enligt Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har skyddet av hedern tilldelats en självständig betydelse, även om det hör till området skydd för privatlivet som tryggas i artikel 8. På grundval av praxis enligt Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna ska kränkningen överstiga en viss allvarlighetsgrad för att skyddet av den personliga hedern och anseendet som omfattas av skyddet för privatlivet ska anses ha kränkts (angående gränsdragning se bl.a. Polanco Torres och Movilla Polanco mot Spanien, 34147/06, 21.9.2010; Karakó mot Ungern, 39311/05, 28.4.2009). Heder och privatliv åtskiljs också till exempel i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (FördrS 7–8/1976), där följande anges i artikel 17: 1 §. Ingen får utsättas för godtyckligt eller olagligt ingripande med avseende på privatliv, familj, hem eller korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder eller sitt anseende. 2 §. Var och en har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden och angrepp.

Förnedring kan kränka såväl hedern som integriteten. Förnedring som sådan kränker framför allt skyddet av hedern när det sker till exempel genom kränkning eller förnedring. Det handlar då om en sådan kränkning av en annan persons anseende och heder som inte nödvändigtvis förutsätter en kränkning av integriteten. Det är möjligt att kränka hedern även när förnedringen inte kommer till någon annans kännedom än offrets (RP 19/2013 rd, s. 48).

Förnedring kan beaktas genom flera olika brottsbenämningar och i bedömningen av dem. Ur perspektivet för de kränkta rättsobjekt (intressen som skyddas genom straffrätt) gäller förnedringen framför allt hedern och privatlivet. Förnedring kan således komma att bedömas som ärekränkning enligt 24 kap. 9 § i strafflagen. Beroende på gärningen kan även spridning av information som kränker privatlivet enligt 24 kap. 8 § i strafflagen vara tillämpligt. Ärekränkning och grov ärekränkning är i princip målsägandebrott (24 kap. 12 § 2 mom. i strafflagen). Förnedring kan också bedömas med stöd av bestämmelsen om misshandel enligt 21 kap. 5 § i strafflagen, men då är förutsättningen att gärningen har skadat någons hälsa.

Enligt 24 kap. 9 § 1 mom. 2 punkten i strafflagen bestraffas den som på något annat än i 1 punkten avsett sätt förnedrar någon annan. I förarbetena till lagen (RP 184/1999 rd, s. 35; RP 19/2013 rd, s. 48) har man konstaterat att avsikten med ordet ”förnedrar” är att beskriva alla tänkbara gärningssätt som kränker en annans ära. En ärekränkning kan ske verbalt, såsom genom kränkande åsikter, men den kan också utgöras t.ex. av menande blickar, gester eller beröringar. Förnedringen bör komma åtminstone till den kränktes kännedom. Ur offrets perspektiv kan förnedringen förklaras som en subjektiv upplevelse av att bli förnedrad. En förnedrande handling leder alltså till en känsla av att känna att man inte är respekterad eller att man är värdelös (Heli Korkka-Knuts – Dan Frände, Markus Wahlberg, s. 465 i verket Dan Frände – Tatu Hyttinen – Heikki Kallio – Heli Korkka-Knuts – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, Keskeiset rikokset. 5:e reviderade upplagan. Edita Publishing 2023).

Med stöd av 24 kap. 8 § i strafflagen bestraffas för spridande av information som kränker privatlivet den som obehörigen 1) genom ett massmedium eller 2) genom att på något annat sätt gör tillgängligt för ett stort antal människor framför en uppgift, antydan eller bild som gäller någons privatliv så att gärningen är ägnad att orsaka skada eller lidande för den kränkta eller utsätta honom eller henne för missaktning. Enligt 2 mom. betraktas som spridande av information som kränker privatlivet dock inte framförande av en uppgift, antydan eller bild som gäller en sådan persons privatliv som verkar inom politiken, näringslivet, i en offentlig tjänst eller i ett offentligt uppdrag eller i något annat med dessa jämförbart uppdrag, om uppgiften,

antydning eller bilden kan påverka bedömningen av personens förfarande i nämnda uppdrag och framförandet behövs för behandlingen av någon samhällsrelaterad betydelsefull sak. Förnedring som kan bedömas som spridande av information som kränker privatlivet kan till exempel vara att dela bildupptagningar av en persons skador eller hälsotillstånd av känslig natur. Att dela sedlighetsförnedrande bilder kan också kränka offrets integritet och förnedra denne. Det sistnämnda kan också komma att bedömas med stöd av bestämmelserna om sexualbrott i 20 kap. i strafflagen (RP 13/2022 rd, s. 57).

Särskilt i situationer där material som visar rått våld sprids kan spridning av våldsskildring enligt 17 kap. 17 § i strafflagen tillämpas. Enligt paragrafen ska den som saluför, till uthyrning bjuder ut, sprider eller på annat sätt tillhandahåller eller håller tillgängligt eller i detta syfte tillverkar eller i landet för in filmer eller andra bildprogram som visar rått våld, eller upptagningar eller datafiler innehållande filmer eller andra bildprogram som visar rått våld, för spridning av våldsskildring dömas till böter eller fängelse i högst två år. Rekvisitetet kan i vissa situationer också tillämpas på delning av förnedrande våld, förutsatt att det beskrivna våldet är tillräckligt rått och att spridningen representerar åtminstone någon form av omfattning eller kontinuitet. Enligt förarbetena kan skildringar som ska anses vara råa t.ex. visa sadistisk misshandel, tortyr eller stympning, varvid tillämpningen förutsätter särskilt rått våld. Det är dessutom värt att notera bland annat att skyddsobjektet för rekvisitetet snarare är den övriga befolkningen, framförallt barn och unga, än det skildrade objektet som man har ansett att det finns behov av att skydda mot att se våldsskildringar. (RP 6/1997 rd, s. 140–142).

Förnedring kan också bland annat ha samband med olaga tvång enligt 25 kap. 8 § i strafflagen, om offret genom våld eller hot tvingas tolerera eller göra sådant som är förnedrande för denne. Kriminalisering av tvång är en allmän bestämmelse som alltid åsidosätts om ett strängare straff föreskrivs någon annanstans i lagen. Till exempel innebär rån enligt 31 kap. 1 § i strafflagen alltid någon form av tvång.

Ett förnedrande gärningssätt nämns uttryckligen till exempel som en skärpningsgrund för grov våldtäkt enligt 20 kap. 2 § i strafflagen och för grovt sexuellt övergrepp enligt 4 §. Som ett synnerligen förnedrande gärningssätt i fråga om grov våldtäkt nämns i rättspraxis bland annat fysisk förnedring relaterad till gärningssättet, bindande av offret eller på annat sätt tvång till att bli föremål för sadomasokistiska handlingar och våldtäkt utomhus eller på offentlig plats (till exempel HD 2017:69, punkterna 23–24).

I rättspraxis finns också exempel där förnedrande gärningssätt har beaktats som faktorer som skärper straffet till exempel när straff för grov misshandel enligt 21 kap. 6 § i strafflagen föreskrivs. Eftersom frågor som gäller lagkonkurrens till stor del bedöms via skyddsobjekten i fråga om rekvisiten, bedöms förnedrande vanligtvis som ärekränkning när det kränker offrets ära även när förnedringen genomförs i samband med misshandel. Misshandel bedöms däremot särskilt utifrån offrets personliga integritet och hälsa, som är separata skyddsobjekt med avseende på äran (RP 94/1993 rd, s. 91, 95–96).

Utgångspunkterna för bestämmande av straff har granskats mer i detalj i avsnitt 2.4.1. I 6 kap. 4 § i strafflagen föreskrivs om den allmänna principen för straffmätning. Enligt den ska straffet mätas ut så att det står i ett rättvist förhållande till hur skadligt och farligt brottet är, motiven till gärningen samt gärningsmannens av brottet framgående skuld i övrigt. Bedömningen av ett brotts skadlighet och farlighet ska relateras till brottsbeskrivningen. Det är alltid uttryckligen frågan om att bedöma brottsbeskrivningens följder (RP 44/2002 rd, s. 190). Gärningsmannens skuld avser i sin tur både motiven till gärningen och den skuld som gärningen ger uttryck för. Även gärningssättet påverkar grovhetsbedömningen. Grunden nämns emellertid inte separat i lagstycket. Skillnaderna i handlingsätt återspeglar i regel den varierande

förekomsten av skada eller fara i samband med gärningen eller så vittnar de om graden av skuld hos gärningsmannen. Egenskaper som markerar olika handlingssätt är t.ex. de använda medlen, gärningens längd, gärningsmannens ställning, offrets hjälplöshet och sårbarhet samt ett rått eller grymt utförande. Vilken betydelse egenskaperna ska tillmätas bestäms enligt vad de säger om gärningens skadlighet och farlighet eller gärningsmannens skuld (RP 44/2002 rd, s. 192). Beroende på tillämpliga rekvisit och gärningssätt kan förnedringen eller gärningens förnedrande inverkan öka straffet både genom gärningens följder och genom gärningsmannens skuld.

2.5 Bedömning av nuläget

2.5.1 Regelverk om gatugång och organiserade kriminella sammanslutningar

I lagstiftningen föreskrivs inte uttryckligen om gatugång och i lagberedningsmaterialet om strafflagstiftningen har man inte uttryckligen tagit ställning till definitionen av gatugång. Även om det länge har funnits grupper som begår olika typer av brott i Finland, är gatugång ett relativt nytt begrepp och även ett nytt fenomen som anknyter till samhällsverkligheten i Finland. I strafflagen ingår det om detta i nuläget främst bestämmelser om organiserade kriminella sammanslutningar och terroristgrupper. Strafflagens straffbestämmelser gäller vanligen en gärningsman och situationer där flera personer deltar i brottet föreskrivs det om i bestämmelserna om delaktighet i 5 kap. i strafflagen. Det bör också noteras att regleringen som gäller organiserad brottslighet och terroristgrupper till stor del styrs av de internationella förpliktelser och EU-åtaganden som ligger till grund för dem (LaUB 35/2014 rd, s. 3).

Skärpningsgrunden som gäller organiserade kriminella sammanslutningars verksamhet enligt 6 kap. 5 § 1 mom. 2 punkten i strafflagen kan tillämpas åtminstone i viss mån på sammanslutningar av vissa typer som anses vara gatugång och deras kriminella verksamhet. Samtidigt måste man emellertid beakta gatugångens mångfald och att de har benägenhet att utvecklas, vilket på flera sätt försätter dem mellan ungdomsbrottslighet och organiserade kriminella sammanslutningar. Gatugångfenomenet har på ett visst sätt ansetts utgöra en bro mellan ungdomsbrottslighet och organiserad brottslighet. Gatugången uppkommer inte i ett vakuum utan bland annat påverkan av ungdomsbrottsligheten, och det är också möjligt att gatugångs utvecklingscykel leder till en organiserad kriminell sammanslutning (Marko Forss, Katujengi rikosoikeudellisesti määritelynä järjestäytyneenä rikollisryhmänä. Edilex 2023/26, s. 11).

Det elementära när det gäller begreppet kriminella organisationer är om sammanslutningen är organiserad eller inte (GrUU 10/2000 rd, s. 2–3). Enligt undersökningar skiljer sig gatugång från organiserad brottslighet till exempel genom att deras hierarkistruktur och avancemanget inom den inte ser lika strukturerad ut. Gatugångens organisation är lösare och rörligare än andra kriminella grupperingar. Banden mellan medlemmarna i gatugången är lösare jämfört med medlemmarna i kriminella sammanslutningar (Henri Rikander – Mika Sutela – Salla Rikander, Alaikäisten rikollisuudesta ja katujengeistä. Edilex 2023/17, s. 10). Därför är bestämmelserna i strafflagen om organiserade kriminella sammanslutningar ofta inte tillämpliga på gatugång.

En grupp som betraktas som ett gatugång har ansetts uppfylla definitionen av en organiserad kriminell sammanslutning i två domar (Helsingfors tingsrätt 31.5.2022 R 22/1303 och Helsingfors tingsrätt 14.7.2023 R 23/3186). Helsingfors hovrätt ansåg emellertid i båda domarna att skärpningsgrunden för brott som begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet inte uppfylldes. Hovrätten ansåg emellertid i sin dom nr 24/125924 (R 22/1986) av den 13 juni 2024 i ärendet R 22/1303 att det inte hade utretts om kriterierna för en organiserad kriminell sammanslutning uppfylldes för gänget i fråga. Det fanns inte tillräckliga bevis för att gruppen var etablerad eller hur länge den hade funnits.

Hovrätten ansåg i sin dom nr 24/140981 (R 23/1629) av den 12 december 2024 i ärendet R 23/3186 att gruppen i fråga inte var strukturerad på det sätt som avses i 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen och att brottsligheten inte grundade sig på ett sådant samförstånd att brotten kunde anses ha begåtts för gruppens räkning, till förmån för den eller i gruppens namn. I domen ansågs gruppens verksamhet inte heller i övrigt ha haft som syfte att begå sådana allvarliga brott som föreskrivs i lagen. Därför kunde det inte anses att brotten hade begåtts som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet i enlighet med 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen, och i straffmätningen kunde skärpningsgrunden inte tillämpas på de svarande, såsom tingsrätten hade gjort. Hovrätten ansåg emellertid att gruppens medlemmars verksamhet delvis uppfyllde kännetecknen för en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet, och delvis på grund av detta ansåg hovrätten att vissa av de brott som tillräknats svarandena var avsevärt grova i sitt slag. De nämnda faktorerna beaktades som skärpningsgrund vid straffutmätningen.

Berättigandet av en skärpningsgrund som gäller organiserade kriminella sammanslutningar samt deras särskilda klandervärdhet har motiverats med att en organiserad kriminell sammanslutning har en stor och långsiktig potential att begå brott. Medlemmarna i sammanslutningen tillför olika resurser som främjar brottslighet till sammanslutningen, det är lättare än vanligt att begå brott med hjälp av flera personer och i allmänhet kan man begå fler och allvarigare brott i en sammanslutning än vad en enskild person skulle kunna göra. Gruppdynamik har också ansetts öka brottspotentialen, även om det på grund av gruppptrycket också kan vara svårt att återhålla sig från att begå brott, särskilt om gruppen förstärker detta med disciplinära åtgärder och straff. Den organiserade brottsligheten är effektiv och vidlyftig, varför den utgör ett särskilt hot mot de intressen som skyddas av rättsordningen (RP 263/2014 rd, s. 19–20; RP 44/2002 rd, s. 194). Sådana särdrag kan också förekomma i kriminella grupperingar som har en lösare organisationsstruktur än vad som avses i den nuvarande definitionsbestämmelsen. Även om brott som begås av gatugång inte är förknippade med precis samma grad av ökad klandervärdhet som organiserad brottslighet är det motiverat att genom en uttrycklig skärpningsgrund även föreskriva om strängare klandervärdhet än vanligt för brott som begåtts i samband med sådan kriminell verksamhet.

Utöver graden av organisering är den centrala skillnaden mellan definitionsbestämmelsen för gatugång och en organiserad kriminell sammanslutning att den sistnämnda ska handla för att begå brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år eller brott som avses i 11 kap. 10 § eller 15 kap. 9 §. I gatugångens karaktär framhävs däremot konsekvenserna för den allmänna ordningen och säkerheten i stället för brottens allvarlighetsgrad, vilket också kan skapa fara eller en känsla av otrygghet för utomstående. Detta återspeglas även i den administrativa definitionen enligt ovan som polisen använder där ett gatugång är en sammanslutning av permanent karaktär som består av flera personer som tillsammans och återkommande bedriver kriminell verksamhet, vilket har väsentliga konsekvenser särskilt för ordningen och säkerheten på allmänna platser (se European Crime Prevention Network (EUCPN), Street gang prevention, EUCPN Toolbox Series 2022 angående ifrågavarande definition på gatugång).

Även om ett gatugängs verksamhet inte sträcker sig till brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är minst fyra års fängelse förutsätter även långsiktig gängverksamhet i syfte att begå brott som är mindre allvarliga att straffet skärps av ovannämnda orsaker för brott som begåtts som av en medlem i ett gatugång. Upprätthållandet av den allmänna ordningen och säkerheten har centrala konsekvenser till exempel för skyddet av den personliga integriteten, men även skydd mot kränkningar av egendom och andra sådana rättsobjekt som är skyddade genom grundläggande fri- och rättigheter samt för att människorna utan att behöva vara rädda och utan att bli hindrade av andra kan utöva de grundläggande fri- och rättigheter som tillkommer dem,

såsom att vistas och röra sig på allmänna platser (RP 20/2002 rd, s. 32). En kriminell gruppering vars verksamhet väsentligen omfattar att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser ger uttryck för en särskild riskpotential för de nämnda skyddsobjekten. Det uttrycker också en särskild och långsiktig vilja att begå brott.

Även om den uttryckliga skärpningsgrunden för en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet inte uppfylls för ett gatugång, kan grundens innehåll i övrigt komma att beaktas vid straffmätningen till exempel såsom ovan konstaterats med stöd av den allmänna principen om straffmätning enligt 6 kap. 4 § i strafflagen (se HD 2011:41 och HD 2013:90). En uttrycklig skärpningsgrund som gäller gatugång främjar dock beaktandet av verksamhetens klandervärdhet vid straffutmätningen. Samtidigt främjar den lagstiftningens tydlighet och förutsägbarhet.

Av ovannämnda skäl bör lagstiftningen ändras så att ett strängare straff föreskrivs för brott som begås av kriminella grupperingar som ska anses vara gatugång och som hotar ordningen och säkerheten på allmänna platser. En sådan skärpt straffanklagelse bör utvidgas till att även gälla brott som begås av sådana kriminella grupperingar vars verksamhet gäller brott som ger ett lindrigare straff än fängelse i minst fyra år.

2.5.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

Att använda ett barn under 15 år som redskap vid brott kan vara särskilt skadligt och farligt både med tanke på brottsmöjligheterna och den skada som orsakas barnet. Små barn är på grund av sin ålder i allmänhet mer mottagliga för olika påverkansmetoder, såsom manipulation, anstiftan och påtryckning. Att locka unga till kriminell verksamhet kan dessutom påskynda övergången från mindre ungdomsbrottslighet till allvarigare former av brottslighet, varvid även möjligheterna att påverka genom mjuka åtgärder försämras. Samtidigt kan det till exempel bli svårare att ta sig ur brottspiralen. Det är inte heller alltid möjligt eller åtminstone lätt att lämna gängens inflytande och brottsligheten överhuvudtaget på grundval av observationer som gjorts till exempel i Sverige (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13). Genom att ingripa i anstiftan av person under straffansvarsåldern kan man på så sätt förebygga den skada som orsakas de barn som rekryteras och de kriminella gärningar som de potentiellt begår. Rekrytering till kriminell verksamhet tar ofta också uttryck i ett systematiskt förfarande, varvid ingripande kan motiveras med både skuld- och preventionsgrunder.

Enligt 22 § i grundlagen ska det allmänna se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses. Barn har ett särskilt behov av skydd, vilket anges i flera handlingar om de grundläggande och mänskliga rättigheterna som är bindande för Finland, såsom FN:s konvention om barnets rättigheter (FördrS 60/1991). Till exempel förutsätter artikel 36 i konventionen i fråga att konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

I lagen eller i förarbetena tas det inte särskilt ställning till vilken inverkan det har på straffmätningen att man använder ett barn under 15 år som redskap för att begå ett brott. Till exempel innebär den allmänna principen om straffmätning enligt 6 kap. 4 § i strafflagen att de särskilda särdragen i anstiftan kan beaktas till exempel vid bedömningen av klandervärdheten i fråga om brottets skadlighet eller farlighet och planmässighet. Den nuvarande lagstiftningen skiljer emellertid inte mellan om föremålet för medelbart gärningsmannaskap är under 15 år eller äldre med tanke på straffmätningen. Det är emellertid fråga om utnyttjande av ett barn som ännu inte anses kunna hållas straffrättsligt ansvarigt för sina handlingar och om verksamhet som äventyrar barnets utveckling. Det finns anledning att se till att sådana gärningar beaktas tillräckligt med stöd av strafflagstiftningen (Åtgärdsprogrammet för att förebygga och bekämpa

ungdoms- och gängbrottslighet åren 2024–2027. Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:13, s. 75, på finska, med presentationsblad på svenska). Även med tanke på laglighetsprincipen är det bättre att sådant utnyttjande fastställs på lagnivå.

En persons minderårighet i samband med ett brott kan beaktas vid bedömningen av vissa rekvisit, såsom ett grovt narkotikabrott enligt 50 kap. 2 § i strafflagen. Skärpningsgrunden enligt 1 mom. 5 punkten i paragrafen är att man vid narkotikabrott sprider narkotika till minderåriga eller annars på ett hänsynslöst sätt. Vid bedömning av klandervärdheten i narkotikabrott kan man således beakta om narkotika sprids till minderåriga eller myndiga personer till exempel för att spridas vidare. På ovan nämnda grunder ska användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott dock i princip anses vara mer klandervärdt än normalt inom alla brottstyper. Denna utgångspunkt ska betonas genom en uttrycklig bestämmelse med allmänt tillämpningsområde.

I lagstiftningen bör man på ovan nämnda grunder särskilt och uttryckligen betona att medelbart gärningsmannaskap i princip är mer klandervärdt än normalt för alla kriminella gärningar när den person som används som redskap är ett barn under straffansvarsåldern.

2.5.3 Förnedring

För normal ärekränkning kan endast böter utdömas. För grov ärekränkning enligt 24 kap. 10 § i strafflagen kan man dömas till högst två års fängelse. Enligt paragrafen ska gärningsmannen dömas till böter eller fängelse i högst två år för grov ärekränkning om ärekränkning som avses i 9 § 1 mom. orsakar stort lidande eller särskilt stor skada, och brottet även bedömt som en helhet är grovt. Ordalydelsen i rekvisiten för grov ärekränkning innehåller inte gärningens genomförandesätt eller kontext. Då är även bedömningen av tillämpningen och klandervärdheten i denna framför allt kopplad till gärningens följder, såsom orsakat lidande och skada (RP 19/2013 rd, s. 44, 49).

Under de senaste åren har förnedring, det så kallade förnedrande våldet, ökat särskilt i samband med vålds- och rånbrott. Att förnedring anknyter till våld eller hot om våld gör den mer klandervärd jämfört med en motsvarande förnedrande gärning utan våld. Förnedrande som grundar sig på eller sker i samband med våld kan vara särskilt skadligt för offret och orsaka betydande psykiskt lidande. Särskilt brottsupplevelser som barn och unga möter kan såra och påverka långt i livet. Brottsupplevelser kan också leda till långvarigt psykiskt trauma. Förnedrande handlingar är särskilt skadliga i detta avseende.

Det finns skäl att precisera strafflagstiftningen så att förnedrande som sker i samband med brott mot liv, hälsa och frihet normalt betraktas som en mer skadlig och klandervärd gärning än en normal form av ärekränkning. Att skriva in förnedrande gärningssätt i lag gör det således uttryckligen till en omständighet som skärper bedömningen av klandervärdheten, vilket också främjar uppfyllandet av kraven enligt laglighetsprincipen.

Av ovan nämnda skäl bör lagstiftningen ändras så att ett synnerligen förnedrande gärningssätt som gäller brott mot liv, hälsa och frihet anses vara en uttrycklig grund för att utdöma ett strängare straff.

3 Målsättning

Syftet med de föreslagna lagändringarna är att stärka strafflagstiftningen som gäller brott som begås av gatugång, användande av personer under straffansvarsåldern för att begå brott och förnedrande våld. Strafflagen förtydligas genom att uttryckliga bestämmelser utfärdas om dessa

fenomen. I de föreslagna bestämmelserna beaktar man på ett bättre sätt den sociala och tekniska utvecklingen som leder till allt mer skadliga gärningar i samband med de nämnda fenomenen. De föreslagna ändringarna syftar också till att de straff som utdöms för brott bättre än i nuläget allmänt motsvarar brottens klandervärdhet och allvarlighetsgrad. Lagändringarna avses stärka det straffrättsliga skyddet för flera rättsobjekt. Sådana rättsobjekt är särskilt liv, hälsa, allmän ordning och säkerhet, privatliv och heder.

De nya lagändringarna, som tydligare uttrycker straffbarheten och leder till strängare straffpraxis, syftar också till att förebygga att nya brott begås och till ett effektivare skydd av de rättsobjekt som skyddas inom de ramar som strafflagstiftningen ger. Detta gäller såväl straffens allmänprevention (allmän brottsförebyggande effekt) som effekter som hindrar en redan dömd gärningsman från att begå nya brott (specialprevention). Allmänprevention handlar också om i vilken utsträckning medborgarna upplever att systemet fungerar effektivt och rättvist.

4 Förslagen och deras konsekvenser

4.1 De viktigaste förslagen

I propositionen föreslås ändringar i strafflagen för att genomföra skrivningarna i regeringsprogrammet om strängare straff för brott som begås av gatugång, förstärkning av läran om medelbart gärningsmannaskap i fråga om anstiftan av minderåriga samt om strängare straff för förnedrande gärningar i samband med misshandel (regeringsprogrammet s. 182–183, 194).

4.1.1 Att begå brott som ett led i en kriminell grupperings verksamhet som skärpningsgrund

För att skärpa straffen för brott som begås av gatugång ska brottslighet som ett led i en kriminell grupperings verksamhet fogas till de straffskärpningsgrunder som föreskrivs i 6 kap. 5 § i strafflagen. Till bestämmelsen ska även fogas en definition av en kriminell gruppering. Med kriminell gruppering avses en sammanslutning, inrättad för en viss tid, bestående av minst tre personer, till vars verksamhet väsentligen hör att begå sådana brott som äventyrar ordningen och säkerheten på allmänna platser.

Skärpningsgrunden kan i princip tillämpas i samband med bestämmande av straff för vilken brottsbenämning som helst, när brottet har begåtts som ett led i en kriminell grupperings verksamhet enligt ovan. För sådana brott döms strängare straff än i nuläget på grund av att de är särskilt klandervärda.

De gärningar som uppfyller den föreslagna skärpningsgrunden påminner till många delar om de gärningar som uppfyller den nuvarande skärpningsgrunden för verksamhet i organiserade kriminella sammanslutningar, men det finns också skillnader i rekvisiten för dessa persongrupper. I förhållande till gärningar som anknyter till organiserade kriminella sammanslutningar avses brott som begås i kriminella grupperings verksamhet i princip ha något lägre straffvärde. Skärpningsgrunden för kriminella grupperingar föreslås också bli uppfylld genom lägre förutsättningar. Reglering om en uttrycklig skärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar tydliggör strafflagstiftningen jämfört med om man låter ärendet omfattas av den allmänna bestämmelsen om straffmätning.

4.1.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott blir separat straffbart

Till 17 kap. i strafflagen fogas en ny 1 b § som gäller användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott. I det föreslagna rekvisitet är det fråga om sådant medelbart gärningsmannaskap som föreskrivs i 5 kap. 4 § i strafflagen där personen som används som

redskap är ett barn som är yngre än femton år. Tillämpning av den föreslagna bestämmelsen förutsätter alltid att det brott som det medelbara gärningsmannskapet gäller eller ett straffbart försök till brott begås. Således fastställs ett gemensamt straff för detta brott och för en gärning som straffas med stöd av den föreslagna bestämmelsen med tillämpning av bestämmelserna i 7 kap. i strafflagen. Straffbestämmelsen skärper således straffen för brott där man använder en person under straffansvarsåldern i jämförelse med annat medelbart gärningsmannskap.

Den föreslagna straffbestämmelsen avses endast gälla användande av personer som är yngre än femton år för att begå brott. Till bestämmelsens tillämpningsområde hör således inte användande av andra personer som inte kan bestraffas som redskap för att begå ett brott i enlighet med 5 kap. 4 § i strafflagen. I förhållande till andra nämnda persongrupper är personer under 15 år i en särskild ställning. Personer i denna ålder är i en utvecklingsfas vad gäller deras mentala mognad och kan därför vara särskilt mottagliga för påverkan. Att använda ett barn under 15 år som redskap i ett brott kan ofta äventyra barnets utveckling. Även i praktiken finns det tecken på att personer strax under 15 år används som redskap för att underlätta brott och undvika ansvar. Detta kan också fungera som ett sätt att rekrytera till kriminella gatugång eller annan senare brottslighet. Dessutom kan man bedöma att risken för att personer under 15 år hamnar i en brotts spiral på grund av en sådan gärning är väsentligt större än för andra ovannämnda persongrupper.

Bestämmelsen avses stärka läran om medelbart gärningsmannskap genom att lagstiftningen förtydligas och man därmed förbättrar ingripandet med hjälp av strafflagstiftningen i problemet att personer under straffansvarsåldern kan användas för att göra det lättare att begå brott och undvika ansvar. Dessutom avses den nya bestämmelsen i strafflagstiftningen bättre än nu ta hänsyn till den skada och risk för utvecklingen hos ett barn som använts som redskap.

4.1.3 Reglering av förnedrande gärningar som skärpningsgrund

Enligt förslaget fogas till straffskärpningsgrunderna enligt 6 kap. 5 § i strafflagen att ett brott mot liv, hälsa eller frihet begås på ett synnerligen förnedrande sätt. Den nya skärpningsgrunden gäller gärningar där det är fråga om så kallat förnedrande våld. Skärpningsgrunden avser allvarigare förnedrande gärningar som begåtts i samband med centrala brott mot en person, bland annat gärningar som begås verbalt, fysiskt och genom bildupptagning samt kombinationer av sådana gärningar. Antagandet är att sådana gärningar i allmänhet orsakar den kränkta personen särskilt lidande och särskild skada. Ändringen avses på så sätt skärpa de straff som föreskrivs för förnedrande gärningar som begåtts i samband med centrala brott mot personer. Dessutom förtydligar en uttrycklig bestämmelse om straffmätning strafflagstiftningen som gäller sådana gärningar.

Tillämpningsområdet för skärpningsgrunden avses i princip omfatta alla synnerligen förnedrande gärningssätt vid brott mot liv, hälsa eller frihet och därmed inte begränsas till vissa straffbestämmelser i strafflagen. Tillämpningsområdet föreslås därmed vara omfattande.

4.2 De huvudsakliga konsekvenserna

4.2.1 Samhälleliga konsekvenser samt konsekvenser för de grundläggande och mänskliga rättigheterna

Genom den föreslagna lagstiftningen kan man med hjälp av strafflagen ingripa effektivare i de skadliga samhällsfenomen som har blivit vanligare under de senaste åren och som gäller gatugång, användande av personer under straffansvarsåldern för att begå brott samt förnedrande. Den föreslagna lagstiftningen syftar till att främja det rättsliga skyddet för liv, hälsa, frihet,

privatliv, heder och äganderätt samt den allmänna ordningen och säkerheten. Dessa konsekvenser uppkommer genom att man med straffrättsliga medel ingriper hårdare än tidigare i kränkningar av dessa rättsobjekt som skyddas av grundläggande rättigheter och mänskliga rättigheter. Genom strängare straff vill man hindra att brott som riktas mot dessa rättsobjekt begås. Genom de föreslagna bestämmelserna främjas straffens proportionalitet genom att de nämnda fenomenens allvarlighetsgrad beaktas bättre på basis av aktuell kunskap. Propositionen främjar därmed de nämnda grundläggande och mänskliga rättigheterna och gör straffrättsystemet mer rättvist och godtagbart. Propositionen kompletterar således med straffrättsliga medel de andra åtgärder som är prioriterade i förhållande till straffrätten och som i allmänhet är effektivare åtgärder för att få reda på orsakerna till att kriminella grupperingar uppstår, brott begås genom användande av person under straffansvarsåldern eller på ett förnedrande sätt och som genomförs i enlighet med åtgärdsprogrammet för att förebygga och bekämpa ungdoms- och gängbrottslighet (JMBU 2024:13).

De ovan konstaterade konsekvenserna som främjar de grundläggande och mänskliga rättigheterna har en central koppling till i hur hög grad den föreslagna lagstiftningen förebygger brott. Detta är också väsentligt med tanke på hur omfattande den föreslagna lagstiftningen påverkar olika grupper av människor på det sätt som nämns i avsnitt 4.2.2. Den förebyggande effekten av straffrättsystemet kan delas in i straffrättsystemets förmåga att påverka människor på ett sätt som i allmänhet hindrar att brott begås (allmänprevention) och straffrättsystemets förmåga att påverka att en person som begått brott inte fortsätter att begå brott (specialprevention). Den allmänpreventiva effekten av lagändringarna kan också grunda sig på internalisering av normer och ett därigenom förändrat beteende (så kallad positiv allmänprevention, integrationsprevention) och/eller avskräckning genom straff (hot om straff) (negativ allmänprevention, avskräckningsprevention).

Strafflagstiftningens brottsförebyggande effekt beror enligt forskningsdata i hög grad på risken för att åka fast och sannolikheten för straff. En strängare straffrättslig värdering av brott som begås av gatugång, på ett förnedrande sätt eller genom användande av personer under straffansvarsåldern framhäver samhällets intresse av att reda ut dessa, vilket kan effektivisera polisens åtgärder mot sådana brott, och därmed kan man också anta att lagstiftningen ökar risken för att åka fast för brotten.

För att uppnå en brottsförebyggande effekt krävs det att medborgarna känner till ändringarna i lagstiftningen, vilket man ska sträva efter genom effektiv information om ändringarna. Skärpningen av straffen och den därav följande offentliga debatten kan bedömas öka medvetenheten bland människor om att sådana gärningar är straffrättsligt klandervärda och hur stränga straffen är, vilket kan öka straffrättens allmängiltiga effekt.

I och med den föreslagna straffbestämmelsen om användande av personer under straffansvarsåldern för att begå brott avses straffprocessmyndigheterna ha tillgång till något mer omfattande tvångsmedel i utredningen av brotten i fråga, vilket avses främja risken för att åka fast och förverkligandet av straffansvaret och därmed bidra till att förebygga dessa brott.

I och med de uttryckliga bestämmelserna i strafflagen kan även offren för sådana brott anses få en starkare ställning i den mån intresset för och effektiviteten i att reda ut brotten ökar på ovan konstaterade sätt i och med att straffen blir strängare.

Det går inte att i förväg på ett tillförlitligt sätt kvantitativt uppskatta de brottsförebyggande effekterna av ändringarna i strafflagen. Försiktiga och riktgivande uppskattningar kan göras utifrån tidigare undersökningar av den så kallade straffelasticiteten (se avsnitt 4.2.4 nedan), som emellertid förknippas med betydande osäkerhetsfaktorer.

Genom att betona nämnda skadliga fenomen med uttryckliga bestämmelser i strafflagen görs lagstiftningen tydligare, vilket främjar lagstiftningens förutsägbarhet och förståelighet både bland myndigheterna och medborgarna. Samtidigt uppmärksammar propositionen också allmänt de nämnda fenomenens allvarlighetsgrad och vikten av att ingripa i dem med aktiva åtgärder. De föreslagna ändringarna i lagstiftningen kan öka medborgarnas tilltro till att allvarliga gärningar också bekämpas genom strafflagstiftningen och tillhörande myndighetsverksamhet.

De föreslagna bestämmelserna avses inte utvidga straffbarhetsområdet, utan det är fråga om att skärpa straffen som utmätts för brott som redan nu är straffbara. Även om en straffbar gärning i sig inte gäller handlingar som grundlagen eller de mänskliga rättigheterna uttryckligen berättigar till innebär ett därav följande bötesstraff i varje fall intrång i den dömdes egendom och ett fängelsestraff intrång i den personliga friheten. När det gäller straffen och deras stränghet är det framför allt kravet på proportionalitet som är betydelsefullt med tanke på de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Uppfyllandet av detta krav och andra villkor för begränsning av grundläggande rättigheter i fråga om de föreslagna lagändringarna bedöms nedan i avsnitt 10.

Särskilt ett långt ovillkorligt fängelsestraff kan leda till att den dömda förlorar sin studie- eller arbetsplats, förlorar sin bostad, att dennes sociala relationer avbryts eller till någon annan motsvarande skadlig påföljd. Ett ovillkorligt fängelsestraff kan också försämra levnadsförhållandena för den dömdes familjemedlemmar eller andra närstående.

Verkställandet av ett ovillkorligt fängelsestraff förutsätter att fångarna stöds i deras integration i samhället för att undvika risken för marginalisering, som i hög grad beror på individuella faktorer, och för att förbättra deras möjligheter till ett liv utan brott. Tillsammans med fången utarbetas en plan för strafftiden, för vilken en risk- och behovsbedömning görs för dem som har längre fängelsestraff. Genom bedömningen utreds de faktorer som man kan påverka för att minska en persons återfallsbrottslighet. Man strävar efter att påverka de problem med fångens livshantering, utbildningsbakgrund och arbets- och funktionsförmåga som framkommit i bedömningen genom att placera fången i ändamålsenlig verksamhet.

Lagändringarna enligt propositionen beräknas öka behovet av fängplatser (se avsnitt 4.2.3). Till en början är det ökade behovet av fängplatser mindre, och behovet når sin årliga totalnivå drygt två år efter att lagstiftningens har trätt i kraft. Behovet av fängplatser som följer av propositionen är en del av det totalt sett ökade behovet av fängplatser, som delvis grundar sig på befintlig lagstiftning, delvis på denna och på annan lagstiftning som sammanfaller tidsmässigt. Det ökade behovet av fängplatser har förberetts bland annat genom många strukturella åtgärder, och dessutom har statsrådet säkerställt täckningen av de kostnader som just denna proposition förutsätter.

Om det inte finns tillräckligt med fängplatser leder det till en ökad beläggningsgrad i fängelserna, vilket medför utmaningar i fråga om arbetsförhållanden för dem som arbetar i fängelserna och för ordnandet av rehabiliterande åtgärder, och om överbelastningen blir mycket allvarlig leder det till och med till problem med arbets säkerheten och fängelsesäkerheten. Finansieringen av offentliga tjänster som alla har rätt till, inklusive mentalvårdstjänster, har tryggats på lika grunder för alla.

I propositionen har man uppskattat de extra personalresurser som behövs till följd av att antalet fångar ökar. Utöver nya fängplatser kan ytterligare resurser användas för bevakning och rehabiliteringstjänster som Brottsförhållandenmyndigheten tillhandahåller.

De föreslagna lagändringarna bedöms hindra brott och därigenom främja den allmänna ordningen och säkerheten, men en sådan inverkan kan dock inte bedömas exakt på förhand.

4.2.2 Konsekvenser för olika grupper av människor

Majoriteten av de som gjort sig skyldiga till de brott som avses i propositionen är män, precis som i brottsligheten i allmänhet. Effekterna av strängare straff och ökad användning av ovillkorliga fängelsestraff kommer således i huvudsak att gälla män.

Enligt uppgifter som baserar sig på polisens utredningar består sådana gatugång som kan uppfylla den föreslagna definitionen av kriminella grupperingar i Finland huvudsakligen av personer med utländsk bakgrund. Skärpningsgrunden för brott som begåtts i gatugångens verksamhet och den därav följande skärpningen av straffen och de negativa konsekvenserna av straffet gäller således främst personer med utländsk bakgrund.

Skärpningsgrunden är emellertid allmänt formulerad, dvs. i princip lika tillämplig på alla personer som är straffansvariga. Berättigandet av regleringen är inte förknippat med gatugångsmedlemmarnas ursprung eller egenskaper, utan med gärningarnas skadlighet och farlighet på det sätt som konstaterats i motiveringen till propositionen. I den mån särskilda grupper av människor i samhället är mer benägna att hamna i en viss typ av brottslighet är de mest motiverade medlen för att ingripa i detta i första hand andra än straffrättsliga. Vissa sådana metoder lyfts fram och genomförs på det sätt som konstateras i det ovan nämnda åtgärdsprogrammet (JMBU 2024:13).

En skärpning av straffen för gärningar som begås på ett förnedrande sätt stärker det straffrättsliga skyddet för barns rättigheter, eftersom det har konstaterats att förnedrande våld förekommer särskilt bland unga. Det finns ingen exakt utredning om hur fenomenet förekommer bland olika grupper av människor, men redan på grund av de brottsmöjligheter som den samhälleliga och tekniska utvecklingen medför kan man anta att förnedrande våld riktas mot personer under 18 år och även mot andra grupper av människor, vars skydd den föreslagna skärpningsgrunden också avses stärka.

Enligt den utredning som det hänvisas till i avsnittet om bedömning av nuläget ovan framhävs flickornas andel som offer för rånbrott som omfattar förnedrande handlingar (28 %) i viss mån jämfört med andra rånbrott (10 %). Gärningsmännen var ofta av samma kön som offren, så även för gärningsmännens del framhövs flickornas andel jämfört med könsfördelningen inom rånbrott. Utifrån detta kan man bedöma att den brottsförebyggande effekten av strängare straff stärker de grundläggande rättigheterna och i viss mån främjar kvinnors och flickors ställning och därmed främjar jämställdheten mellan könen.

Straffbestämmelsen om användande av personer under straffansvarsåldern för att begå brott ingriper hårdare i rekryteringen av barn för att begå brott. Detta stärker i synnerhet det straffrättsliga skyddet av rättigheterna för barn under 15 år. Den brottsförebyggande effekten kan utöver andra medel utanför straffrätten också hindra att barn under 15 år hamnar i en brotts spiral.

De föreslagna bestämmelserna avses vara allmänna till sitt tillämpningsområde. I remissvaren har det emellertid framkommit att tillämpningen av skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar på ett brott som begåtts av en person under 18 år kan medföra att barnet präglas och påverka barnets utveckling negativt. Det kan vara svårt att på allmän nivå bedöma hur sådana effekter uppstår. Eftersom brott som begåtts av personer under 18 år redan i nuläget utreds och döms med samma brottsbenämningar som brott som begåtts av vuxna (till exempel

grov misshandel, rån, våldtäkt mot barn, narkotikabrott, grov skadegörelse) bedöms propositionen inte medföra sådana negativa konsekvenser som det hänvisats till, åtminstone inte nämnvärt.

Eftersom strafflagen även gäller barn som fyllt 15 år påverkar skärpningen av straffen som följer av de föreslagna bestämmelserna även de straff som tilldöms barn. Eftersom de föreslagna bestämmelserna även avses vara allmänna med avseende på tillämpningsområdet avviker inte skärpningen i princip från någon annan typ av skärpning av straffrättsliga bestämmelser när det gäller konsekvenserna för barn. Man kan dock beakta att särskilt den relativa andelen förnedrande gärningar kan bedömas vara betydande bland barn i straffansvarsåldern. Detta leder i även praktiken till strängare straff för personer under 18 år. De föreslagna bestämmelserna gäller gärningar som redan idag är straffbara och inga betydande ändringar bedöms ske i straffarterna för personer i denna ålder. Inte heller bedöms det ske någon väsentlig ökning i antalet fängelsestraff eller de negativa effekterna av andra straff. Detta beror på att det redan finns flera specialbestämmelser om personer under 18 år i straff- och straffprocesslagstiftningen, som bland annat syftar till att minska de olägenheter som användningen av straffrätten orsakar personer i denna ålder. Till exempel för ett brott som begåtts av en person under 18 år döms straff enligt den lindrigare straffskalan och en person i denna ålder får inte dömas till ovillkorligt fängelsestraff, om det inte krävs av vägande skäl. Vid prövningen av huruvida det finns vägande skäl ska hänsyn tas till gärningsmannens placering i en barnskyddsanstalt som avses i 57 § i barnskyddslagen (6 kap. 9 § i strafflagen).

4.2.3 Konsekvenser för den offentliga ekonomin

De beräkningar som presenteras nedan är förknippade med betydande osäkerhetsfaktorer som främst beror på att konsekvenserna av straffskärpningen för brottsligheten inte kan bedömas på ett tillförlitligt sätt i förväg. Beräkningarna bör därför betraktas som försiktiga och endast riktgivande.

4.2.3.1 Skärpningsgrund för kriminella grupperingar

Ekonomiska konsekvenser för myndigheternas verksamhet:

Den föreslagna bestämmelsen skapar varken någon ny typ av brott eller utvidgar straffbarhetsområdet. Skärpningsgrunden innebär dock att det i många straffprocesser ska utredas om brottet har begåtts som ett led i en kriminell grupperings verksamhet. Detta medför en del extra arbete för de myndigheter som deltar i straffprocessen. Det har konstaterats att gatugängens verksamhet i synnerhet är förknippad med misshandels-, rån-, egendoms- och narkotikabrott.

Enligt lägesbilden för våren 2024 har Finlands polis identifierat cirka 10 sammanslutningar som klassificerats som gatugäng. Totalt har cirka 350 personer kopplats ihop med dessa sammanslutningar, varav cirka 150 enligt polisens bedömning är centrala personer eller medlemmar i sammanslutningen och resten är andra personer förknippade med sammanslutningarna, såsom medbrottslingar eller medverkande. Lägesbilden gällande gatugängen lever emellertid hela tiden, vilket kan påverka myndigheternas faktiska arbetsmängd. Även detta ökar osäkerheten i anknytning till de bedömningar som presenteras nedan.

Utgående från den aktuella informationen kan man vid bedömningen av antalet brott utgå från att myndigheterna får kännedom om cirka två brottsmisstankar per år för varje central person eller medlem i respektive gruppering och cirka en och en halv brottsmisstanke per år för

personer med anknytning till grupperingarna. Således hamnar årligen $150 * 2 + 200 * 1,5$ dvs. totalt 600 brott som anknyter till gatugängs verksamhet i straffprocessen. En del av dessa misstänkta brott begås samtidigt, varvid utredningen av deras kopplingar till kriminella grupperingar också sker med ungefär samma arbetsmängd. Utifrån detta kan man göra en uppskattning utgående från antagandet om att det i cirka en tredjedel av brottsärendena på årsbasis som gäller personer med koppling till kriminella grupperingar, dvs. i cirka 200 straffprocesser, ska utredas om brottet har begåtts som ett led i en kriminell grupperings verksamhet.

Det är svårt att bedöma den extra arbetsbördan på grund av att förutsättningarna för skärpningsgrunden utreds, eftersom den kan variera från fall till fall. För polisens del kan man uppskatta att en utredning av koppling till en kriminell grupperings verksamhet i genomsnitt kräver 50 arbetstimmar, varvid ovannämnda uppskattning ger 10 000 arbetstimmar per år ($200 * 50$ h). Detta innebär cirka 6 årsverken (årsverken räknas genom att dela personarbetstimmar med 1640). När man redan i dag i straffprocessen ofta utreder en brottslighet i samband med ett enskilt brott och bland annat om gärningen har begåtts som ett led i organiserad brottslighet, kan man preliminärt bedöma att merarbetet inte blir så här stort. För polisens del kan man således utgå från en riktgivande uppskattning om att det i genomsnitt uppstår merarbete på grund av en skärpningsgrund i cirka $1/3$ – $2/3$ av de brottsärenden som utreds. De kostnadseffekter som skärpningsgrunden orsakar är då cirka 2–4 årsverken * 82 000 euro (personalkostnader och övriga utgifter för personal), dvs. 164 000–328 000 euro.

För åklagarnas del kan de kostnadseffekter som skärpningsgrunden orsakar bedömas uppgå till högst 0,71 årsverken (stamåklagarens lönekostnad per år på S12-kravnivån är cirka 86 000 euro), dvs. 61 000 euro.

Kalkylmässigt kan man bedöma att de ovan uppskattade 200 brottmål som anknyter till kriminella grupperingar ökar arbetet i domstolarna på följande sätt: om det tar en dag att ta emot bevis i alla ovan nämnda fall innebär det sammanlagt 200 sessionsdagar mer per år. Omräknat till sessionstimmar (7 timmar i genomsnitt) motsvarar detta sammanlagt cirka 1 400 timmar, vilket motsvarar cirka 0,85 årsverken (årsverkerna räknade genom att dela antalet personarbetstimmar $1\,400/1\,640$). När det gäller sessioner med sammansättningar av två eller tre domare är effekten således antingen 1,7 årsverken med två domare eller 2,6 årsverken med tre domare. När man enligt det ovan sagda redan i dag i straffprocessen ofta utreder en brottslighet i samband med ett enskilt brott och bland annat om gärningen har begåtts som ett led i organiserad brottslighet, kan man preliminärt bedöma att merarbetet av att ta emot bevis inte blir så här stort. För domstolarnas del kan man således utgå från en riktgivande bedömning att de kostnadseffekter som skärpningsgrunden orsakar är cirka 1–2 årsverken. Beräknat på den genomsnittliga kostnaden för domare per årsverke (103 000 euro inklusive bikostnader samt dessutom den allmänna kostnaden 9 000 euro/årsverke, dvs. totalt 112 000 euro) blir kostnadseffekterna cirka 112 000–224 000 euro.

Vid bedömningen av resurskonsekvenserna för rättsbiträden och rättshjälpsbyråer kan man utgå från att rättshjälp beviljas i de flesta ärenden som går till åklagare. Resurskonsekvenserna bedöms för dessa aktörer uppgå till sammanlagt högst 0,5 årsverken, vilket kan anses vara av måttligt ringa betydelse med tanke på bedömningen av de ekonomiska konsekvenserna.

Effekten på antalet fångar:

De centrala personerna med koppling till kriminella grupperingar är huvudsakligen 18–30 år gamla. Även om man bedömer att minderåriga ingår i grupperingarnas inflytelsesfär uppskattas andelen minderåriga vara förhållandevis liten bland de personer som har en fast koppling till

grupperingarna och i de brott som begås som ett led i kriminella grupperingars verksamhet. Att döma en straffansvarig person under 18 år till ovillkorligt fängelse är också exceptionellt på det sätt som konstaterats ovan.

På grundval av de utredningar som det hänvisas till ovan i avsnitt 2.1 kan man utgå från att brott för vilka det föreskrivs fängelse som begås av kriminella grupperingar huvudsakligen gäller misshandel, rån och narkotikabrott. Även för andra brott som begåtts i kriminella grupperingars verksamhet kan man dömas till ovillkorligt fängelse, men deras sammanlagda inverkan på fängelsestraffens längd är svår att bedöma och uppskattas inte vara särskilt stor. Därför beaktas inte andra brott i bedömningen nedan.

När en person ska dömas till fängelsestraff för två eller flera brott samtidigt tillämpas bestämmelserna i 7 kap. i strafflagen, enligt vilka det allvarigaste brottet är utgångspunkten. På grund av förbudet mot så kallad dubbelkvalifikation tillämpas straffregleringen så att samma omständighet inte ogrundat används som grund för eller skärpning av straffansvaret.

Bedömningen kan göras på grundval av att skärpningsgrunden förlänger fängelsestraffen med 25–30 procent. Minst 2 års fängelsestraff avses i allmänhet vara ovillkorliga. Bötesstraffen ändras sannolikt inte till ovillkorliga fängelsestraff, så effekten av att de skärps beaktas inte här.

Dessutom kan man anta att det i flera straffrättsliga förfaranden, där tillämpningen av skärpningsgrunden ska bedömas, inte leder till en dom. När man bedömer att det årligen kommer in sammanlagt 600 brottsärenden som anknyter till en kriminell grupperings verksamhet, kan man utgå från att hälften av dessa, dvs. 300 ärenden, leder till en dom, varav en skärpningsgrund påverkar straffet i hälften av fallen, dvs. 150 ärenden, enligt följande: 30 fall av misshandel, 20 fall av grov misshandel, 30 fall av rån, 20 fall av grovt rån, 25 fall av narkotikabrott och 25 fall av grovt narkotikabrott. År 2023 avgavs fängelsedomar för nämnda brott enligt följande:

brott 2023	Fängelse (antal)	fängelse (månader)	ovillkorligt (antal)	ovillkorligt (månader)	ovillkorligt %
misshandel	2 278	3,8	396	4,4	17
grov misshandel	503	21,6	273	25,6	54
rån	500	10,5	179	12,4	36
grovt rån	210	30,2	176	32,1	84
narkotikabrott	1622	4,2	367	4,1	23
grovt narkotikabrott	562	40,3	383	51,8	68

Straffarten ändras i allmänhet inte från villkorligt fängelse till ovillkorligt för normala misshandels-, rån- och narkotikabrott.

Med beaktande av det ovan sagda kan skärpningsgrundens inverkan på antalet fångar bedömas på följande sätt.

Misshandel: Av 30 fängelsestraff som utdöms är 17 procent, dvs. 5,1, ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 4,4 månader, dvs. med 1,1–1,3 månader. Därmed ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse med $5,1 * 1,1-1,3$ månader = 5,6–6,6 månader.

Grov misshandel: Av 20 fängelsestraff uppskattas 54 procent, dvs. 10,8, vara ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 25,6 månader, dvs. med 6,4–7,7 månader. Därmed ökar antalet månader med ovillkorligt fängelse $10,8 * 6,4-7,7$ månader = 69–83 månader. När det genomsnittliga fängelsestraffet i övrigt förlängs till 27–28 månader ($21,6$ månader * 25–30 procent = 5,4–6,5 månader + 21,6 månader), dvs. till mer än två år, ökar antalet månader med ovillkorligt fängelse ännu lite till. Om man uppskattar att en tredjedel av de fängelsestraff som utdöms för annan misshandel utdöms som ovillkorligt fängelse på grund av en skärpningsgrund, ökar antalet fängelsemånader ytterligare $1/3(9,2 * 27-28 \text{ mån.}) = 83-86$ mån. Totalt ökar då fängelsemånaderna för detta brott med 152–169 mån.

Rån: Av 30 fängelsestraff som utdöms är 36 procent, dvs. 10,8, ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 12,4 månader, dvs. med 3,1–3,7 månader. Därmed ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse med $10,8 * 3,1-3,7$ månader = 33–40 månader.

Grovt rån: Av 20 fängelsestraff uppskattas 84 procent, dvs. 16,8, vara ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 32,1 månader, dvs. med 8–9,6 månader. Därmed ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse med $16,8 * 8-9,6$ månader = 134–161 månader.

Narkotikabrott: Av 25 fängelsestraff uppskattas 23 procent, dvs. 5,8, vara ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 4,1 månader, dvs. med 1–1,3 månader. Därmed ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse med $5,8 * 1-1,3$ månader = 5,8–7,5 månader.

Grovt narkotikabrott: Av 25 fängelsestraff uppskattas 68 procent, dvs. 17, vara ovillkorliga. Medellängden för dessa uppskattas öka med 25–30 procent från 51,8 månader, dvs. med 13–15,5 månader. Därmed ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse med $17 * 13-15,5$ månader = 221–264 månader.

Baserat på denna uppskattning ökar antalet månader i ovillkorligt fängelse som utdöms med totalt 551–648 månader per år.

När ökningen av antalet fängelsemånader uppskattas bör man beakta att man redan idag kan utdöma något strängare straff för brott som begåtts i en kriminell grupperings verksamhet bland annat med stöd av 6 kap. 4 § i strafflagen. Då det för närvarande inte föreskrivs om någon separat skärpningsgrund påverkar dock inte en koppling till en kriminell gruppering längden på straffen i samma omfattning som efter den föreslagna bestämmelsens ikraftträdande. På grundval av detta kan man försöka precisera ovanstående uppskattning av ökningen av fängelsemånader genom att från uppskattningen dra av ytterligare 20 procent ($0,2 * 551-648$ månader), varvid ökningen av fängelsemånader blir 441–518 månader. Det uppskattas att cirka 60 procent av ovan nämnda tid avläggs i fängelse, dvs. 265–311 månader, dvs. 22–26 år av fängelsetid.

Sammanfattningsvis kan det uppskattas att den föreslagna skärpningsgrunden på årsnivå ökar fängelsetiden med 22–26 år.

4.2.3.2 Skärpningsgrund för förnedring

Ekonomiska konsekvenser för myndigheternas verksamhet:

Den föreslagna bestämmelsen skapar varken någon ny typ av brott eller utvidgar straffbarhetsområdet. Bestämmelsen förväntas således åtminstone inte ha någon betydande inverkan på arbetsmängden för de myndigheter som ansvarar för straffprocessen.

Effekten på antalet fångar:

På grund av förnedring i samband med brott mot liv, hälsa eller frihet utdöms straff eller föreskrivs strängare straff redan i dag med stöd av bestämmelserna i strafflagen. Tillämpliga bestämmelser är framför allt 6 kap. 4 § (allmän princip för straffmätning), 24 kap. 9 § (ärekränkning) och 10 § (grov ärekränkning). Förnedring kan också påverka till exempel när man bedömer en gärnings grymhet med stöd av bestämmelserna om grov misshandel, grovt rån eller mord.

Det finns ingen exakt information om i hur stor andel av brotten mot liv, hälsa eller frihet det ingår sådan förnedring som enligt den föreslagna bestämmelsen ska bedömas som skärpningsgrund i fortsättningen. Som utgångspunkt för uppskattningen kan man ta den utredning om rån brott som det hänvisas till i avsnitt 2.3, enligt vilken det i sammanlagt fem procent av fallen under granskningsperioden från början av 2022 till mitten av 2023 ingick särdrag som kan anses vara förnedrande enligt polisens bedömning. En del av dessa gärningar beaktas i straffen redan i dag med stöd av de ovan nämnda bestämmelserna. Utifrån detta kan man utgå från en riktgivande uppskattning om att det i 2 procent av brotten mot liv, hälsa eller frihet förekommer sådan förnedrande behandling där den föreslagna bestämmelsen skulle tillämpas för att skärpa straffet, men där gärningen inte skulle beaktas i straffet med stöd av de nuvarande bestämmelserna. Dessutom kan man utgå från att den föreslagna skärpningsgrunden ökar antalet månader med ovillkorligt fängelse med 25–30 procent.

Då en stor del av de gärningsmän som gjort sig skyldiga till förnedrande våld bedöms vara 15–17 år gamla, för vilka det skulle vara exceptionellt att utdöma till ovillkorligt fängelse, kan man utgå från att antalet extra fängelsemånader minskar med 50 procent på grund av att den dömda är minderårig.

Med avseende på uppskattningen av ökningen av fängelseår kan följande brott som gäller misshandel, rån, olaga tvång och brott mot liv anses vara väsentliga, och nedan finns det statistik om dessa för 2023.

Misshandel

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 396
- Personer dömda till fängelse (månader): 4,4
- Totalt: $396 * 2 \% \text{ fall} * 4,4 \text{ mån.} * 25\text{--}30 \% * 50 \% =$ en ökning med 4,4–5,3 månader

Grov misshandel

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 274
- Personer dömda till fängelse (månader): 25,6
- Totalt: $274 * 2 \% \text{ fall} * 25,6 \text{ mån.} * 25\text{--}30 \% * 50 \% =$ en ökning med 17,6–21 månader

Rån

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 179
- Personer dömda till fängelse (månader): 12,4
- Totalt: $179 * 2 \% \text{ fall} * 12,4 \text{ mån.} * 25\text{--}30 \% * 50 \% =$ en ökning med 5,5–6,6 månader

Grovt rån

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 176
- Personer dömda till fängelse (månader): 32,1
- Totalt: $176 * 2 \% \text{ fall} * 32,1 \text{ mån.} * 25\text{--}30 \% * 50 \% =$ en ökning med 14,1–16,9 månader

Olaga tvång

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 3
- Personer dömda till fängelse (månader): 13,8
- Effekten är några tilläggsdagar som inte har någon betydelse här

Dråp

- Personer dömda till ovillkorligt fängelsestraff (antal): 28
- Personer dömda till fängelse (månader): 120,1
- Totalt: $28 * 2 \% \text{ fall} * 120,1 \text{ mån.} * 25\text{--}30 \% * 50 \% =$ en ökning med 8,4–10 månader

Sammantaget kan den föreslagna skärpningsgrunden som gäller förnedring i enlighet med ovanstående uppskattas öka antalet månader med ovillkorligt fängelsestraff med 50–60. Av dessa kan man uppskatta att 60 procent ska avtjänas i fängelse, dvs. 30–36 månader.

I enlighet med detta kan det uppskattas att den föreslagna skärpningsgrunden på årsnivå ökar fängelsetiden med 2,5–3 år.

4.2.3.3 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

Ekonomiska konsekvenser för myndigheternas verksamhet:

Den föreslagna bestämmelsen skapar varken någon ny typ av brott eller utvidgar straffbarhetsområdet. När en person som inte har fyllt 15 år är misstänkt för en brottslig gärning ska förundersökning vid behov göras med stöd av 3 kap. 5 § i förundersökningslagen för att utreda om någon som har fyllt 15 år har medverkat i gärningen. Bestämmelsen förväntas således åtminstone inte ha någon betydande inverkan på arbetsmängden för de myndigheter som ansvarar för straffprocessen. Till den del gärningen anknyter till gatugängsverksamhet har konsekvenserna för de myndigheter som ansvarar för straffprocesserna bedömts ovan.

Effekten på antalet fångar:

Det saknas information om hur många gånger per år det fastställs domar om medelbart gärningsmannaskap enligt 5 kap. 4 § i strafflagen eller hur ofta ett barn under femton år används som redskap i sådana fall. Det finns tecken på att sådana gärningar förekommer. Eftersom det rör sig om barn under 15 år kan man anta att sådana gärningar endast sällan gäller de allvarligaste brotten mot personer eller egendom. Undantag kan antas vara grova rån. I bedömningen av konsekvenserna för antalet fångar kan man således utgå från att det årligen avkunnas 50–100 domar angående gärningar enligt den föreslagna bestämmelsen, för vilka man kan dömas till ovillkorligt fängelsestraff, och att de gäller stöld, rån, grova rån och narkotikabrott. Dessutom kan man utgå från att procentandelen av dessa brott i gärningarna i fråga är följande: stölder 25 procent, rån 25 procent, grova rån 15 procent, narkotikabrott 25 procent och grova narkotikabrott 10 procent (totalt 100 procent).

Den nya bestämmelsen kan antas påverka hur strängt straffet blir för nämnda brott så att bestämmelsen förlänger fängelsestraffen med i genomsnitt 30 procent genom tillämpning av bestämmelserna i 7 kap. i strafflagen. Minst 2 års fängelsestraff avses i allmänhet vara ovillkorliga. Bötesstraffen ändras sannolikt inte till ovillkorliga fängelsestraff, så effekten av att de skärps beaktas inte. Utifrån statistiken för 2023 kan följande kalkylmässiga uppskattningar göras.

För *stöld* utdöms ovillkorliga fängelsestraff, i medeltal för 2,3 månader, i 23 procent av domarna (544/2369). Om det sker 12,5–25 stölder per år som straffas som medelbart gärningsmannaskap enligt den föreslagna bestämmelsen och det i 23 procent, dvs. 3–6 fall, av dessa utdöms ovillkorliga fängelsestraff, vars genomsnittliga längd ökar med $2,3 * 30 \text{ procent} = 0,7$ månader, medför den föreslagna bestämmelsen att antalet månader med ovillkorligt fängelse ökar med 2–4 per år.

För *rån* utdöms ovillkorliga fängelsestraff, i medeltal för 12,4 månader, i 36 procent av domarna. Om det sker 12,5–25 rån per år som straffas som medelbart gärningsmannaskap enligt den föreslagna bestämmelsen och det i 36 procent, dvs. 4,5–9 fall, av dessa utdöms ovillkorliga fängelsestraff, vars genomsnittliga längd ökar med $12,4 * 30 \text{ procent} = 3,7$ månader, medför den föreslagna bestämmelsen att antalet månader med ovillkorligt fängelse för rån ökar med 17–33 per år.

För *grovt rån* utdöms ovillkorliga fängelsestraff, i medeltal för 32,1 månader, i 84 procent av domarna. Om det sker 7,5–15 grova rån per år som straffas som medelbart gärningsmannaskap enligt den föreslagna bestämmelsen och det i 84 procent, dvs. 6,3–12,6 fall, av dessa utdöms ovillkorliga fängelsestraff, vars genomsnittliga längd ökar med $32,1 * 30 \text{ procent} = 9,6$ månader, medför den föreslagna bestämmelsen att antalet månader med ovillkorligt fängelse för grova rån ökar med 60–121 per år.

För *narkotikabrott* utdöms ovillkorliga fängelsestraff, i medeltal för 4,1 månader, i 23 procent av domarna. Om det sker 12,5–25 narkotikabrott per år som straffas som medelbart gärningsmannaskap enligt den föreslagna bestämmelsen och det i 23 procent, dvs. 2,9–5,8 fall, av dessa utdöms ovillkorliga fängelsestraff, vars genomsnittliga längd ökar med $4,1 * 30 \text{ procent} = 1,2$ månader, medför den föreslagna bestämmelsen att antalet månader med ovillkorligt fängelse för narkotikabrott ökar med 3,5–7 per år.

För *grovt narkotikabrott* utdöms ovillkorliga fängelsestraff, i medeltal för 51,8 månader, i 68 procent av domarna. Om det sker 5–10 grova narkotikabrott per år som straffas som medelbart gärningsmannaskap enligt den föreslagna bestämmelsen och det i 68 procent, dvs. 3,4–6,8 fall, av dessa utdöms ovillkorliga fängelsestraff, vars genomsnittliga längd ökar med $51,8 * 30 \text{ procent} = 15,5$ månader, medför den föreslagna bestämmelsen att antalet månader med ovillkorligt fängelse för grova narkotikabrott ökar med 77,5–155 per år.

Totalt ökar antalet fängelsemånader således med 160–320, dvs. 13,3–26,6 år av fängelse. Av dessa kan man uppskatta att 60 procent ska avtjänas i fängelse. I enlighet med detta kan det uppskattas att den föreslagna straffbestämmelsen på årsnivå ökar fängelsetiden med 8–16 år.

4.2.3.4 Konsekvenser för den offentliga ekonomin sammanlagt

Ekonomiska konsekvenser för myndigheternas verksamhet:

På grund av de föreslagna lagändringarna uppskattas den ökade arbetsbördan för de myndigheter som deltar i straffprocessen orsaka kostnadseffekter på sammanlagt högst

164 000–328 000 euro (polisen) + 61 000 euro (åklagare) + 112 000–224 000 euro (domstolarna).

Ekonomiska konsekvenser för verkställandet av fängelsestraff:

Enligt de ovan konstaterade uppskattningarna ökar antalet år i fängelse till följd av de föreslagna lagändringarna med sammanlagt cirka 33–45 år på årsnivå. Särskilt de slutna fängelserna är för närvarande fulla. Genomförandet av förslaget förutsätter således att nya fängplatser byggs och tas i bruk. Som beräkningsgrund används priset för ett fångår i nya fängelser, 120 000 euro/fånge. Priset har beräknats utifrån kostnaderna för fängelseprojekt av motsvarande storlek som är under genomförande (Uleåborgs fängelse med 100 platser tas i bruk i slutet av 2025). De årliga kostnaderna för fångplatser inom Brottsförhållningsmyndigheten (25.40.01) som föranleds av propositionen ökar således i princip gradvis med 3 900 000–5 400 000 euro (33–45 år av fängelse * 120 000 euro) inom några år efter ikraftträdandet. Nedan används genomsnittstalet av dessa 4 680 000 euro.

Den uppskattade ökningen av antalet fångar med 33–45 fångar innebär en ökad mängd fång- och vårdarbete även för enheten för hälso- och sjukvård för fångar. Ökningen av arbetsmängden berör särskilt sjukskötare som arbetar på fängelsepolikliniker. Propositionen har bedömts förutsätta en ökning av antalet sjukskötare, som för närvarande är cirka 100, med cirka tre årsverken. Kostnaden för en sjukskötares årsverke är 55 000 euro per år. Personalkostnaderna uppgår därmed till 165 000 euro per år. Det ökande antalet fångar medför också administrativa tilläggsbehov, vilket beräknas medföra årliga kostnader för årsverken på 20 000 euro. Dessutom kommer behovet av läkemedel och vårdmaterial att öka i förhållande till det växande antalet fångar. Detta beräknas medföra en årlig merkostnad på 44 000 euro. Propositionen medför således kostnader på 229 000 euro per år för enheten för hälso- och sjukvård för fångar (33.01.08).

Verksamhetsutgifterna för Brottsförhållningsmyndigheten och hälso- och sjukvården för fångar bedöms öka årligen med sammanlagt cirka 4,9 miljoner euro.

De ekonomiska konsekvenserna totalt:

I den totala beräkningen kan man använda medeltalen för de ovan nämnda intervallmässiga uppskattningarna.

De föreslagna lagändringarna bedöms således medföra årliga tilläggskostnader på sammanlagt (4 680 000 (fångantal) + 229 000 (hälso- och sjukvård för fångar) + 246 000 (polisen) + 61 000 (åklagare) + 168 000 (domstolar) =) cirka 5,2 miljoner euro.

Straffprocessens kostnadseffekter börjar vid lagstiftningens ikraftträdande.

Kostnadseffekterna av den ökade arbetsbördan för myndigheterna i samband med straffprocessen realiseras också först i takt med att brottmålen framskrider i straffprocessen. Om lagändringarna träder i kraft våren 2025 kan det redan samma år uppstå mindre kostnadskonsekvenser, för vilka det antagligen ännu inte behövs anslag i budgeten för det året. I stort sett fullskaliga kostnadseffekter i anknytning till straffprocessen kan gälla redan år 2026. I och med att utgifterna för verkställigheten av fängelsestraffen år 2026 ännu inte är helt fullskaliga kan de uppskattas till 4 miljoner euro. De årliga fasta utgifterna bedöms vara fullskaliga, totalt 5,2 miljoner euro från och med år 2027.

Sammanfattning av de uppskattade maximala kostnaderna:

1. År 2026 ökar Brottspåföljdsmyndighetens verksamhetsutgifter (25.40.01) med cirka 4 miljoner euro och utgifterna för enheten för hälso- och sjukvård för fångar (33.01.08) med 229 000 euro. Från och med år 2027 är det permanenta anslagsbehovet för dessa sammanlagt cirka 4,9 miljoner euro.

2. Det permanenta anslagsbehovet för polisen (26.10.01), åklagarmyndigheten (25.30.01) och domstolarna (25.10.01) är cirka 0,3 miljoner euro från och med år 2026.

Det uppskattade permanenta anslagsbehovet för Brottspåföljdsmyndigheten och hälso- och sjukvården för fångar är sammanlagt 4,2 miljoner euro år 2026, och från och med år 2027 täcks 4,9 miljoner euro i planen för de offentliga finanserna 2026–2029 genom att summan allokteras från ramreserveringarna för straffskärpning på 12 miljoner euro (kriminalpolitik). Beslut om allokeringarna av ramreserveringarna tas i planen för de offentliga finanserna våren 2025 och genomförandeanslagen enligt ramen förs in i statens budgetprocess för 2026. Resursbehoven för andra aktörer i straffprocesskedjan (polis, åklagare och domstol) täcks inom ramen för de nuvarande förvaltningsområdesspecifika utgiftsramarna.

4.2.4 Konsekvenser för brottsligheten

Det är svårt att bedöma propositionens konsekvenser för brottsligheten och bedömningen är förknippad med en betydande osäkerhet. En etablerad uppfattning som grundar sig på kriminalpolitisk forskningsdata är att man inte genom ändringar i straffnivån i någon betydande grad kan styra brottslighetens omfattning.

Strafflagstiftningens brottsförebyggande effekt beror enligt forskningsdata i hög grad på risken för att åka fast och sannolikheten för straff. En strängare straffrättslig värdering av brott som begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet, på ett förnedrande sätt eller genom användande av personer under straffansvarsåldern framhäver samhällets intresse av att reda ut dessa, effektiviserar polisens åtgärder mot sådana brott och ökar därmed även risken för att åka fast för i synnerhet allvarligare brott av denna typ.

Straffnivåns inverkan på förebyggandet av brottslighet kan beskrivas med begreppet straffelasticitet. Med det avses hur många procent det brottsliga beteendet förändras om straffen blir en procent strängare (s.k. marginalprevention). Till exempel en straffelasticitet på -1 innebär att en 33,3 procent höjning leder till en minskning av brotten med 33,3 procent.

I praktiken är brottsbeteendet emellertid betydligt mer oelastiskt. Förändringarna i brottsbeteendet är förhållandevis betydligt mindre än ändringarna i straffen. I forskningslitteraturen har det gjorts många uppskattningar av storleken på straffelasticiteten för brott. I vissa översikter har man uppskattat att elasticiteten kan vara i storleksklassen $-0,2\dots-0,4$, men i enskilda undersökningar har man observerat även större värden ända till $-0,7$. Samtidigt ger många undersökningar betydligt lägre resultat $-0,1\dots-0,2$. De minsta observerade elasticiteterna är i storleksklassen $-0,05$. Utifrån forskningsdata kan man dra slutsatsen att forskningsrönen är otillräckliga för att fastställa ett exakt värde (angående forskningen se till exempel Chalfin, A., & McCrary, J. (2017). Criminal deterrence: A review of the literature. *Journal of Economic Literature*, 55(1), 5–48. Särskilt sidorna 23–33; Al Weswasi, E., Sivertsson, F., Bäckman, O., & Nilsson, A. (2022). Does sentence length affect the risk for criminal recidivism? A quasi-experimental study of three policy reforms in Sweden. *Journal of Experimental Criminology*; Barbarino, A., & Mastrobuoni, G. (2014). The incapacitation effect of incarceration: Evidence from several Italian collective pardons. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(1), 1–37).

Man kan anta att en skärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar förlänger fängelsestraffet med 25–30 procent. Utifrån detta kan en kalkylmässig uppskattning göras att skärpningsgrunden minskar målgruppens brott som leder till fängelsestraff med några procent. Om straffelasticiteten är -0,05 är minskningen 1,25–1,5 procent. Om elasticiteten är -0,7 är minskningen 17,5–21 procent.

Den föreslagna skärpningsgrunden för förnedring uppskattas förlänga fängelsestraffet med 25 procent. Utifrån detta kan man på motsvarande sätt göra en kalkylmässig uppskattning att om straffelasticiteten är -0,05 är minskningen 1,25 procent. Om elasticiteten är -0,7 är minskningen 17,5 procent.

Den föreslagna bestämmelsen om användande av en person under straffansvarsåldern för att begå brott uppskattas förlänga fängelsestraffet med 30 procent. Utifrån detta kan man på motsvarande sätt göra en kalkylmässig uppskattning att om straffelasticiteten är -0,05 är minskningen 1,5 procent. Om elasticiteten är -0,7 är minskningen 21 procent.

En minskning av brottsligheten minskar också propositionens kostnadseffekter. Bedömningen av sådana konsekvenser är emellertid mycket osäker med beaktande av även de olika straffarter som kan utdömas för brott, eventuella verkningfulla ändringar i tillsynen och osäkerhetsfaktorer i anslutning till bedömningen av straffelasticiteten. På grund av den betydande osäkerheten i samband med denna bedömning av brottskonsekvenser beaktas de inte i ovanstående konsekvensbedömningar för den offentliga ekonomin.

4.2.5 Konsekvenser för tvångsmedel

Bestämmelser om tvångsmedel vid förundersökning av brott finns i tvångsmedelslagen (806/2011). Användningen av flera tvångsmedel är, bland andra förutsättningar, kopplad till det högsta straffet som föreskrivs för brottet. När den föreslagna bestämmelsen om användande av personer under straffansvarsåldern för att begå brott föreslås kunna ge två års fängelsestraff, ökar även användningsområdet för tvångsmedel i viss mån för sådana gärningar som för närvarande endast kan ge lindrigare straff genom medelbart gärningsmannaskap.

En höjning av straffskalan till två års fängelse innebär att man som nya medel för utredning och behandling av brott tar i bruk anhållande enligt 2 kap. 5 § 1 mom. 2 punkten i tvångsmedelslagen, häktning enligt 11 § 1 mom., häktning av en dömd enligt 12 § 1 mom., teleövervakning med samtycke av den som innehar en teleadress eller teleterminalutrustning enligt 10 kap. 7 § 1 mom., systematisk observation enligt 12 § 3 mom., datanätsbaserat förtäckt inhämtande av information enligt 14 § 4 mom., datanätsbaserade täckoperationer enligt 27 § 3 mom. och bevisprovokation genom köp enligt 34 § 1 mom. Om ett brott har begåtts eller planeras med hjälp av en teleadress eller teleterminalutrustning avses dessutom teleövervakning enligt 10 kap. 6 § 2 mom. i tvångsmedelslagen och 5 kap. 8 § 2 mom. i polislagen tas i bruk som nya medel.

Man kan bedöma att lagändringarna som gäller det strängaste straffet på två år inte medför någon betydande ökning av användningen av tvångsmedel eller behandlingen av ärenden som gäller dem på olika nivåer i straffprocessen. Straffbarheten för ett brott som gäller användande av en person under straffansvarsåldern för att begå ett brott förutsätter att gärningarna begås i samband med andra brott. Dessa andra brott kan ofta vara sådana vars straffskala redan i dag omfattar minst två års fängelsestraff. Det bör dessutom noteras att när man överväger att använda tvångsmedel måste man ta hänsyn till andra faktorer än straffskalans längd eller längden på det utdömda straffet. Faktorer som ska beaktas är till exempel principerna i 1 kap. i tvångsmedelslagen som begränsar användningen av tvångsmedel. Vad gäller

förundersökningsskedet bör det noteras att ändringar i straffskalor ännu inte gör brotten svårare att utreda eller förutsätter tryggande av bevis, vilket bland annat har betydelse när man överväger behovet av att använda tvångsmedel även när straffskalan för brottet berättigar till det.

5 Alternativa handlingsvägar

5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser

5.1.1 Brottsom begås av gatugång

I beredningen av propositionen har man övervägt att begränsa skärpningsgrunden för kriminella grupperingar till sådana sammanslutningar som begår brott som är allvarigare än ringa, till exempel sådana för vilka det föreskrivs fängelsestraff. Detta genomförandeanternativ kan förordas med stöd av den straffrättsliga proportionalitetsprincipen, och en fördel med alternativet kan även anses vara att resurserna riktas till allvarigare gärningar. Skärpningsgrunden som gäller organiserade kriminella sammanslutningar är också begränsad endast till sammanslutningar som begår vissa allvarigare brott (6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen).

Kriminella grupperingar skiljer sig dock från organiserade kriminella sammanslutningar till sin karaktär och sitt tillvägagångssätt (se avsnitt 2.1 ovan). Även relativt små brott, såsom mindre egendomsbrott, kan anses höra till kriminella grupperingars typiska verksamhet. Sådana mindre brott är skadligare och farligare redan på grund av att de begås som en väsentlig del av en grupperings verksamhet. En väsentlig omständighet med avseende på gärningarnas klandervärdhet är också att brotten är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser. Även mindre brott kan ha en sådan inverkan när de begås i en kriminell grupperings verksamhet. Dessa omständigheter talar för att brott som omfattas av skärpningsgrunden inte avgränsas strängt utifrån hur allvarliga brott som begås inom den aktuella kriminella grupperingens verksamhet. På motsvarande sätt verkar det inte heller vara motiverat att redan principiellt sträva efter att avgränsa skärpningsgrunden till vissa brottsbenämningar. Skärpningsgrunden bör också i tillräcklig utsträckning omfatta situationer där kriminella grupperingar använder personer under straffansvarsåldern för att begå brott. I denna proposition föreslås det att straffen för sådana gärningar skärps, även om det är fråga om att använda barn endast för brott för vilka bötesstraff föreskrivs.

För mindre brott för vilka bötesstraff föreskrivs har skärpningsgrunden inte heller någon större inverkan på kostnaderna för verkställandet av straffet.

Med beaktande av det som konstaterats ovan kan det alternativ som föreslås i propositionen betraktas som ett mer motiverat sätt att genomföra skrivningen i regeringsprogrammet om straffskärpning för brott som begås av gatugång.

5.1.2 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

I beredningen av propositionen har man övervägt att som genomförandeanternativ föreskriva användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott som en allmän skärpningsgrund i 6 kap. 5 § i strafflagen. Detta alternativ kan motiveras med att syftet i princip är att höja straffen för alla brott där ett barn i denna ålder har använts som redskap av gärningsmannen.

Det alternativ som föreslås i propositionen stöds emellertid av att gärningens självständiga klandervärdhet blir bättre beaktad genom att en separat straffbestämmelse utfärdas. Detta

förtydligar och stärker också bättre läran om medelbart gärningsmannaskap när det gäller de aktuella gärningarna. Den föreslagna straffbestämmelsen kan i princip vara tillämplig i samband med vilket brott som helst. Den föreslagna separata straffbestämmelsen avses även innehålla en självständig straffskala enligt vilken fängelsestraff föreskrivs, vilket medför att användande av en person under straffansvarsåldern i många situationer kan dömas med ett strängare straff än det brott för vilket barnets har använts. Detta kan vara motiverat när användandet av en person under straffansvarsåldern är det mer klandervärda av dessa gärningar, såsom framgår av specialmotiveringen nedan.

5.1.3 Förnedrande handlingar

Straffskärpningsgrunderna enligt 6 kap. 5 § i strafflagen gäller i princip alla brott. Eftersom den i propositionen föreslagna skärpningsgrunden för ett synnerligen förnedrande gärningssätt endast föreslås gälla vissa typer av brott, brott mot liv, hälsa eller frihet, avviker den något från denna utgångspunkt. När det bedöms att skärpningsgrunden även i praktiken främst kan gälla brott mot liv, hälsa eller frihet ska avvikelsen dock inte anses vara särskilt betydande. Trots detta har man i beredningen av propositionen sett utfärdande av en sådan specialbestämmelse som endast gäller straffskärpningsgrunder för vissa brott som ett genomförandealternativ som bör övervägas. En sådan ändring av den allmänna delen av strafflagen skulle dock vara en mer omfattande reform än syftet med denna proposition, och därför har det inte ansetts ändamålsenligt att ytterligare bedöma detta alternativ i beredningen av propositionen.

I beredningen av propositionen har man också som genomförandealternativ övervägt att föreskriva ett synnerligen förnedrande gärningssätt som en grov gärningsform. Att reglera gärningssättet allena som straffskärpningsgrund (kvalificeringsgrund) för misshandel är dock inte en tillräcklig lösning. Ett sådant alternativ kräver redan på grund av strafflagens inre proportionalitet samt likabehandling att en motsvarande omständighet föreskrivs även som straffskärpningsgrund för andra brott mot liv, hälsa eller frihet. Sådana andra brott är åtminstone rån, dråp, vållande av personskada, frihetsberövande och människohandel. När det också blir fråga om sådana andra brott, såsom olaga tvång, för vilka det inte har föreskrivits om en grov gärningsform, kräver detta regleringsalternativ också bestämmelser om nya grova gärningsformer. Således behöver många bestämmelser i strafflagen ändras och utfärdas. En sådan komplicerad reglering enbart för att skärpa straffen för en typ av gärning bör inte vidtas om det finns andra lagstiftningstekniskt enklare alternativ som passar bättre in i strafflagens systematik. Ett sådant regleringsalternativ skulle också oundvikligen utesluta vissa brott från tillämpningsområdet, eftersom en grov gärningsform inte kan föreskrivas för alla brott som ens delvis riktas mot liv, hälsa eller frihet enbart för att ett synnerligen förnedrande gärningssätt ska kunna fastställas som skärpningsgrund. Den regleringslösning som föreslås i propositionen är däremot heltäckande även i detta avseende, eftersom den föreslagna skärpningsgrunden i princip kan tillämpas på alla förnedrande gärningar som även delvis begås i samband med brott mot liv, hälsa eller frihet.

Att föreskriva om ett synnerligen förnedrande gärningssätt som skärpningsgrund för misshandel och andra hänvisade brott innebär också problem med proportionaliteten. Detta beror på att straffskalan för den grova gärningsformen är mycket sträng, särskilt i de centrala brott som kommer i fråga. Straffskalan för grov misshandel är fängelse i minst ett och högst tio år och för grovt rån i minst två och högst tio år. Båda skalorna är bland de strängaste i strafflagen och den senare skalan förutsätter också att fängelsestraffet i princip utdöms som ovillkorligt på grund av det lägsta straffet (6 kap. 9 § i strafflagen). Även om förnedrande våld kan vara mycket skadligt på många sätt, skulle det i de flesta fall vara uppenbart oproportionerligt att tillämpa en så sträng skala. Till exempel skulle ett verbalt förnedrande uttryck i samband med ett rån under hot som gäller egendom av ringa värde i princip dömas som grovt rån och fängelsestraffet vara

ovillkorligt. Sådana gärningar motsvarar ändå inte till sin allvarlighetsgrad de gärningar som för närvarande omfattas av tillämpningsområdet för bestämmelsen om grovt rån eller för vilka en så sträng straffskala i övrigt skulle tillämpas. Enligt det regleringsalternativ som föreslås i propositionen ska sådana och motsvarande gärningar däremot i allmänhet dömas med tillämpning av skärpningsgrunden, vilket kan anses vara kännbart och proportionerligt i förhållande till klandervärlden i de gärningar som omfattas av tillämpningsområdet.

Ett annat problem med det sistnämnda alternativa genomförandesättet är att förnedrande gärningar inte i tillräcklig utsträckning gäller de rättsobjekt som huvudsakligen skyddas genom straffbestämmelserna om misshandel, rån, dråp och frihetsberövande och andra straffbestämmelser som nämns ovan. Därför lämpar sig förnedrande gärningar inte utan problem som skärpningsgrund för sådana brott. I detta avseende skiljer sig dessa brott till exempel från många sexualbrott, där privatlivet skyddas och där brottet redan i sig kan anses vara ganska förnedrande, varför ett särskilt förnedrande gärningssätt lämpar sig väl som skärpningsgrund för sådana brott. En annan sak är att förnedrande som sker i samband med våld kan vara av den karaktären att det kan påverka bedömningen av gärningens grymhet, varvid brottet på grund av förnedrande kan dömas som grov misshandel, grovt rån eller mord. Denna omständighet konstateras för tydlighetens skull även i specialmotiveringen till denna proposition.

Man kan också beakta att detta alternativa genomförandesätt skulle öka antalet månader i fängelse och därmed kostnaderna för verkställande av fängelse i betydligt högre grad än det alternativ som föreslås i propositionen.

I beredningen av propositionen har man också övervägt att som genomförandealternativ utvidga rekvisiten för grov ärekränkning så att den grova gärningsformen kan uppfyllas förutom genom orsakande av stort lidande eller särskilt stor skada även då sådan ärekränkning som avses i 9 § 1 mom. begås på ett särskilt förnedrande sätt i samband med ett brott mot liv, hälsa eller frihet. En sådan lösning skulle kunna undvika överlappning av strafflagens bestämmelser och därmed förtydliga tillämpningen av lagen i vissa situationer. Det skulle emellertid vara fråga om en exceptionell lösning med tanke på de etablerade utgångspunkterna för och den konsekventa tillämpningen av grov ärekränkning. Bedömningen av tillämpningen av och klandervärlden i grov ärekränkning är framför allt kopplad till gärningens följder, såsom orsakat lidande och skada, i stället för gärningens kontext och gärningssätten (RP 19/2013 rd, s. 44, 49). Det nämnda alternativet skulle innebära att det föreskrivs om en ny typ av skärpningsgrund som väsentligt avviker från den etablerade konsekvenscentrerade bedömningen.

Med beaktande av det som konstaterats ovan kan det alternativ som föreslås i propositionen betraktas som det bästa sättet att genomföra skrivningen i regeringsprogrammet om förnedrande gärningar.

5.2 Lagstiftning och andra handlingsmodeller i utlandet

Norge

Gatugång

Det finns ingen särskild definition av gatugång i den norska strafflagen (straffeloven). Strafflagen innehåller termerna ”organiserad kriminell sammanslutning” och ”förbjuden kriminell sammanslutning”. En organiserad kriminell sammanslutning definieras i 79 § c och 198 § 2 mom. i den norska strafflagen. Enligt definitionen avses med en organiserad kriminell sammanslutning samarbete mellan tre eller flera personer vars huvudsyfte är att begå en gärning

som kan straffas med minst tre års fängelsestraff eller vars utgångspunkt är att en större än ringa del av verksamheten baserar sig på att begå sådana gärningar.

Enligt 199 § i norska strafflagen är det straffbart att delta i, rekrytera medlemmar eller på annat sätt främja en sådan kriminell sammanslutnings verksamhet som är förbjuden enligt 222 e § i norska straffprocesslagen (straffeprocessloven). Enligt 222 e § i straffprocesslagen kan domstolen förbjuda ett förbund när dess medlemmar upprepade gånger har gjort sig skyldiga till lagöverträdelser som gäller kränkning av någons liv, hälsa eller frihet, när överträdelserna är ägnade att hos befolkningen eller i närområdet orsaka rädsla för nya liknande överträdelser av sammanslutningens medlemmar och förbudet är nödvändigt för att förhindra allvarlig brottslighet.

Som straffskärpande faktor i 77 § e i den norska strafflagen nämns om brottet är ett led i en planerad eller organiserad verksamhet. Enligt 79 § c i den norska strafflagen kan straffet för ett brott som begåtts som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet skärpas med dubbelt, dock högst med sex års fängelse och inte i mer än 21 år. Det strängaste straffet för gärningsmän som är under 18 år vid gärningstiden är då högst 15 års fängelse.

Enligt 198 § 1 mom. i den norska strafflagen döms den som kommer överens med en annan om utförande av en gärning som kan straffas med minst tre års fängelse och som begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet till fängelse i högst tre år, såvida inte ett strängare straff för gärningen föreskrivs någon annanstans i lag.

Anstiftan

Det är straffbart att medverka till ett brott enligt 15 § i den norska strafflagen. Begreppet medverkan omfattar bland annat anstiftan. Enligt 15 § i strafflagen är ansvaret för medverkan självständigt, vilket innebär att anstiftaren kan dömas även om huvudgärningsmannen inte kan anses vara straffrättsligt ansvarig. Personer som anstiftar personer under straffansvarsåldern att begå brott kan således dömas för medverkan till barnets gärningar, även om barnet inte kan straffas.

Enligt 77 § g i strafflagen ska man vid straffmätningen som skärpningsgrund beakta att brottet har begåtts genom att gärningsmannen utnyttjade eller förledde unga personer. I beredningshandlingarna konstateras också att medverkan i barns brottslighet också är utnyttjande av barnet självt. På detta sätt betraktas barnet som offer (men inte målsägande) i medverkande verksamheten [Ot.prp. nr.106 (2001–2002). Om lov om endringer i straffeprocessloven og politiloven m.m. (lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet), punkt 7.4].

Förnedring

Våldets förnedrande karaktär nämns inte särskilt, vare sig i straffbestämmelserna för våldsbrott eller i de allmänna straffbestämmelserna. Förnedrande har inte heller särskilt nämnts i 77 § i strafflagen som en omständighet som skärper straffet. Bestämmelsen innehåller dock inte en uttömmande lista över alla straffskärpande omständigheter som kan beaktas. Till exempel i domen LA-2023-59599 i andra rättsinstans (lagmannsrettsdommen) beaktades det som en skärpningsgrund att en av gärningsmännen hade fotograferat våldsgärningarna, vilket gjorde det möjligt att sprida offrets förnedring via sociala medier. Även 267 a § i strafflagen gäller delning av kränkande bilder. Bestämmelsen gäller bland annat personer som obehörigt gör en bild, film eller ljudinspelning om en kränkande eller uppenbart privat omständighet tillgänglig för någon annan, till exempel [...] någon som utsätts för våld eller andra förnedrande handlingar.

Sverige

Gatugång

Det finns ingen definition av gatugång i den svenska strafflagen (brottsbalken). Det pågår emellertid en utredning som undersöker möjligheterna att begränsa föreningsfriheten för kriminella organisationer. Syftet är bland annat att granska hur Sverige skulle kunna kriminalisera deltagandet i en kriminell organisation (Dir. 2023:83. Kommittédirektiv. Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Beslut vid regeringssammanträde den 12 juni 2023).

Däremot är skärpningsgrunden för vissa brott att brottet har ingått i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt. Dessutom kan vissa grunder för straffskärpning vara lämpliga för gängbrottslighet. Till exempel om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering ska detta beaktas som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet enligt 29 kap. 2 § 6 § i den svenska strafflagen.

Skärpningsgrunden enligt 2 a § i kapitlet i fråga gäller särskilt gängkonflikter. Enligt den ska det som synnerligen försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, beaktas om brottet inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person och 1) innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats, eller 2) haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används.

Anstiftan

Enligt 16 kap. 5 a § 1 mom. i den svenska strafflagen ska den som för brott eller brottslig verksamhet anlitar, betalar, instruerar eller överlämnar egendom till någon som inte har fyllt arton år och därigenom, eller på annat liknande sätt, involverar honom eller henne i brottet eller den brottsliga verksamheten, dömas för involverande av en underårig i brottslighet till fängelse i högst fyra år. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år. Enligt 2 mom. döms en minderårig inte till straff om involverandet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder eller utveckling mellan den som har begått gärningen och den andra personen eller annars är uppenbart mindre allvarligt. Ett barn kan betraktas som både gärningsman och offer beroende på omständigheterna i fallet.

Förnedring

Enligt den svenska strafflagen kan förnedring påverka uppfyllandet av vissa skärpningsgrunder för brott och prövningen av straffmätningen (till exempel 29 kap. i strafflagen i Sverige).

Danmark

Gatugång

Det finns ingen särskild definition av gatugång i den danska strafflagen (straffeloven). Vissa punkter i strafflagen gäller emellertid ”gängbrott” och kan därmed indirekt definieras som ”gängbrott” eller ”gatugång”. Enligt till exempel 81 a § 1 mom. i den danska strafflagen kan

straffet för vissa brott som definieras i bestämmelsen skärpas om brottet grundades på eller sannolikt skulle orsaka en konflikt mellan medlemmar i konkurrerande grupper och om skjutvapen eller andra vapen eller sprängämnen som på grund av sin särskilt farliga karaktär var ägnad att orsaka allvarlig skada användes i en sådan konflikt. Enligt 2 mom. ska det beaktas som en försvärande omständighet om brottet grundade sig på eller sannolikt skulle orsaka en konflikt enligt 1 mom. när straff föreskrivs för överträdelse av andra paragrafer i den danska strafflagen.

Enligt lagberedningsmaterialet kan en sådan grupp vara en officiell sammanslutning med etablerade roller, struktur, adress och namn. Bestämmelsen gäller emellertid även lösare grupper, om gruppen har ett gemensamt mål och ett känt sätt att reagera i vissa situationer. Ett exempel är om personerna i gruppen vanligtvis larmas eller instrueras till exempel via telefon- eller sms-kedjor i samband med vissa våldsamma eller hotfulla händelser.

Dessutom föreskrivs det i 79 a § 1 mom. att om en person åläggs fängelsestraff eller annat tagande i förvar som straff för ett sådant brott som avses i 81 a § kan uppehållsförbud inkluderas i domen enligt 2 mom. Detsamma gäller en situation där en person föreskrivs fängelsestraff eller annat tagande i förvar som straff för ett brott som omfattas av strafflagen, narkotikalagen eller lagen om vapen och sprängämnen och personen i fråga tillhör en grupp som tillsammans har organiserat allvarlig och omfattande kriminell verksamhet och brottet är kopplat till den dömda personens tillhörighet till gruppen.

Flera artiklar i den danska strafflagstiftningen hänvisar också till organiserad brottslighet, men de omfattar inte nödvändigtvis ”gängbrott”. Enligt 81 § 2 punkten i strafflagen om straffskärpningsgrunder beaktas det som en allmän omständighet som skärper straffet att flera har begått ett brott tillsammans. Enligt 3 punkten är skärpningsgrunden att gärningen är särskilt planmässig eller en del av en omfattande brottslighet.

Anstiftan

Enligt 23 § 1 mom. i den danska strafflagen gäller straffansvaret alla som är delaktiga i gärningen genom anstiftan eller medverkan. Enligt 21 § 1 mom. i strafflagen är gärningar som syftar till att anstifta eller medverka till att begå brott straffbara som försök, om brottet inte har begåtts. Det är straffbart att anstifta till brott oavsett den anstiftades ålder.

Enligt punkterna (ix) och (x) i 81 § i den danska strafflagen ska man i allmänhet anse det vara en försvärande omständighet vid straffmätningen om gärningsmannen får en annan person att delta i gärningen till exempel genom att utnyttja dennes känsliga ålder och att gärningsmannen är delaktig i ett brott som begåtts av ett barn under 15 år. På motsvarande sätt ska det enligt punkt (vi) i 82 § 1 mom. i den danska strafflagen i allmänhet betraktas som en mildrande omständighet att gärningen begicks till följd av tvång, bedrägeri eller utnyttjande av gärningsmannens känsliga ålder eller betydande ekonomiska eller personliga problem, missförstånd, hast eller ett beroendeförhållande.

Förnedring

Till exempel förnedring som en del av misshandel är inte separat kriminaliserat i den danska strafflagen. Enligt 80 § i den danska strafflagen ska brottets allvarlighet emellertid beaktas vid straffmätningen. Vid bedömningen av brottets allvarlighet ska bland annat den kränkning som brottet orsakat beaktas. I 81 § i den danska strafflagen anges omständigheter som i allmänhet ska beaktas som försvärande vid straffmätning. Förnedrande element nämns inte separat i 81 §,

men förnedring kan beaktas vid straffmätningen till exempel i samband med att kränkningen bedöms.

Island

Gatugång

I den isländska lagstiftningen har gatugång inte definierats. I 175 a § 2 mom. i den isländska strafflagen (Almenn hegningarlög) finns emellertid en definition av en organiserad kriminell sammanslutning. Enligt paragrafen avses med en organiserad kriminell sammanslutning en sammanslutning av minst tre personer vars huvudsakliga syfte är att begå organiserade brottsliga gärningar med direkt eller indirekt vinstsyfte, för vilka det föreskrivs fängelsestraff på minst fyra år, eller om gärningarna i fråga är en betydande del av dess verksamhet.

Enligt 1 mom. i paragrafen i fråga kan den som planerar att med en annan person begå en gärning för vilken det föreskrivs fängelsestraff på minst fyra år och vars genomförande är ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet dömas till fängelse i högst fyra år, om inte ett strängare straff för dennes gärning föreskrivs i annan lagstiftning.

I 70 § i den isländska strafflagen anges dessutom omständigheter som har en skärpande inverkan på straffmätningen. Som sådana nämns bland annat det att fler än en person deltog i brottet.

Anstiftan

Enligt artikel 99 i den isländska barnskyddslagen (80/2002) döms alla som utsätter ett barn för psykisk eller fysisk bestraffning, hot eller skrämning eller på annat sätt uppvisar förnedrande beteende mot ett barn till böter eller högst tre års fängelse. Alla som uppmuntrar ett barn att begå brott, använda alkohol eller droger eller delta i annat beteende som allvarligt äventyrar barnets hälsa och mognad eller andra personers liv och hälsa döms till böter eller högst fyra års fängelse. Den som utsätter ett barn för ett aggressivt, kränkande eller olämpligt beteende eller skadar eller kränker barnet döms till böter eller högst två års fängelse. Enligt artikel 3 avses med barn personer under 18 år.

Förnedring

Det finns ingen särskild bestämmelse i den isländska lagstiftningen som behandlar förnedring som en del av misshandel eller andra våldsbrott. I 70 § i den isländska strafflagen anges dock omständigheter som har en skärpande inverkan på straffmätningen. Förnedring kan beaktas till exempel genom bedömningen av gärningens motiv och skadlighet.

Tyskland

Gatugång

Det finns ingen särskild definition av gatugång i den tyska strafflagen (Strafgesetzbuch). Att begå ett brott som medlem i en grupp kan emellertid vara en skärpningsgrund inom vissa brottsarter. Enligt 244 a § i strafflagen utdöms ett strängare straff till exempel för den som i fall enligt 244 § 1 mom. 1 eller 3 punkten begår stöld som medlem i ett gäng med syfte att kontinuerligt begå rån eller stölder och gör det tillsammans med en annan medlem i gänget. Med gäng avses här en sammanslutning av minst tre personer som har gått samman med avsikt att i framtiden under en viss tidsperiod begå flera självständiga, ännu osäkra brott, som avser den typ av brott som definieras i den aktuella lagpunkten.

Gatugång kan också omfattas av begreppen "kriminell organisation" (129 § i strafflagen) eller "terroristorganisation" (129 a § i strafflagen). "Organisation" definieras som en organiserad sammanslutning av mer än två personer som har grundats för att verka under en längre tid, oavsett om den har formellt definierade roller för sina medlemmar, ett fortlöpande medlemskap eller en utvecklad struktur och vars syfte är att eftersträva ett gemensamt intresse (129 § 2 mom.).

Även bildande av eller deltagande i en kriminell organisation vars mål eller verksamhet gäller brott för vilka straffet är minst två års fängelsestraff utgör ett självständigt brott enligt 129 § 1 mom. 1 punkten i strafflagen. Om organisationens mål eller verksamhet avser vissa allvarliga brott, till exempel mord eller allvarliga frihetsberövanden, klassificeras organisationen som en terroristorganisation (129 a § i strafflagen).

Anstiftn

Bestämmelser om anstiftn finns i 26 § i den tyska strafflagen. Enligt den får den som avsiktligt får en annan att begå en olaglig gärning samma straff som gärningsmannen. Den direkta gärningsmannens ålder saknar i allmänhet betydelse. Enligt 25 § i strafflagen får den som begår ett brott genom en annan person (till exempel en minderårig person) straff såsom gärningsman.

Enligt tysk lagstiftning kan anstiftn av ett barn att begå ett brott vara såväl en straffskärpningsgrund som ett separat brott. Till exempel finns det i narkotikabrottslagstiftningen brott som separat gäller anstiftn av en person under 18 år att bland annat förmedla narkotika när anstiftaren är över 21 år (30 a § 2 mom. 1 punkten i Betäubungsmittelgesetz).

Dessutom kan barnets delaktighet i brottet beaktas när straffet fastställs. Enligt 46 § 2 mom. i strafflagen prövar domstolen de omständigheter som talar för gärningsmannen och de som talar emot honom när straffet fastställs. I prövningen kan man ta hänsyn till hur brottet begåtts och konsekvenserna av brottet, om gärningsmannen är ansvarig för dem. Enligt 46 § 3 mom. i strafflagen kan man emellertid inte beakta omständigheter som redan utgör rekvisit för ett brott (såsom ovan nämnda exempel på narkotikabrottslagstiftning).

Förnedring

Förnedrande av en annan person kan vara straffbart enligt 185, 186 och 187 § i den tyska strafflagen. Paragraferna i fråga påminner i hög grad om ärekränkning i enlighet med den finska strafflagen. Dessutom anses utförande av sexuella handlingar, som är särskilt förnedrande för offret, utgöra ett särskilt allvarligt sexualbrott enligt 177 § 6 mom. 2 punkten i strafflagen.

Frankrike

Begreppet gatugång definieras inte i den franska strafflagen. Strafflagen skiljer emellertid mellan begreppen "association de malfaiteurs" (kriminell sammanslutning) och "bande organisée" (organiserat gäng).

Den franska strafflagen innehåller ett avsnitt om äventyrande av minderåriga. Avsnittet innehåller tre brott som gäller anstiftn av en minderårig att begå brott. För dessa brott ska anstiftn vara omedelbar och avsiktlig och gälla en minderårig. Anstiftn av minderårig är ett brott i situationer där man anstiftar till olaglig användning av narkotika (artikel 227-18 i strafflagen), transport, innehav, tillhandahållande eller överföring av narkotika (artikel 227-18-1

i strafflagen) eller att begå ett brott eller en överträdelse (artikel 227-21 i strafflagen). I dessa fall skärps straffet om den som anstiftas är under 15 år.

Enligt artikel 222-33-3 i den franska strafflagen är fotografering av misshandel ett brott, såvida inte fotograferingen har sitt ursprung i professionell verksamhet i syfte att informera allmänheten eller när fotograferingen har gjorts som bevismaterial för domstol.

Rumänien

Den rumänska lagstiftningen innehåller ingen särskild definition av gatugång som kan skilja dem från organiserad brottslighet.

Enligt den rumänska strafflagen utmäts straff för anstiftan i princip såsom för gärningsman. Straffskärpningsgrunderna enligt artikel 77 i den rumänska strafflagen omfattar emellertid punkt d, enligt vilken straffet skärps om brottet begåtts av en myndig person med hjälp av en minderårig person.

Enligt artikel 77 b i den rumänska strafflagen är förnedring av offret en allmän grund för straffskärpning. Den kan tillämpas om brottet begicks på ett rått sätt eller om offret utsattes för förnedrande behandling.

Sammanfattning

Ingen av referensstaterna har någon uttrycklig lagstiftning om gatugång. Sådan verksamhet kan bedömas främst med stöd av reglering som gäller organiserad brottslighet, gruppbrottslighet eller annan typ av medverkan. Oavsett hur olika regleringslösningarna är kan det att begå ett brott i ett gatugängs verksamhet vara en omständighet som skärper straffet i referensstaterna. Rättsjämförelsen talar inte emot att det föreskrivs en uttrycklig skärpningsgrund för gatugång.

Det finns många olika regleringslösningar när det gäller anstiftan av personer under straffansvarsåldern och särskilt när det gäller förnedrande i samband med våldsbrott. Anstiftan bedöms både som ett separat brott (Sverige och Island) och som en straffskärpningsgrund (Norge och Danmark).

Vid straffmätning beaktas förnedring vanligtvis genom en allmän bedömning av gärningens motiv och skadlighet, men till exempel i Rumänien är det en allmän straffskärpningsgrund. De uttryckliga bestämmelserna om förnedrande gäller främst kriminaliseringar som påminner om ärekränkning och spridande av information som kränker privatlivet (Tyskland, Norge och Frankrike).

Den jämförande rättsöversikten visar att det finns många slags lösningar för dessa typer av gärningar som lämpar sig för olika rättssystem i syfte att uppfylla målen med straffrättslig skärpning.

6 Remissvar

6.1 Allmänt om remissvaren

Totalt 28 yttranden eller meddelanden om att det inte finns något att yttra gavs om betänkandet från arbetsgruppen som beredde genomförandet av direktivet (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:23).

I yttrandena delades åsikterna om de föreslagna lagändringarna. På allmän nivå stödde en stor del av remissinstanserna förslagen eller motsatte sig inte uttryckligen förslagen. Samtidigt ifrågasatte många remissinstanser nödvändigheten av de föreslagna bestämmelserna. I remissvaren kritiserade man att det inte är fråga om kunskapsbaserad kriminalpolitik i propositionen. I vissa yttranden konstaterades att de bestämmelser som föreslås i propositionen avviker avsevärt från de etablerade straffrättsliga utgångspunkterna.

Mest kritik fick förslaget om en skärpningsgrund för kriminella nätverk som gäller gatugång och den tillhörande definitionsbestämmelsen. Även om många remissinstanser ansåg att förslaget allmänt kunde understödjas, ansåg man i de flesta yttrandena att bestämmelserna eller deras motiveringar skulle kunna förbättras. Många remissinstanser var uttryckligen negativa till förslaget. Den föreslagna skärpningsgrunden för förnedring och straffbestämmelsen om användande av personer under straffansvarsåldern stöddes i klart större utsträckning, men många ansåg att även dessa behöver revideras åtminstone vad gäller specialmotiveringen. I många yttranden ansåg man också att det finns behov av en mer omfattande utredning av de samhällsfenomen som lagstiftningsförslagen berör. Förslagets konsekvensbedömningar behövde preciseras enligt många yttranden.

Med undantag för den straffrättsliga legalitetsprincipen såg man inga betydande problem med avseende på grundlagen i den föreslagna lagstiftningen. I vissa yttranden framfördes dock ett behov av att fästa mer uppmärksamhet vid likabehandlingen av människor.

Under den fortsatta beredningen av propositionen har vissa ändringar gjorts i de föreslagna bestämmelserna och flera ändringar har gjorts i motiveringarna till propositionen. Ändringarna är i huvudsak av förtydligande karaktär och gäller inte de grundläggande lösningarna.

Nedan sammanfattas de centrala remissvaren och hur dessa beaktats i den fortsatta beredningen av propositionen. Yttrandena har förkortats, omgrupperats och språket i dem har harmoniserats för sammanfattningen. Yttranden har i regel inte upprepats till den del remissinstanserna har meddelat att de stöder godkännande av propositionen eller till den del man i yttrandena stöder eller upprepar propositionens förslag eller argumentation eller det som redan har framförts i andra yttranden.

En sammanfattning av remissvaren har publicerats den 17 september 2024 (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:32). De ursprungliga yttrandena finns i sin helhet i statsrådets projektregister:

<https://oikeusministerio.fi/sv/projekt?tunnus=OM095:00/2023>

6.2 Att begå brott som ett led i ett kriminellt nätverks (gatugängs) verksamhet

En stor del av remissinstanserna ansåg sig allmänt kunna understöda eller motsatte sig inte uttryckligen förslaget att reglera brott som begås som ett led i ett kriminellt nätverks verksamhet som en straffskärpningsgrund. Flera remissinstanser uppgav dock betydande reservationer. Många ansåg att bestämmelsen eller dess motiveringar borde ändras eller förtydligas. Några remissinstanser föreslog en utvidgning av tillämpningsområdet för skärpningsgrunden. Många remissinstanser förhöll sig uttryckligen negativa till förslaget eller åtminstone mycket reserverade.

I de yttranden där man över lag förhållit sig negativa eller reserverade till förslaget sågs bland annat inkonsekvenser eller oklarheter i förhållande till andra skärpningsgrunder och straffbestämmelser samt vissa etablerade utgångspunkter i straffrätten. Dessutom lyftes det fram

att gatugängen huvudsakligen består av invandrare och att man bör undvika att stämpla etniska grupper och unga vuxna inom dessa. Enligt vissa remissinstanser finns det inte tillräckligt behov av förslaget, eftersom strängare straff för brott som begåtts i gatugängens verksamhet redan föreskrivs enligt den nuvarande lagstiftningen.

I den fortsatta beredningen av propositionen har man konstaterat att den föreslagna ändringen av strafflagstiftningen ska ses som en del av andra åtgärder som gäller bekämpning av ungdoms- och gängbrottslighet och som är prioriterade i förhållande till straffrätten (Åtgärdsprogrammet för att förebygga och bekämpa ungdoms- och gängbrottslighet. Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:13). Straffskärpningen har anknytning till skadligheten och klandervärlden i verksamheten som blivit allt vanligare under de senaste åren. Det finns således godtagbara grunder för detta och ett vägande samhällligt behov. När anknytning till verksamhet i gatugång är en omständighet som ökar brottets klandervärde är en uttrycklig lagbestämmelse i förhållande till nuläget ägnad att förtydliga lagen och harmonisera tillämpningen av lagstiftningen samt rikta polisens tillsyn och åtgärder av andra aktörer i straffprocessen mot fenomenet i fråga. Den föreslagna skärpningsgrunden lämpar sig för sådana situationer där brottet har begåtts som en del av en permanent sammanslutning av minst tre personer, men där alla förutsättningar inte uppfylls för att skärpningsgrunden för organiserade kriminella sammanslutningar ska kunna tillämpas. Tillämpningsområdet för den föreslagna skärpningsgrunden avses således vara sekundärt och kompletterande i förhållande till den sistnämnda skärpningsgrunden. Dessa skärpningsgrunder avses således stå i ett konsekvent förhållande till varandra. Det har ändå ansetts vara befogat att precisera den föreslagna regleringen i den fortsatta beredningen.

I vissa yttranden har den föreslagna definitionen av ett kriminellt nätverk jämte motiveringar ansetts eventuellt vara för begränsad, eftersom den inte avses omfatta kriminella sammanslutningar som verkar på andra platser än allmänna platser. Det har ansetts viktigt att till exempel kriminella sammanslutningar som verkar på internet omfattas. Dessutom har tillämpningen av den föreslagna skärpningsgrunden bedömts stöta på liknande bevisningssvårigheter som den som gäller organiserade kriminella sammanslutningar. Termen kriminellt nätverk understöddes uttryckligen i vissa yttranden, men ansågs samtidigt vara problematisk på grund av att termen verkar hänvisa till en bredare och allvarigare brottslighet än vad gatugång handlar om.

I den fortsatta beredningen av propositionen har remissvaren i detta avseende beaktats på följande sätt. De termer som används i strafflagstiftningen bör vara så beskrivande som möjligt. Eftersom den talspråkliga termen "gatugång" inte kunde användas i lagtexten föreslogs termen "kriminellt nätverk" som motsvarighet till termen i strafflagen. Utifrån remissvaren verkar det emellertid som att denna term inte är den bästa möjliga i detta sammanhang, även om vissa remissinstanser uttryckligen understöder den. Av yttrandena får man uppfattningen att termen "kriminellt nätverk" också kan anses hänvisa till ett mycket bredare fenomen än gatugång, som denna proposition avser att ingripa i. Termen beskriver inte heller på bästa sätt att syftet är att hänvisa huvudsakligen till grupper av personer som vistas på allmänna platser. I den fortsatta beredningen har man därför beslutat att ersätta termen kriminellt nätverk med termen "kriminell gruppering", som tydligare hänvisar till gatugång.

Syftet med denna proposition är att i enlighet med regeringsprogrammet förstärka ingripandet i det skadliga gatugängsfenomenet. I gatugång är det fråga om ett brottsfenomen som kan urskiljas förhållandevis tydligt och som har identifierats i polisverksamheten och beskrivs i justitieministeriets åtgärdsprogram (2024:13) som det hänvisas till ovan.

Fenomenet har vissa likheter med organiserad brottslighet, men det finns också betydande skillnader i dessa sammanslutningar som motiverar en självständig och förtydligande reglering av gatugång i strafflagen.

Ett mer allmänt behov av att ingripa i medgärningsmannaskap har däremot inte konstaterats. En utvidgning av den skärpningsgrund som gäller kriminella nätverk skulle också vara utmanande med tanke på kravet på exakt avgränsning enligt den straffrättsliga legalitetsprincipen. Inte heller på internationell nivå, i FN:s eller andra internationella avtal som är bindande för Finland eller i EU:s straffrättsliga lagstiftning finns det definitioner av kriminella sammanslutningar som sträcker sig längre än en organiserad kriminell sammanslutning eller terroristgrupp.

Det är också värt att betona att straffansvaret förverkligas även när det har skett ett brott i verksamheten hos en annan sammanslutning än den som uppfyller den föreslagna skärpningsgrunden. Straffet kan skärpas redan enligt den nuvarande lagen av många faktorer som typiskt är förknippade med kriminell samverkan. Till exempel finns det redan bestämmelser om en uttrycklig skärpningsgrund ifall verksamheten är planmässig och upprepas. Bestämmelsen om medgärningsmannaskap i strafflagen innebär att en person kan straffas med full straffskala för ett brott som begåtts i samarbete även när personen endast har begått en del av gärningen enligt rekvisiten.

Vad gäller de bevisningssvårigheter som konstaterats i vissa yttranden är det uppenbart att sådana inte kan undvikas helt, eftersom det handlar om att bevisa en verksamhet som i allmänhet är mer komplex och långvarig än en enskild brottslig gärning. Den straffrättsliga skuld- och legalitetsprincipen, som hör till en rättsstat, förutsätter att det finns obestridda bevis för att man ska dömas för ett klandervärt förfarande. Det saknas således grunder för att genom propositionen ändra bevisningskraven för en brottmålsdom. I den fortsatta beredningen av propositionen har emellertid specialmotiveringen till skärpningsgrunden förtydligats och utarbetats på ett mer konsekvent sätt än tidigare, vilket även bedöms underlätta tillämpningen av skärpningsgrunden i praktiken.

Av motiveringarna till propositionen framgår det nu också tydligare än tidigare att brott som begås av en kriminell gruppering enligt den föreslagna definitionen även utanför allmänna platser, till exempel på internet eller i privata lokaler, kan i vissa fall omfattas av tillämpningsområdet för den föreslagna skärpningsgrunden.

I flera yttranden ansågs definitionen av ett kriminellt nätverk eller tillämpningsområdet för skärpningsgrunden vara för otydlig. De viktigaste omständigheterna som kräver förtydligande eller ändring har ansetts vara när ett brott ska anses ha begåtts som en del av ett kriminellt nätverks verksamhet och hur förutsättningen om dess tidsmässiga varaktighet ska tolkas. Vissa remissinstanser har också ansett att kriteriet om allmän ordning och säkerhet är för otydligt eller för bedömningsbaserat. Dessutom har det ansetts nödvändigt att i motiveringen till propositionen göra en tydligare åtskillnad mellan uttalanden som gäller definitionen av ett kriminellt nätverk och tillämpningen av skärpningsgrunden.

Utgående från remissvaren har flera preciseringar gjorts i motiveringarna till propositionen. I den fortsatta beredningen av propositionen har man ansett att det inte är möjligt att precisera skärpningsgrunden eller definitionen i bestämmelserna på ett mer ändamålsenligt sätt. Samtidigt har man beaktat att den uttryckliga skärpningsgrunden preciserar lagstiftningen, medan straffskärpningen för liknande gärningar i dag främst grundar sig på allmänna bestämmelser om straffmätning.

I vissa yttranden har det ifrågasatts om brott som begås i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet bör betraktas som en primär skärpningsgrund i förhållande till skärpningsgrunden för kriminella nätverk på grund av dess större klandervärdhet. I samband med detta har man i dessa yttranden lyft fram att mycket allvarliga brott kan begås även i gatugängens verksamhet.

I den fortsatta beredningen av propositionen har man konstaterat att man måste se till att skilja mellan själva brotten och straffskärpningsgrunderna för dem. Även i gatugängens verksamhet kan mycket allvarliga brott begås och det är klart att allvarligare brott i regel leder till strängare straff, oavsett i vilken typ av sammanslutnings verksamhet de begicks. En organiserad kriminell sammanslutning enligt definitionen i 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen kräver ännu mer klandervärd verksamhet än gatugång för att uppfylla definitionen. I den förstnämnda är verksamheten enligt definitionen också mer planmässig och målmedveten, vilket också i allmänhet erbjuder en starkare ram för att främja allvarliga brott. Således ska brott som begås som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet i princip skärpa straffet något mer än i verksamhet i gatugång. Detta konstateras för tydlighetens skull i motiveringarna till propositionen.

6.3 Att begå brott mot liv, hälsa eller frihet på ett synnerligen förnedrande sätt

De flesta av yttrandena stödde detta förslag generellt. En del ändringar eller förtydliganden föreslogs angående regleringssättet eller motiveringarna till propositionen. Några remissinstanser förhöll sig negativt eller åtminstone mycket reserverade till förslaget.

Många remissinstanser uppmärksammade att skärpningsgrunden inte nödvändigtvis lämpar sig i sådana typiska situationer där den person som begår förnedrande gärningar är en så kallad åskådare, dvs. inte deltar i ett brott mot liv, hälsa eller frihet som begås i samma sammanhang.

I vissa yttranden ansågs det också att de ställningstaganden som finns i motiveringen till propositionsutkastet om tillämpningen av den föreslagna skärpningsgrunden i förhållande till andra bestämmelser i strafflagen är problematiska eller bristfälliga. I remissvaren föreslogs också att innehållet i skärpningsgrunden och dess förhållande till andra bestämmelser ännu ska förtydligas.

Motiveringarna till propositionen har till denna del modifierats och förtydligats på grundval av remissvaren.

I vissa yttranden föreslogs det att man åtminstone ska överväga att utvidga skärpningsgrunden även till andra brott eller till andra än synnerligen förnedrande gärningar.

I den fortsatta beredningen av propositionen har man ansett att det i propositionen föreslagna tillämpningsområdet är mer motiverat av de skäl som framgår av propositionen.

6.4 Användande av minderårig för att begå brott

En klar majoritet av remissinstanserna stödde detta förslag generellt. En del ändringar eller förtydliganden föreslogs angående regleringssättet eller motiveringarna till propositionen. Några remissinstanser förhöll sig negativa eller reserverade till förslaget.

En del remissinstanser ifrågasatte att skärpningsgrunden endast föreslås gälla ett av de redskap som avses i bestämmelsen om medelbart gärningsmannaskap, dvs. personer under

15 år. En remissinstans ansåg det var motiverat att utvidga tillämpningsområdet till alla under 18 år och en annan även till försök att begå brott.

I den fortsatta beredningen av propositionen har sådana utvidgningar av tillämpningsområdet inte ansetts vara motiverade. Motiveringarna till propositionen har ännu preciserats med avseende på varför straffbestämmelsen endast bör gälla användande av personer under straffansvarsåldern och varför sådana personer har en särskild ställning i förhållande till andra med tanke på bestämmelsens syften och motiverbarhet.

I vissa yttranden ansågs det eventuellt vara bättre att reglera gärningen i fråga som skärpningsgrund.

I den fortsatta beredningen av propositionen har man ansett att detta alternativ redan hade bedömts tillräckligt i propositionen i enlighet med det som framgår av motiveringarna.

En remissinstans kritiserade termen ”minderårig” som används i brottsbenämningen och som har en annan betydelse i strafflagen än i den föreslagna bestämmelsen.

I den fortsatta beredningen av propositionen har man ansett det vara motiverat att ändra brottsbenämningen till den tydligare frasen ”användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott”.

6.5 Konsekvensbedömning

I remissvaren framfördes allmänna kommentarer om konsekvensbedömningen i fråga om osäkerheten i bedömningen, och vissa remissinstanser var inte till alla delar övertygade om bedömningssätten. Alternativa sätt att bedöma konsekvenserna av propositionen togs i regel inte upp. I remissvaren uppmärksammades även vissa beräkningsfel. Vissa myndigheter ansåg att mängden merarbete som orsakas dem inte hade uppskattats korrekt.

Det bedömningssätt som grundar sig på straffelasticitet i fråga om brottskonsekvenser kritiserades på grund av osäkerheten. Dessutom ansågs det i vissa yttranden att hänvisningar till straffelasticitet ger en felaktig bild av konsekvenserna av straffskärpningen på brottsligheten.

I den fortsatta beredningen av propositionen har konsekvensbedömningen uppdaterats på grundval av remissvaren och enligt bästa tillgängliga information. Man har ansett att en sådan konsekvensbedömning som gäller skärpning av strafflagstiftningen även i bästa fall endast kan vara riktgivande och innehålla flera osäkerhetsfaktorer.

6.6 Utlåtande av rådet för bedömning av lagstiftningen

6.6.1 Utlåtandets innehåll

Rådet för bedömning av lagstiftningen gav den 9 december 2024 ett utlåtande efter den allmänna remissbehandlingen om utkastet till regeringens proposition som hade undergått fortsatt beredning. I sitt utlåtande ansåg rådet för bedömning av lagstiftningen att utkastet till regeringens proposition tillfredsställande följer anvisningarna för konsekvensbedömning i lagberedningen. Enligt utlåtandet var de väsentligaste bristerna och utvecklingsobjekten i propositionsutkastet följande:

i) I utkastet till proposition har konsekvenserna för de grundläggande och mänskliga rättigheterna inte bedömts ur olika människogrupper perspektiv som ett eget avsnitt. I avsnittet

om konsekvensbedömning bör det separat beskrivas hur propositionen främjar eller försämrar tillgodoseendet av de grundläggande och mänskliga rättigheterna.

ii) I propositionen ska konsekvenserna för olika grupper av människor bedömas närmare, eftersom de nya skärpningsgrunderna är allmänna till sitt område. Konsekvenserna är inte begränsade enbart till brott som begås och upplevs av unga, eftersom förnedrande våld även kan gälla till exempel kvinnor och andra grupper i svagare ställning. Dessutom ska konsekvenserna för barn under 15 år och barn i åldern 15–17 år bedömas i propositionen.

iii) I propositionen ska konsekvenserna för brottspåföljdssystemet bedömas närmare. Hur påverkar fängelsernas otillräckliga kapacitet och andra utmaningar i fängelsenätverkets funktion arbetsförhållandena för dem som arbetar i fängelser och för rehabiliteringen av fångar samt arbetstagarnas och fångarnas säkerhet?

iv) Utkastet till proposition ger inte en tillräcklig uppfattning om huruvida de föreslagna medlen är mest effektiva för att lösa de orsaker som ligger till grund för uppkomsten av kriminella grupperingar, användande av barn under straffansvarsåldern för att begå brott och förnedrande våld. I hur hög grad förbättras säkerheten eller den allmänna ordningen efter ändringen?

v) I propositionen ska man närmare beskriva vilka osäkerheter som är förknippade med bedömningen av förekomsten av kriminella grupperingar. I propositionen ska dessutom preciseras om det förekommer fler kriminella grupperingar i de referensländer som beskrivs i propositionsutkastet och hur regleringen har fungerat i dessa länder utan någon separat reglering av kriminella grupperingar.

I utlåtandet rekommenderas också bland annat att man i propositionen i större utsträckning lyfter fram de samhällsliga fenomen som är föremål för lagförslagen.

I utlåtandet anser man också att man i propositionen ska bedöma vilka risker som kan förknippas med tillämpningen av regleringen, såsom bevisningsproblem.

I utlåtandet anser man att det bland annat är positivt att det i propositionsutkastet på vissa punkter öppet har tagits upp osäkerheter i anknytning till bedömningarna. Rådet för bedömning av lagstiftningen ansåg dessutom att det är positivt att remissvaren behandlas grundligt.

Det ansågs också vara positivt att de ekonomiska konsekvenserna har behandlats ur många perspektiv i propositionsutkastet. Enligt utlåtandet framgår storleken på kostnaderna av uppskattningarna. Enligt utlåtandet behövs det dock mer information om vilka osäkerheter som kan förknippas med de antaganden som ligger till grund för beräkningarna.

Rådet för bedömning av lagstiftningen rekommenderade att utkastet till proposition korrigeras i enlighet med rådets utlåtande innan regeringens proposition överlämnas.

6.6.2 Beaktande av utlåtandet i propositionen

Motiveringarna och konsekvensbedömningen i propositionen har kompletterats och modifierats med beaktande av utlåtandet av rådet för bedömning av lagstiftningen. Samtidigt har man strävat efter att följa anvisningarna om konsekvensbedömning vid lagberedning i fråga om konsekvensbedömningens omfattning och detaljrikedom samt om allokering av begränsade beredningsresurser vid utarbetandet av den. I enlighet med detta har propositionen ändrats enligt följande:

i) Bedömningen av konsekvenserna för de grundläggande och mänskliga rättigheterna med avseende på olika grupper av människor har kompletterats i avsnittet om bedömning av propositionens konsekvenser.

ii) De uppskattade konsekvenserna för olika grupper av människor har preciserats.

iii) De uppskattade konsekvenserna för brottspåföljdssystemet har preciserats.

iv) I motiveringen till propositionen har dess mål och förhållande till andra metoder för att ingripa i brottsligheten klargjorts ytterligare.

v) I motiveringen till propositionen har inhämtandet av uppgifter om gatugång och de osäkerhetsfaktorer som anknyter till dem preciserats i viss mån. Det har inte ansetts ändamålsenligt att inleda en mer omfattande tilläggsutredning om de samhällsfenomen som är föremål för lagförslaget med beaktande av målen i propositionen.

En betydande komplettering av den information som skaffats för avsnittet med den jämförande rättsöversikten kräver sannolikt också en relativt omfattande och långvarig tilläggsutredning. En sådan utredning förväntas dock inte ge sådan information som väsentligt skulle kunna gynna beredningen av de lagstiftningslösningar för skärpning av strafflagen som har fastställts som mål för propositionen. Därför har det inte ansetts ändamålsenligt att i detta sammanhang göra en ytterligare utredning om referensländerna. Slutsatserna om betydelsen av andra länders lagstiftning har emellertid kompletterats i motiveringen till propositionen.

I motiveringen till propositionen framhålls att tillämpningen av en skärpningsgrund som gäller en kriminell gruppering kan förknippas med bevisvärigheter som på grund av bestämmelsens grundläggande karaktär inte kan undvikas i en rättsstat. I beredningen av propositionen har man inte beaktat den risk som nämndes i utlåtandet från rådet för bedömning av lagstiftningen om att lagändringen leder till att man i rättspraxis för kriminella grupperingar tillämpar en straffskärpningsgrund som är mindre sträng än till exempel vad som gäller för organiserade kriminella sammanslutningar. Detta beror på att skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar i princip gäller något lindrigare gärningar än de gärningar som gäller organiserade kriminella sammanslutningar på det sätt som anges i motiveringen till propositionen. I och med den föreslagna lagstiftningen kan det ibland vara möjligt att tillämpa en skärpningsgrund som gäller en kriminell gruppering i fall där det inte finns tillräckliga bevis för att ett brott har begåtts i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet. Detta kan ses som en tydlig förbättring i förhållande till nuläget, där man i en motsvarande situation eventuellt endast tillämpar allmänna bestämmelser om straffmätning.

Osäkerhetsfaktorerna i anknytning till bedömningen av de ekonomiska konsekvenserna har angetts lite noggrannare.

7 Specialmotivering

7.1 Skärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar

6 kap. Om bestämmande av straff

5 §. Skärpningsgrunder. Till 1 mom. fogas enligt förslaget en ny 6 punkt enligt vilken det att ett brott begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet utgör en straffskärpningsgrund. I 3 mom. definieras kriminell gruppering. Avsikten med den nya skärpningsgrunden är att

strängare straff ska dömas för brott som begås inom så kallade kriminella gatugängs verksamhet än för närvarande. Av definitionsbestämmelsen följer att skärpningsgrunden inte gäller sådana ungdomsgång som inte är av bestående natur och där brott begås mer sporadiskt än som en väsentlig del av grupperingens syfte. På motsvarande sätt är avsikten med skärpningsgrunden som gäller kriminella sammanslutningar inte avsedd att gälla oorganiserade ungdomsgång (RP 44/2002 rd, s. 194, RP 125/1975 II rd).

I överensstämmelse med straffrättens allmänna läror kan det att ett brott begås efter påtryckningar från de övrigas sida eller till följd av disciplinen inom gruppen motivera strafflindring (RP 44/2002 rd, s. 194–195). En sådan situation kan föreligga också när en enskild person begår ett brott som ett led i en kriminell grupperings verksamhet. Då kan det i stället för omständigheter som talar för skärpning av straff snarare finnas grunder för strafflindring. Enbart ett påstående om påtryckning och gruppdisciplin räcker ändå inte för strafflindring, utan det ska finnas konkreta bevis för att personens möjligheter att agera på annat sätt har varit inskränkta på grund av påtryckningar och gruppdisciplin.

Den skärpningsgrund och definition som enligt förslaget gäller kriminella grupperingar har vissa gemensamma beståndsdelar med den skärpningsgrund och definition som gäller kriminella sammanslutningar (6 kap. 5 § 1 mom. 2 punkten och 2 mom., RP 263/2014, s. 29–33). Båda skärpningsgrunderna gäller begående av brott som ett led i en viss persongrups verksamhet. Dessutom definieras båda persongrupperna som sammanslutningar som består av minst tre personer och som är inrättade för en viss tid. De här skärpningsgrunderna och definitionerna avviker ändå på många sätt från varandra till sin betydelse och sina tillämpningsområden. Det här bör beaktas i samband med tolkningen i varje enskilt fall på det sätt som anges nedan.

Enligt den gärningsinriktade straffrättsliga principen (RP 44/2002 rd, s. 191–192) gäller skärpningsgrunden inte enbart medlemskap i en kriminell gruppering. Skärpningsgrunden gäller skärpning av straff för brott som har anknytning till en kriminell grupperings verksamhet på grund av att ett sådant brott är mer klandervärt. I den föreslagna skärpningsgrunden är det således fråga om de förutsättningar under vilka ett visst brott sett ur synvinkeln för den kriminella grupperingen är på det sättet betydelsefullt, att brottet kan ses som att det har begåtts som ett led i den kriminella grupperingens verksamhet (relevanskriteriet).

Att brottet begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet omfattar att brottet ska anses ha godkänts av grupperingen, att det har begåtts på grupperingens vägnar eller till förmån för grupperingen eller i grupperingens namn och att det passar in i grupperingens verksamhet som helhet. När ett brott har begåtts på en kriminell grupperings vägnar, till förmån för den eller i dess namn, kan brottet anses ha begåtts för grupperingens och inte för gärningsmannens egen räkning. Det räcker med att ett av kriterierna uppfylls. Det finns nyansskillnader mellan att brottet har begåtts på en grupperings vägnar eller till förmån för den eller i dess namn, men det väsentliga i samtliga fallen är att brottet då kan anses ha begåtts för grupperingens räkning.

Att brottet anses ha begåtts inom den kriminella grupperingens verksamhet och godkänts av den förutsätter inte ett uttryckligt uttalande eller en annan aktiv gärning eller överlag någon bestämd form. Bedömningen görs som en helhet från fall till fall utifrån omständigheterna. Man kan utgå från antagandet, att ett brott som har begåtts på grupperingens vägnar, till förmån för grupperingen eller i grupperingens namn, som är förenligt med verksamhetens syfte och som de centrala medlemmarna i den kriminella grupperingen minst har känt till, har den kriminella grupperingens godkännande. De övriga medlemmarnas vetskap och godkännande kan också påvisas bland annat genom deras medverkan i brottet. I en kriminell gruppering kan det även finnas en på förhand bildad gemensam uppfattning om att en viss typ av brott kan begås för

gruppens räkning. Att begå ett sådant brott ska anses godkänt av grupperingen. Brottsom begås inom en kriminell grupperings verksamhet omfattar inte brott som en person endast ensidigt vill förena med den kriminella grupperingen.

Ett tecken på att ett brott har begåtts till förmån för en gruppering kan till exempel vara att vinningen av brottet har överlämnats till grupperingen. Även en annan åtgärd eller verkan med anknytning till brottet med vilken man strävar efter att gynna den kriminella grupperingen kan påvisa att ett brott begåtts till förmån för grupperingen. En sådan verkan som eftersträvas genom brott kan vara till exempel att öka den kriminella grupperingens rykte bland konkurrerande kriminella grupperingar eller andra referensgrupper. Om en gärningsman har utnyttjat en grupperings symboler vid begåendet av ett brott, kan detta vara ett tecken på att brottet begicks för grupperingens räkning, men det kan också vara fråga om att gärningsmannen utnyttjade symbolen som effektmedel i sin egen brottsliga verksamhet.

Skärpningsgrunden kan också tillämpas på en sådan persons brott som inte anses vara medlem i en kriminell gruppering. Medlemskap i en kriminell gruppering är varken en nödvändig eller tillräcklig förutsättning för att brottet ska ha begåtts som ett led i en kriminell grupperings verksamhet. En kriminell gruppering har inte nödvändigtvis ens klara kriterier för medlemskap. Att en gärningsman är medlem i en kriminell gruppering eller annars deltar aktivt i grupperingens verksamhet skapar ändå en starkare förmodan om att brottet begicks som ett led i en kriminell grupperings verksamhet jämfört med att brottet skulle ha begåtts av en helt utomstående person. Ett brott som begås av en utomstående person och om vilket det hade avtalats eller om vilket det finns någon annan överenskommelse med den kriminella grupperingen, och som gjordes för grupperingens räkning, kan anses ha begåtts som ett led i den kriminella grupperingens verksamhet. Det kan till exempel vara fråga om ett brott som gynnar en kriminell gruppering eller ett brott som begås som inträdeskrav för att bli medlem i grupperingen. På det sätt som konstateras ovan uppfylls kriteriet däremot inte om en person utan godkännande av grupperingen ensidigt begår ett brott, till exempel för att få bli medlem i en gruppering.

Av det ovan anförda följer, att inte heller det att gärningsmannen är medlem av en kriminell gruppering i sig innebär att ett brott ska anses ha godkänts av grupperingen eller att det har begåtts på grupperingens vägnar eller till förmån för den eller i dess namn, utan gärningsmannen ska ha begått brottet som medlem av en gruppering, det vill säga uttryckligen i denna egenskap. Också i det fallet att gärningsmannen har begått brottet som medlem av en kriminell gruppering krävs det att brottet på det sätt som konstaterats ovan kan anses både ha godkänts av grupperingen och ha begåtts för dess räkning. Ett brott som har begåtts av en medlem i en gruppering omfattas inte heller nödvändigtvis av relevanskriteriet till exempel om personen har varit medlem bara en kort tid och därför ännu inte känner till grupperingens kriminella verksamhet och inte förstår att det egna brottet är en del av denna verksamhet.

I praktiken begår personer som hör till kriminella grupperingar vanligen brott genom att på något sätt utnyttja varandra. När det är fråga om ett brott som är förenligt med en grupperings verksamhetshelhet kan sådan här verksamhet i allmänhet anses hänvisa till att brottet begås för grupperingens räkning och att det har grupperingens godkännande.

I 3 mom. definieras begreppet kriminell gruppering. Enligt definitionen avses med kriminell gruppering en sammanslutning, inrättad för en viss tid, bestående av minst tre personer, till vars verksamhet väsentligen hör att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser. En kriminell gruppering har således grunddrag som gäller 1) grupperingens medlemmar, 2) grupperingens struktur, 3) grupperingens tidsmässiga varaktighet och 4) grupperingens verksamhet och syfte.

Medlemmar

En kriminell gruppering består av en sammanslutning som bildas av minst tre personer. Medlemskapet för en viss enskild medlem behöver dock inte vara fortgående. De minst tre personer som bildar grupperingen kan vara olika personer vid olika tidpunkter. Av de allmänna förutsättningarna för straffrättsligt ansvar följer att dessa personer ska ha uppnått straffrättslig ansvarsålder.

Struktur

Enligt förslaget förutsätter en kriminell gruppering inte en strukturerad struktur och med termen ”sammanslutning” i definitionen avses en i viss mån lösare persongrupp än den som avses med termen ”strukturerad sammanslutning” i 2 mom. som gäller en organiserad kriminell sammanslutning (RP 263/2014 rd, s. 31–32). För att definitionen kriminell gruppering ska uppfyllas förutsätts således inte att persongruppen i fråga har vissa uppgifter eller att grupperingen har en ledare eller befälsförhållanden.

Till en kriminell grupperings särdrag hör att personerna som ingår i grupperingen har någon form av samhörighetskänsla och gruppidentitet. Dessa syns utåt i drag som uttrycker grupperingens gemensamma verksamhet och syfte. Samhörigheten och gruppidentiteten kan uttryckas utåt också genom symboliska faktorer som till exempel sammanslutningens namn, kännetecken, koppling till ett visst bostadsområde och annan synlig kommunikation. Sammanslutningen kan vara lösare än en organiserad grupp också med tanke på att sättet på hur den uppkommer och hur medlemskapet uppfylls i viss mån är vagare. En gruppering har till exempel inte nödvändigtvis särskilda medlemskriterier, utan det väsentliga är de ovan nämnda aspekterna som uttrycker samhörighet. En sammanslutning kan också bestå av flera mindre och tätare grupperingar. I en sammanslutning är regelbunden kontakt mellan de personer som hör till sammanslutningen viktig och i allmänhet också regelbunden fysisk samvaro. Enligt definitionen av kriminell gruppering ska strukturen vara sådan att den möjliggör kontinuerlig samverkan för de personer som hör till den. Det är således inte bara fråga om en grupp individer som utnyttjar varandra för att begå brott eller ett visst enskilt brott.

Tidsmässig varaktighet

Definitionen av kriminell gruppering inbegriper att den är inrättad för en viss tid. Ett motsvarande krav gäller också definitionen av organiserad kriminell sammanslutning (RP 263/2014 rd, s. 31).

En kriminell gruppering tillkommer inte nödvändigtvis för att i huvudsak begå brott, men det viktiga är att det att brott begås kontinuerligt är en väsentlig del av grupperingens verksamhet. Det här visar i hög grad den klandervärdhet som utgör grunden för den föreslagna skärpningsgrunden.

Av denna grundkaraktär hos en kriminell gruppering följer att den ofta är avsedd att vara verksam en längre tid och tills vidare. Med inrättad för viss tid avses andra än tillfälliga och kortvariga sammanslutningar för att begå brott. Det kan inte fastställas någon särskild minimitid för att förutsättningen som gäller tiden ska uppfyllas. Syftet är att med bestämmelsen omfatta den större klandervärdhet i samband med att man agerar som en kriminell gruppering och som hänför sig till förstärkningen av möjligheterna att begå brott, av hur skadligt och farligt brottet är och av skulden. Därför omfattar definitionen inte rent tillfälliga sammanslutningar, till exempel för att begå en viss brottsdel eller sådana sammanslutningar som upplöses redan inom några dagar. De sistnämnda grupperingarnas handlingar kommer även i fortsättningen att

bedömas enligt de allmänna bestämmelserna om medverkan med stöd av 5 kap. i strafflagen. Uppkomsten av en kriminell gruppering som avses i den föreslagna bestämmelsen kräver i regel minst flera veckors verksamhet.

Typiskt för sådan medverkan som avses i 5 kap. i strafflagen är att flera personer medverkar då ett visst specificerat eller vissa specificerade brott begås medan grundkaraktären hos en kriminell gruppering omfattar att en brottslighet inte är noggrant planerad på förhand utan brott planeras och begås under den tid grupperingen är verksam.

Grupperingens verksamhet och syfte

Till en kriminell grupperings verksamhet hör enligt förslaget att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser. Denna omständighet riktar skärpningsgrunden mot sådana kriminella sammanslutningar vars verksamhet medför fara eller annan betydande störning för utomstående. Att begå sådana brott ska utgöra en väsentlig del av grupperingens verksamhetshelhet. Brotten ska således också begås upprepade gånger. Kriteriet som gäller väsentlighet innebär att brottsligheten ska vara en central del av verksamheten även om den kriminella grupperingen också kan ha något annat syfte och annan verksamhet. En grupp eller sammanslutning som endast slumpartat begår brott eller som tillkommit slumpartat i det omedelbara syftet att begå ett brott anses inte vara en kriminell gruppering.

Att brott hör till grupperingens verksamhet kan påvisas genom tidigare brottslighet i dess verksamhet (RP 263/2014 rd, s. 32–33). Det behöver inte nödvändigtvis kontinuerligt vara fråga om samma typ av brottslighet, men enligt ordalydelsen i bestämmelsen är en förutsättning att brottsligheten till sin karaktär är sådan som är ägnad att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser. Eventuella tidigare dylika fällande domar i brottmål för medlemmar i en kriminell gruppering under grupperingens verksamhetsperiod kan för sin del tyda på att det till en väsentlig del av grupperingens verksamhet hör att begå brott. Vid bedömningen kan man också beakta eventuella faktorer i anslutning till grupperingens gruppidentitet och syfte som påvisar brottslighetens målmedvetenhet.

Definitionen utesluter inte uttryckligen något brott utifrån dess brottstyp eller hur allvarligt brottet är. En förutsättning är inte heller att man genom brottet strävar efter ekonomisk vinning för grupperingen eller för en enskild medlem av det. Eftersom en förutsättning enligt förslaget är att brotten ska vara ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser är det i praktiken främst fråga om sådana brott som begås eller har inverkan på allmänna platser och som medför sådan fara och som till sin karaktär är avsikten med gruppens verksamhet. De mest typiska brott som hör till en kriminell grupperings verksamhet är således narkotikabrott, rån, egendomsbrott, brott mot liv eller hälsa och vapenbrott. Däremot kan till exempel verksamhet som enbart bryter mot nedskräpningsförbudet (72 §) i avfallslagen (646/2011) i praktiken knappast vara verksamhet som är en väsentlig del av någon grupps verksamhetshelhet.

I den föreslagna bestämmelsen finns det skäl att tolka termen ”allmän plats” genom att beakta 2 § i ordningslagen (612/2003). Enligt paragrafen avses med allmän plats vägar, gator, gångbanor, torg, parker, badstränder, idrottsplaner, vattenområden, begravningsplatser och andra motsvarande områden som kan användas av allmänheten samt byggnader, kollektiva trafikmedel och andra motsvarande platser, såsom ämbetsverk, kontor, trafikstationer, köpcentra, affärslokaler och restauranger som antingen under någon tillställning eller annars kan användas av allmänheten.

Ordningen och säkerheten på allmänna platser kan vara ägnad att äventyras särskilt genom sådan brottslig verksamhet som medför fara för utomstående eller som allmänt upplevs orsaka

betydande störning eller rädsla. När man i enskilda fall bedömer den brottsliga verksamhetens karaktär kan som riktgivande utgångspunkt användas 3 § 1 mom. i ordningslagen där störande av den allmänna ordningen och äventyrande av säkerheten bland annat på följande sätt förbjuds: att föra ljud eller på något annat motsvarande sätt, upprepade hotfulla gester, aggressiva rörelser, muntligen framförda hotelser eller något annat motsvarande hotfullt beteende som inger rädsla, att skjuta, kasta saker eller på något annat motsvarande sätt. Med avvikelse från nämnda förbud i ordningslagen förutsätter den föreslagna definitionsbestämmelsen dock inte att den allmänna ordningen konkret störs eller säkerheten konkret äventyras. Det räcker däremot med så kallad abstrakt fara, det vill säga att det är fråga om sådan brottslig verksamhet som i typiska fall äventyrar ordningen och säkerheten på allmänna platser.

Förhållandet mellan definitionen av kriminell gruppering och den skärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar

Definitionsbestämmelsen omfattar på det sätt som konstateras ovan endast sådana kriminella grupperingar vars verksamhet i väsentlig grad omfattar brott som äventyrar ordningen och säkerheten på allmänna platser. Av dessa brott ska man i princip särskilja de brott som skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar verksamhet kan tillämpas på. Enligt förslaget ska tillämpningsområdet för skärpningsgrunden i princip omfatta alla brott som motsvarar den kriminella grupperingens brottsliga verksamhetshelhet eller som klart betjänar den. Typiska sådana brott är till exempel rån och våldsbrott. Om narkotikabrott ingår i den kriminella grupperingens verksamhetshelhet omfattar kriteriet motsvarande narkotikabrott. Däremot omfattar verksamhetshelheten inte en enskild skadegörelse. Således kan till exempel ett narkotikabrott som en medlem av en kriminell gruppering som bedriver narkotikahandel på allmänna platser genomfört via internet omfattas av tillämpningsområdet för skärpningsgrunden även om ett sådant enskilt brott inte äventyrar ordningen och säkerheten på allmänna platser. Om brottet däremot inte har någon koppling till grupperingens verksamhetshelhet kan det inte anses ha begåtts inom den kriminella grupperingens verksamhet och skärpningsgrunden kan inte tillämpas.

Förhållandet mellan skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar och skärpningsgrunden som gäller organiserade kriminella sammanslutningar

På grund av partiell överlappning kan skärpningsgrunderna för kriminella grupperingar och organiserade kriminella sammanslutningar i vissa fall båda vara tillämpliga. Om brottet och övriga förhållanden är desamma är att begå brottet som ett led i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet i princip allvarligare än att begå det i ett led av en kriminell grupperings verksamhet. Därför ska den skärpningsgrund som gäller en organiserad kriminell sammanslutning tillämpas i första hand. Även i fall där förutsättningarna för tillämpning av den föreslagna skärpningsgrunden för en kriminell gruppering inte helt uppfylls kan omständigheter som ökar gärningens klandervärdhet komma att beaktas vid bestämmandet av straff, som till exempel med stöd av den allmänna principen om straffmätning i 6 kap. 4 § i strafflagen (se RP 263/2014 rd, s. 32, HD 2011:41 och HD 2013:90).

7.2 Skärpningsgrunden för brott som begås på ett synnerligen förnedrande sätt

Enligt förslaget fogas till 6 kap. 5 § 1 mom. i strafflagen en ny 7 punkt enligt vilken en straffskärpningsgrund är att ett brott mot liv, hälsa eller frihet begås på ett synnerligen förnedrande sätt. Syftet är att skärpa straffen för gärningar som omfattar så kallat förnedringsvåld och som ökat särskilt bland unga. Förnedrande gärningar som begås i samband med våld kan i regel anses skadligare och mer klandervärda.

Den föreslagna skärpningsgrunden kan vara tillämplig när ett brott mot liv, hälsa eller frihet är förenat med ett synnerligen förnedrande gärningssätt. I bestämmelsen hänvisas med denna ordalydelse inte direkt till vissa straffbestämmelser i strafflagen utan till skyddsintressen som skyddas genom straffbestämmelserna. Skärpningsgrunden kan således vara tillämplig på sådana förnedrande gärningar som begås i samband med vilket sådant brott som helst vars straffbestämmelse åtminstone delvis skyddar något av skyddsintressena i fråga. Skärpningsgrunden gäller således för det första brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. i strafflagen, särskilt misshandelsbrott (5 och 6 §) och brott mot liv (särskilt 1, 2, 8 och 9 §). Under vissa omständigheter kan skärpningsgrunden även vara tillämplig vid andra brott enligt 21 kap., till exempel vid förnedrande gärningar som begåtts i samband med vållande av personskada (10 och 11 §). Skärpningsgrunden gäller vanligen också rån enligt 31 kap. i strafflagen (1 och 2 §). Dessutom gäller den flera brott mot friheten enligt 25 kap. i strafflagen. Typiska fall är olaga tvång (8 §), men även frihetsberövande (1 och 2 §), tagande av gisslan (4 §) samt människohandel (3 och 3 a §).

Synnerligen förnedrande tillvägagångssätt

Vid förnedring handlar det om gärningar som riktar sig mot en annan persons ära eller privatliv. För att skärpningsgrunden enligt förslaget ska uppfyllas förutsätts att förnedringen till sin karaktär är synnerligen allvarlig och beskrivs i bestämmelsen med uttrycket "på ett synnerligen förnedrande sätt". Hur allvarlig förnedringen är bedöms förutom utifrån karaktären av den förnedrande gärningen även utifrån de övriga omständigheterna i samband med gärningen. I detta sammanhang är det skäl att beakta bland annat brottets karaktär och hur allvarligt det är. Till exempel förnedring i samband med lindring misshandel förutsätts i regel vara klart allvarligare än i samband med misshandel eller grov misshandel eftersom graden av våld i regel också inverkar på hur förnedrande en viss förnedrande gärning kan anses vara. Men till exempel i samband med rån kan tillvägagångssättet vid rånet ha större betydelse än värdet av den egendom som är objekt för rånet. Hur allvarlig en förnedrande gärning är kan väsentligt påverkas av till exempel antalet personer som medverkat vid ett rån som begåtts genom hot eller antalet utomstående betraktare, och värdet på den egendom som rånats kan i förhållande till detta ha en relativt liten betydelse.

Att fotografera eller spela in bild, det vill säga tillverka bild, kan i vissa situationer anses som förnedrande av den som fotograferas eller spelas in (Reklos och Davourlis mot Grekland, 1234/05, 15.1.2019, punkt 37, 40). Särskilt i samband med våld kan fotografering eller inspelning även av annan än grov förnedring väsentligt öka gärningens skada, vilket är skäl att beakta när man bedömer om skärpningsgrunden ska tillämpas. För den som är objekt för bilden kan redan vetskapen om risken för att den förnedring han eller hon utsätts för kan ses av andra, eventuellt ett stort antal människor, orsaka lidande. Fotografering eller inspelning av våld som betraktas som grundformen av misshandel kan som sådan, utan andra förnedrande gärningar, likaså vara förnedrande för objektet, men enbart en sådan gärning kan i allmänhet inte anses vara synnerligen förnedrande på det sätt som avses i den föreslagna skärpningsgrunden.

Om det finns ett godtagbart skäl till fotograferingen eller inspelningen, till exempel insamling av bevismaterial för polisanmälan, finns det inte anledning att anse fotograferingen eller inspelningen av brottet som förnedrande för den som utsätts för det. Det finns inte heller skäl att anse en gärning med ett sådant godtagbart syfte som det hänvisas till i 3 och 4 mom. i bestämmelsen om ärekränkning i 24 kap. 9 § i strafflagen, som förnedrande.

Andra omständigheter som ökar allvarlighetsgraden vid förnedrande gärningar är till exempel att den som utsätts för brottet är i en betydligt svagare eller särskilt sårbar ställning i förhållande

till gärningsmannen, att ett stort antal personer följer med gärningen samt att gärningsmannen och den som utsätts för gärningen har en nära relation.

I enlighet med vad som konstateras ovan ska åtminstone följande typer av gärningar beroende på omständigheterna betraktas som synnerligen förnedrande tillvägagångssätt:

- en förnedrande gärning som är straffbar som ärekränkning i sin grundform och som begåtts i samband med grundformen av misshandel, rån eller olaga tvång, som till exempel fortgående eller kraftigt verbalt hånande eller krav på bönfällande eller någon annan förnedrande gärning som ökar målsägandens lidande, och fotografering eller inspelning av dessa gärningar
- fotografering eller inspelning av grov misshandel, grovt rån eller brott mot liv
- inspelning av misshandeln, rånet eller olaga tvånget för direktsändning via internet för en stor eller obestämd mängd människor (så kallad streaming)
- avklädning eller tvingande till att klä av sig till minst underkläder
- överföra urin på offret eller tvinga offret att dricka urin
- allvarligare kombinationer av förnedrande gärningar
- ett osant påstående eller en osann antydning om den som utsätts för gärningen framförs på ett trovärdigt sätt inför en publik.

Således kan enskilda gärningar även i samband med brott mot liv, hälsa eller frihet falla utanför tillämpningsområdet för skärpningsgrunden, till exempel fotografering eller inspelning av misshandel i sin grundform (utan att bilden sprids eller annat förnedrande), verbal kränkning, framförande av lindrigare eller icke trovärdig osann information än den som nämns ovan och påtryckning att be om ursäkt eller att säga något som kränker den som utsätts för gärningen eller en närstående person till denne. Att sådana gärningar upprepas eller fortgår under en längre tid kan dock förorda tillämpandet av den föreslagna skärpningsgrunden.

När spridningen av en bild som föreställer ett sådant brott sker först klart efter att brottet skett, så att det inte längre är fråga om samma gärningshelhet, anses gärningen inte uppfylla den föreslagna skärpningsgrunden. En sådan gärning bedöms på samma sätt som för närvarande i regel separat som ärekränkning eller som spridande av information som kränker privatlivet. Beroende på hur allvarlig situationen som förekommer på bilden är kan spridning av bilden uppfylla de grova gärningsformerna av dessa brott med de nuvarande skärpningsgrunderna. Till exempel spridning av en bild eller video som föreställer grov misshandel eller avklädning kan beroende på omständigheterna orsaka stort lidande eller särskilt stor skada för den målsägande som förekommer på bilden eller videon.

En persons ära och privatliv skyddas även genom straffbestämmelserna som gäller ärekränkning och grov ärekränkning (RP 19/2013 rd). Ärekränkning fullbordas genom två tillvägagångssätt, framförande av osann uppgift eller antydning eller förnedrande på något annat sätt. Bestämmelserna om ärekränkning kan även i allmänhet bli tillämpliga för något annat skyddsintresse, till exempel vid sidan av tillämpningen av straffbestämmelsen som gäller en gärning mot liv, hälsa eller frihet också då gärningsmannen är samma person och brotten utförs under samma händelseförlopp. Ett typiskt exempel på en situation där flera straffbestämmelser tillämpas är misshandel, rån eller olaga tvång med hot, i samband med vilken gärningsmannen

som engångsföreteelse också förnedrar sitt offer verbalt eller på något annat sätt. Då kan gärningsmannen i regel dömas vid sidan av misshandel, rån eller tvingande också till ärekränkning i sin grundform.

En omständighet som redan utgör en del av ett brottsrekvisit får i princip inte beaktas på nytt vid straffmätningen (förbudet mot dubbelkvalifikation). Tillämpningen av den föreslagna skärpningsgrunden då straff för brott mot liv, hälsa eller frihet döms ut leder i många situationer till strängare straff än om man vid sidan av ett sådant brott för ärekränkning i sin grundform dömer ut ett gemensamt straff enligt bestämmelserna i 7 kap. i strafflagen. Då både bestämmelsen om ärekränkning och den föreslagna skärpningsgrunden är tillämpliga på gärningen är det skäl att vid tillämpningen av lagen förutom förbudet mot dubbelkvalifikation beakta innehållet och syftet med bestämmelserna samt hur tillämpningen av dem inverkar på straffet så att lagstiftningen och bestämmandet av straffet bildar en konsekvent helhet.

Ett synnerligen förnedrande tillvägagångssätt kan i samband med misshandel, rån och dråp också inverka på bedömningen av huruvida gärningen begåtts på ett grymt sätt, så att den grova gärningsformen av brottet ska dömas ut på grund av förnedringen. I de fall där förnedringen beaktas i det straff som döms ut genom att den grova gärningsformen tillämpas ska man utgå från att gärningsmannen inte för samma omständighet dessutom döms för ärekränkning eller grov ärekränkning. Om gärningsmannen ändå senare sprider bildmaterial som visar en eventuell sådan gärning, är denna gärning i regel straffbar som en separat ärekränkning eller grov ärekränkning.

Ett synnerligen förnedrande tillvägagångssätt som är riktat mot den sexuella självbestämmanderätten eller kroppsliga integriteten i samband med något annat brott kan också uppfylla rekvisitet för sexualbrott, till exempel våldtäkt, sexuellt övergrepp eller olovlig spridning av sexuell bild. Att brottet begås på ett synnerligen förnedrande sätt är dessutom en skärpningsgrund för grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande, grov våldtäkt mot barn och grovt sexuellt övergrepp mot barn. I sådana fall tillämpas i regel endast bestämmelserna om sexualbrott, om gärningen inte omfattar någon annan form av förnedring. För förhållandet mellan sexualbrott och brott mot liv och hälsa redogörs i regeringens proposition RP 13/2022 rd.

7.3 Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

17 kap. Om brott mot allmän ordning

1 b §. *Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott.* Enligt förslaget fogas till kapitlet en ny straffbestämmelse om användande av en person under straffansvarsåldern som redskap för att begå ett uppsåtligt brott. Enligt 3 kap. 4 § 1 mom. i strafflagen är åldersgränsen för straffansvar femton år. Den som gör sig skyldig till medelbart gärningsmannaskap som avses i 5 kap. 4 § i strafflagen döms med stöd av den föreslagna bestämmelsen om han eller hon som redskap har använt ett barn i denna ålder, det vill säga yngre än femton år. Dessutom har han eller hon gärningsmannaansvar för det brott som är föremål för det medelbara gärningsmannaskapet (huvudbrott).

Syftet är att på detta sätt skärpa straffen för sådana gärningar där gärningsmannen utnyttjar en person under straffansvarsåldern för att begå ett brott. Motiveringen till skärpningen av straffet är den skada eller fara som särskilt hänför sig till att förmå en person i denna ålder att begå en brottslig gärning (se närmare i avsnitt 4.1). Därför är det brott som uppfyller rekvisitet i den föreslagna straffbestämmelsen i regel inte i lagkonkurrens med huvudbrottet. Eftersom tillämpandet av den föreslagna bestämmelsen alltid skulle kräva att huvudbrottet begås eller att

det begås ett straffbart försök till ett brott, ska för detta brott och med stöd av den föreslagna bestämmelsen ett gemensamt straff dömas ut genom att tillämpa bestämmelserna i 7 kap. i strafflagen.

Med att använda en person som är under femton år som redskap avses i den föreslagna bestämmelsen samma sak som i 5 kap. 4 § i strafflagen om medelbart gärningsmannaskap och till vilken det uttryckligen hänvisas till i bestämmelsen (RP 44/2002 rd, s. 155–157). Huvudbrottet kan i princip vara vilket brott som helst. Om den person som använts som redskap har fyllt femton år och är fri från straffansvar av någon annan orsak, är den föreslagna bestämmelsen inte tillämplig.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst två år. Straffskalan motsvarar den ytterligare skada och fara som gärningen kan medföra. Vid utmätning av straff med stöd av den föreslagna bestämmelsen är det skäl att för det första beakta maximistraffet för huvudbrottet. Utgångspunkten är att ju allvarligare brott man använder barnet för att begå desto mer klandervärd är också gärningen som gäller användandet av barnet. I princip finns det dock inte skäl att överskrida maximistraffet för huvudbrottet. Således ska till exempel användandet av ett barn som är yngre än femton år för snatteri med stöd av den föreslagna bestämmelsen i regel inte dömas till strängare straff än böter, som också är maximistraffet för snatteri. Samtidigt är det dock skäl att i enskilda fall beakta också de övriga omständigheterna i samband med gärningen, till exempel den skada eller fara som användandet av barnet orsakat och som kan förordas bestämmande av ett strängare straff än maximistraffet för huvudbrottet. Att till exempel använda samma barn upprepade gånger för flera snatterier kan skada barnets normala utvecklings avsevärt och bidra till att barnet hamnar i en brottsspiral. Det här kan förordas att man med stöd av den föreslagna bestämmelsen döms till fängelsestraff i ett sådant fall.

Om huvudbrottet däremot är till exempel grovt rån eller dråp eller något annat brott med en betydligt strängare straffskala, kan också med stöd av den föreslagna bestämmelsen dömas till fängelse i många fall.

Det finns också skäl att fästa vikt vid hurudana medel den medelbara gärningsmannen har använt för att få barnet att begå brottet. Påtryckning kan i regel anses mer klandervärd än till exempel att locka med en belöning, men skillnaden i dessa tillvägagångssätt ska inte med tanke på gärningens klandervärdhet ges någon större betydelse eftersom det är fråga om ett barn som ännu befinner sig i en utvecklingsfas. På motsvarande sätt ska det att barnet på eget initiativ har bidragit till beslutet att begå brottet inte ges någon större betydelse när det kommer till omständigheter som talar för en lindrigare bedömning av gärningen. Till de allvarligaste tillvägagångssätten hör tvingande med våld eller hot. Det bör noteras att gärningar som omfattar sådant förfarande kan vara separat straffbara särskilt med stöd av bestämmelserna i 21 och 25 kap. i strafflagen och de kan vara tillämpliga i sådana här situationer trots lagkonkurrens (se även HD 2017:57).

Andra omständigheter som kan inverka på klandervärdheten kan i enskilda fall vara bland annat barnets och gärningsmannens ålder, förhållandet mellan parterna och andra omständigheter som gäller barnet. Om barnet som används som redskap är flera år yngre än ansvarsåldern ska detta i regel anses vara en omständighet som gör gärningen mer klandervärd. Även det att man använder ett barn som upprepade gånger begått gärningar som uppfyller brottsrekvisitet för att begå motsvarande gärningar kan vara särskilt skadligt med tanke på barnets utveckling och möjligheterna att komma ut ur brottsspiralen. Klandervärdheten kan lindras av att gärningsmannen och barnet som används som redskap båda varit nära den straffrättsliga ansvarsåldern (till exempel 15 och 14 år gamla) och att barnet som använts som redskap inte

varit i en underordnad ställning i förhållande till gärningsmannen. Då kan det också bli aktuellt att eventuellt avstå från åtgärder i fråga om tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen.

Ett barn som används som redskap kan förutom ålder också sakna någon annan förutsättning för straffrättsligt ansvar. Barnet kan till exempel vara omedvetet om eller inte förstå gärningens faktiska karaktär och att gärningen uppfyller brottsrekvisitet. En sådan omständighet utgör inte i sig något hinder för att tillämpa bestämmelsen, men den kan i vissa situationer ha betydelse med tanke på den skada gärningen medför barnet och således på bedömningen av brottets klandervärdhet.

8 Ikraftträdande

Det föreslås att lagen träder i kraft våren 2025.

9 Förhållande till budgetpropositionen

Den uppskattade kostnadseffekten av lagändringarna gäller i huvudsak kostnaderna för verkställigheten av ovillkorliga fängelsestraff. På grund av straffprocessens längd kan kostnaderna för verkställigheten av ovillkorliga fängelsestraff realiseras i betydande grad 2026, om lagändringarna träder i kraft våren 2025. Effekterna skulle enligt uppskattning vara fullständiga 2027.

De kostnadseffekter som beror på att myndigheternas arbetsmängd ökar i samband med straffprocessen realiseras också först i takt med att ärenden som gäller brotten framskrider i straffprocessen. Om lagändringarna träder i kraft våren 2025 kan det redan det året uppstå mindre kostnadseffekter, för vilka det antas att anslag i budgeten ännu inte behövs. De i stort sett fullständiga kostnadseffekterna i anslutning till straffprocessen kan gälla redan 2026.

De anslagsbehov som propositionen bedöms medföra finansieras med anslag enligt statsbudgeten och rambesluten för statsfinanserna.

10 Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning

Allmänna utgångspunkter

De begränsningar för straffbestämmelserna som följer av grundlagen gäller framför allt de grundläggande fri- och rättigheterna. De fastställer konstitutionella gränser inte bara för vilka gärningar som kan straffbeläggas, utan även för hurdana straff som kan förenas med brotten. Straffbestämmelserna ska uppfylla de allmänna förutsättningarna för inskränkning av de grundläggande fri- och rättigheterna och de eventuella särskilda förutsättningar som följer av respektive bestämmelse om de grundläggande fri- och rättigheterna. Även om den gärning som ska beläggas med straff inte i sig gäller sådana åtgärder som uttryckligen tillåts i grundlagen, innebär ett bötesstraff i alla fall ett ingrepp i den dömdes egendom och ett fängelsestraff en inskränkning av den dömdes personliga frihet. Grundlagsutskottets praxis som grundar sig på förutsättningarna för inskränkning av de grundläggande fri- och rättigheterna gäller på det hela taget strafflagstiftningen i allmänhet (se t.ex. GrUU 48/2017 rd, s. 6–8, GrUU 15/2010 rd, s. 4, GrUU 17/2006 rd, s. 2/II, GrUU 20/2002 rd, s. 5/II och GrUU 23/1997 rd, s. 2/–3/I).

I sak är det i de föreslagna ändringarna i strafflagen främst fråga om att skärpa straffen och förtydliga regleringen. Området för straffbarhet utvidgas inte. Enligt grundlagsutskottet sätter grundlagen inte några strikta gränser för skärpning av straff (GrUU 9/2016 rd, s. 5). När det gäller straffen och deras stränghet är framför allt kravet på proportionalitet av betydelse.

Proportionalitetskravet förutsätter en bedömning av om samma syfte kan nås på något annat sätt som innebär ett mindre ingrepp i de grundläggande fri- och rättigheterna än genom en straffbestämmelse. Bedömningen i fråga har genomförts i åtgärdsprogrammet för att förebygga och bekämpa ungdoms- och gängbrottslighet 2024–2027 (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2024:13, på finska, med presentationsblad på svenska). Också straffpåföljdens stränghet har samband med proportionalitetskravet (se t.ex. GrUU 20/2002 rd, s. 6/I och GrUU 23/1997 rd, s. 2/II). Straffpåföljdens stränghet måste stå i rätt proportion till gärningens klandervärdhet, och straffsystemet måste genomgående uppfylla proportionalitetskravet (GrUU 9/2016 rd, s. 2, GrUU 56/2014 rd, s. 2–3, GrUU 16/2013 rd, s. 2/I och GrUU 23/1997 rd, s. 2/II).

Den granskning av klandervärdheten och straffsystemet som helhet som proportionalitetskravet förutsätter innebär bland annat en jämförelse av olika skyddsintressen. Ju viktigare det intresse är som ska skyddas och ju mer intresset kränks av gärningen eller försummelsen, desto strängare straffhot kan motiveras. Grunden för inskränkning av en grundläggande fri- eller rättighet ska dessutom vara godtagbar med hänsyn till systemet för de grundläggande fri- och rättigheterna som helhet. En godtagbar begränsningsgrund i den straffrättsliga regleringen kan till exempel vara en strävan att skydda tillgodoseendet av någon annan grundläggande fri- eller rättighet än den som är föremål för inskränkningen eller att uppnå något annat sådant mål som med hänsyn till systemet för de grundläggande fri- och rättigheterna som helhet enligt en objektiv bedömning är godtagbart i normativt hänseende (GrUU 9/2016 rd och GrUU 61/2014 rd, s. 2–3).

Enligt 8 § i grundlagen får ingen betraktas som skyldig till ett brott eller dömas till straff på grund av en handling som inte enligt lag var straffbar när den utfördes. Enligt kärnan i den straffrättsliga legalitetsprincipen måste brottsrekvisitet anges tillräckligt exakt så att det utifrån bestämmelsens lydelse går att förutse om en viss handling eller försumelse är straffbar. Kärnan i legalitetsprincipen är densamma i Europadomstolens och EU-domstolens praxis, idet man har betonat strafflagstiftningens förutsebarhet, det vill säga att det utifrån en bestämmels lydelse ska gå att förutse vad som är straffbart (se t.ex. GrUU 20/2022 rd, stycke 11, GrUU 12/2021 rd, stycke 57, GrUU 20/2018 rd, s. 2, GrUU 10/2016 rd, GrUU 56/2014 rd, s. 2/II, och GrUU 6/2014 rd, s. 2–3).

Straffskärpningsgrund som gäller kriminella grupperingar

Avsikten med den föreslagna skärpningsgrunden är att effektivisera i synnerhet skyddet för rätten till liv och till personlig frihet och integritet och trygghet enligt 7 § 1 mom. i grundlagen samt egendomsskyddet enligt 15 § 1 mom. Dessa rättigheter kan skyddas genom att kriminalisera kränkningar av dem i strafflagen, om de övriga förutsättningarna för kriminalisering uppfylls. Bestämmelserna i grundlagen skyddar de rättsobjekt som avses där mot åtgärder för kränkningar från det allmänna själv och förutsätter att staten med lagstiftningsåtgärder skyddar rättigheterna mot yttre kränkningar (GrUU 26/2014 rd, s. 2). Också i 22 § i grundlagen föreskrivs det att det allmänna ska se till att de grundläggande fri- och rättigheterna tillgodoses. Enligt paragrafen ska det allmänna se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses. Det går också att ur europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (nedan Europakonventionen) härleda för staten positiva förpliktelser att skydda de ovan nämnda rättigheterna [Özgür Gündem mot Turkiet (2000), Manole m.fl. mot Moldavien (2009)].

Den nya skärpningsgrunden bidrar således till att uppfylla statens skyldighet att genom lagstiftningsåtgärder trygga bland annat uppfyllandet av bestämmelserna i 7 och 15 § i grundlagen och det finns därmed godtagbara grunder för den. Syftet med propositionen är att

förebygga brott på det sätt som avses i grundlagsutskottets utlåtande 9/2016 rd (s. 5). Den föreslagna regleringen gäller förebyggande av omfattande brottslighet.

Den föreslagna skärpningsgrunden påminner till många delar om den skärpningsgrund som gäller organiserade kriminella sammanslutningar. I båda fallen är det fråga om reglering som gäller en sorts kriminalitet i grupp, som i det straffrättsliga systemet är mycket exceptionell. Vanligen gäller straffbestämmelserna i strafflagen en gärningsman, och det att flera personer medverkar i brottet beaktas i de bestämmelserna som gäller medverkan till brott. Den föreslagna skärpningsgrunden skulle innebära att ett strängare straff än normalt döms ut för brottet på grund av att det gjorts som ett led i ett kriminell grupperings verksamhet. Detta kan motiveras med att en sådan gärning är särskilt klandervärd (se avsnitt 2.5.1). Straffpåföljdens stränghet i ett enskilt fall har ett starkt samband till hur allvarligt det brottet är som gärningsmannen begått som ett led i en kriminell grupperings verksamhet. Förslaget kan således anses vara proportionellt.

Den föreslagna bestämmelsen ska också vara tillräckligt exakt och noggrant avgränsad i enlighet med den straffrättsliga legalitetsprincipen i 8 § i grundlagen. Den föreslagna definitionsbestämmelsen av kriminell gruppering påminner till sin form och struktur långt om den nuvarande definitionsbestämmelsen av organiserad kriminell sammanslutning. I samband med revideringen av definitionen av organiserad kriminell sammanslutning har grundlagsutskottet fäst uppmärksamhet vid de svårigheter som hänför sig till kraven på varaktighet och organisation som ingår i definitionen. Kravet på exakthet som ingår i den straffrättsliga legalitetsprincipen förutsätter enligt utskottet att straffbestämmelsen ger en klar bild av tillämpningsområdets kärna. Uppgiften att bestämma vilken denna kärna är får inte i allt för stor utsträckning föras över på den som tillämpar lagen. Det elementära när det gäller begreppet kriminella organisationer är om sammanslutningen är organiserad eller inte. Det fundamentala enligt grundlagsutskottet i det sammanhanget är att de organisations- och funktionsmässiga drag som tyder på organisering går att urskilja på ett eller annat sätt. I samband med riksdagsbehandlingen av bestämmelsen ansåg grundlagsutskottet att kravet på organisering bör formuleras mera exakt enligt skrivsättet i t.ex. 3 § i föreningslagen (GrUU 10/2000 rd, s. 3).

Med avvikelse från definitionsbestämmelsen om organiserad kriminell sammanslutning i 6 kap. 5 § 2 mom. i strafflagen förutsätter den föreslagna definitionen av kriminell gruppering inte en strukturerad sammanslutning eller att man handlar i samförstånd för att begå brott. Eftersom en kriminell gruppering heller inte förutsätts ha en strukturerad struktur avses med termen ”sammanslutning” i definitionen en i viss mån lösare persongrupp än den som avses med termen ”strukturerad sammanslutning” i 2 mom. som gäller en organiserad kriminell sammanslutning. Termen ”sammanslutning” bedöms bland annat utifrån grupperingens gemensamma verksamhet. Bedömningen utgår då alltid från ett brott i samband med vilket en gruppering på tre eller flera personer upptäcks. Bedömningen kan således bindas till omständigheter som kan konstateras utifrån, till exempel sammanslutningens verksamhet. I specialmotiveringen ges därtill en täckande beskrivning av kriterierna i definitionen, sådant som ska beaktas vid tolkningen av den samt dess förhållande till definitionen av organiserad kriminell sammanslutning. Vid tolkningen av definitionerna kan i tillämpliga delar också samma rättskällor utnyttjas.

Till sammanslutningens verksamhet ska också i väsentlig grad höra att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser. I specialmotiveringen hänvisas till denna del som riktgivande utgångspunkt bland annat till begreppen som avses i 2 och 3 § i ordningslagen. Den föreslagna definitionsbestämmelsen är således förenlig med annan lagstiftning.

Det viktiga med tanke på den straffrättsliga legalitetsprincipen är också det, att det i den föreslagna skärpningsgrunden och definitionsbestämmelsen inte är fråga om att utvidga området för straffbarhet utan en grund som tillämpas vid straffmätning. I detta avseende har den föreslagna definitionsbestämmelsen inte motsvarande betydelse som den som gäller organiserade kriminella sammanslutningar, eftersom den senare även bestämmer området för straffbarhet i enlighet med straffbestämmelsen om deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (17 kap. 1 a § i strafflagen). Eftersom det inte för närvarande finns någon skärpningsgrund uttryckligen för gatugång, tillämpas på brott som genomförs som en del av deras verksamhet de allmänna bestämmelserna om straffmätning (6 kap. 3 och 4 § i strafflagen) med beaktande av uttryckliga straffskärpnings- eller strafflindringsgrunder som eventuellt lämpar sig på gärningarna eller närliggande aspekter (se RP 263/2014 rd, s. 32, HD 2011:41 och HD 2013:90). En skärpningsgrund som uttryckligen gäller kriminella grupperingar kan således anses förtydliga den strafflagstiftning som gäller straffmätning.

På dessa grunder kan den föreslagna skärpningsgrunden och definitionsbestämmelsen anses uppfylla legalitetsprincipens krav på exakthet och noggrann avgränsning.

Den föreslagna skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar kan i konstitutionellt hänseende också bedömas med tanke på föreningsfriheten som tryggas i 13 § i grundlagen. I samband med regleringen i strafflagen som gäller organiserade kriminella sammanslutningar har grundlagsutskottet ansett det klart, att det i verksamheten i allmänhet inte är fråga om utövande av den föreningsfrihet som tryggas i 13 § i grundlagen. När man bedömer en eventuell utvidgning av området för straffbarhet för brott kan dock föreningsfrihetsaspekten spela en viss roll. Då är det väsentligt att syftet med bestämmelsen är att förhindra allvarlig och omfattande kriminalitet. Detta bör enligt utskottet anses som en godtagbar grund för begränsning av föreningsfriheten, särskilt när det på sin höjd handlar om en marginell företeelse inom ramen för denna frihet (GrUU 10/2000 rd, s. 3). Genom den föreslagna skärpningsgrunden som gäller kriminella grupperingar skärps, som ovan konstateras, straffen genom grunder som hänför sig till klandervärdeheten för gärningar som redan definierats som brott. Det är alltså inte fråga om att utvidga området för straffbarhet. Förslaget anses således inte begränsa ett område som är skyddat av de grundläggande fri- och rättigheterna, så som till exempel mötes- och föreningsfriheten.

Straffskärpningsgrund som gäller brott som begås på ett synnerligen förnedrande sätt

Den föreslagna regleringen är av betydelse med tanke på yttrandefriheten som skyddas bland annat genom 12 § i grundlagen och artikel 10 i Europakonventionen samt med tanke på skyddet för privatlivet, heder och anseende som tryggas i artikel 8 i Europakonventionen och i 10 § i grundlagen. Heder och privatliv tryggas också till exempel i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. I artikel 17 i konventionen står följande: 1. Ingen får utsättas för godtyckligt eller olagligt ingripande med avseende på privatliv, familj, hem eller korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder eller sitt anseende. 2. Var och en har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden och angrepp.

Enligt 12 § 1 mom. i grundlagen har var och en yttrandefrihet. Till yttrandefriheten hör rätten att framföra, sprida och ta emot information, åsikter och andra meddelanden utan att någon i förväg hindrar detta. Närmare bestämmelser om yttrandefriheten utfärdas genom lag.

Den centrala avsikten med bestämmelsen om yttrandefriheten är enligt förarbetena till den att garantera den fria åsiktsbildningen, som utgör grunden för ett demokratiskt samhälle, den fria offentliga debatten, massmediernas fria utveckling och pluralism samt möjligheten till offentlig kritik av maktutövningen (RP 309/1993 rd, s. 60/II). Grundtanken beträffande yttrandefriheten

har av tradition ansetts vara framför allt en politisk grundläggande frihet (GrUU 19/1998 rd, s. 5/II). Med spridning avses all slags publicering, spridning och förmedling av meddelanden. De dimensioner av yttrandefriheten som framgår av bestämmelsen bör inte tolkas för snävt (se t.ex. GrUU 52/2010 rd, s. 2). Bestämmelsen om yttrandefrihet hindrar inte att rättigheterna i bestämmelsen begränsas genom en reglering som baserar sig på kontroll i efterhand, om regleringen uppfyller de generella krav som begränsningar i de grundläggande fri- och rättigheterna förutsätter. Begränsningarna ska bland annat vara godtagbara, exakta och noggrant avgränsade samt proportionerliga och de får inte ingripa i kärnan i de grundläggande fri- och rättigheterna (GrUU 19/2008 rd, s. 4, GrUU 14/2002 rd, s. 4, GrUU 60/2001, s. 2–3). Således kan till exempel en långt gående och generell kriminalisering av politisk yttrandefrihet vara problematisk för yttrandefriheten (se exempelvis GrUU 26/2002 rd, s. 2/II, RP 309/1993 rd, s. 61/II).

Yttrandefriheten är dock inte obegränsad. Enligt artikel 10.2 i Europakonventionen kan yttrandefriheten begränsas, men endast när sådana begränsningar är föreskrivna i lag och i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga för att skydda andras rättigheter. Yttrandefriheten gäller inte till exempel hatretorik och olaga hot, och den begränsas av skyddet för en annan persons heder och privatliv och de straffbestämmelser som tryggar dem (HD 2022:8, punkt 17). Till exempel hets mot folkgrupp åtnjuter inte grundlagens skydd av yttrandefriheten eller till exempel förenings- och mötesfriheten (GrUU 40/2017 rd, se även GrUU 10/2000 rd, s. 3, GrUU 19/1998 rd, s. 7/I).

Artikel 8 i Europakonventionen skyddar anseende och heder (Polanco Torres och Movilla Polanco mot Spanien, 34147/06, 21.9.2010). Dessutom omfattar de godtagbara grunderna för begränsning av yttrandefriheten i artikel 10.2 i Europakonventionen bland annat skydd av heder och anseende. Yttrandefriheten enligt artikel 10 i Europakonventionen ska vägas tillsammans med andra rättigheter och intressen som hänför sig till situationen. Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (nedan Europadomstolen) har i tolkningssituationer fäst stor vikt vid huruvida det är fråga om ett kärnområde inom yttrandefriheten, såsom politik. Om ett yttrande däremot behandlar rent privata angelägenheter, det vill säga frågor som inte har någon allmän eller samhällsrelevant relevans, är skyddet för yttrandefriheten smalare (RP 19/2013 rd, s. 14–18). Artikel 17 i Europakonventionen innehåller dessutom ett förbud mot missbruk av rättigheter. Enligt artikeln får ingenting i konventionen tolkas så att någon av de fri- och rättigheter som angetts i konventionen utplånas eller inskränks i större utsträckning än vad som där medgetts. Då åtnjuter till exempel sådana gärningar som kränker andras rättigheter och som grundar sig på de förbjudna syften som avses i artikel 17 inte skydd av konventionen (Garaudy mot Frankrike, nr 65831/01, beslut den 24 juni 2003). Europadomstolen har dock betonat att artikel 17 endast kan tillämpas i mycket exceptionella fall (Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila, Euroopan ihmisoikeussopimus, 6 omarbetade upplagan, Edita, Helsingfors 2018, s. 872).

Europadomstolen har betonat betydelsen av bilder, i synnerhet fotografier, som en central del av en persons personlighet, som avslöjar personens särdrag och också särskiljer henne eller honom från andra. I rättspraxis har det ansetts att utöver spridning av en upptagning kan även framställningen av den kränka artikel 8 (Reklos och Davourlis mot Grekland, 1234/05, den 15 januari 2009, punkterna 37, 40 och von Hannover mot Tyskland (nr. 2), 40660/08 och 60641/08, den 7 februari 2012, punkt 96). De förnedrande gärningar som i detta förslag avses straffbara kan inte till sin karaktär anses vara sådana att de hör till yttrandefrihetens kärnområde eller grundar sig på godtagbart utnyttjande av yttrandefriheten. Utnyttjande av yttrandefriheten för att begränsa eller kränka andras grundläggande rättigheter ingår inte i kärnområdet för skyddet.

Den föreslagna bestämmelsen har således godtagbara och nödvändiga grunder som kan härledas ur bestämmelserna i grundlagen och internationella människorättskonventioner. Den föreslagna

bestämmelsen gör inte heller straffen så stränga att de inte står i proportion till hur klandervärda de gärningar som avses i denna proposition är. Med beaktande av dessa omständigheter kan den föreslagna bestämmelsen också anses vara förenlig med proportionalitetskravet.

I grundlagsutskottets praxis har öppna gärningssätt i straffbestämmelser i princip ansetts vara problematiska med avseende på den straffrättsliga legalitetsprincipen (t.ex. GrUU 20/2022, stycke 12, GrUU 12/2021 rd, stycke 58, GrUU 20/2018 rd, s. 2, och GrUU 6/2014 rd, s. 2–3). Utskottet anser dock att ett öppet gärningssätt i en straffbestämmelse undantagsvis kan vara godtagbart, om den straffbara gärningen karaktäriseras av att den kan ta sig många uttryck och om bestämmelsen i övrigt innehåller villkor som i tillräcklig utsträckning begränsar området för det straffbara beteendet (GrUU 16/2013 rd, s. 4).

Genom lagförslaget preciseras grunderna för straffmätningen. På grund av de många sätten att begå en förnedrande gärning är det inte möjligt att i bestämmelsen täckande beskriva alla möjliga gärningsformer. En uttömmande förteckning skulle därför utan grund begränsa området för den föreslagna straffbestämmelsen. Vad som är synnerligen förnedrande beror därför oundvikligen på en allmän uppfattning, på motsvarande sätt som till exempel ”på något annat sätt förnedrar någon” i bestämmelsen om ärekränkning. I den föreslagna bestämmelsen beskrivs dock de typer av brott i samband med vilka den föreslagna skärpningsgrunden kan bli tillämplig. Till denna del preciseras och avgränsas i den föreslagna bestämmelsen tillämpningsområdet för skärpningsgrunden. Dessutom finns exempel på de typer av gärningar som omfattas av tillämpningsområdet och gränsdragningar till andra bestämmelser i specialmotiveringen. Att skriva in dessa preciseringar i lagtexten och i motiveringen uppfyller kraven enligt legalitetsprincipen. Bestämmelsen kan med tanke på legalitetsprincipen anses vara tillräckligt exakt och noggrant avgränsad.

Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

FN:s konvention om barnets rättigheter (FördrS 59–60/1991), som är förpliktande för Finland, förutsätter bland annat att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga legislativa, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i upplysningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande (artikel 19). Konventionen förutsätter också att konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende (artikel 36).

Enligt FN:s kommitté för barnets rättigheter: ”Skydd från alla former av våld måste beaktas inte bara mot bakgrund av barnets rätt till ”liv” och ”överlevnad”, utan även med avseende på rätten till ”utveckling”, som ska tolkas i linje med det övergripande målet, som är skydd av barn. Därmed innefattar konventionsstatens skyldighet ett heltäckande skydd mot våld och utnyttjande som kan äventyra ett barns rätt till liv, överlevnad och utveckling. Kommittén förväntar sig att staterna ska tolka ordet ”utveckling” i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling. Genomförandeåtgärder ska syfta till att uppnå optimal utveckling för alla barn.” (Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011): Barnets rätt till frihet från alla former av våld. CRC/C/GC/13, punkt 62).

I förslaget är det fråga om att i lagstiftningen bättre beakta det särskilt skadliga och klandervärda i att använda en person under straffansvarsåldern. Det finns således godtagbara grunder för den föreslagna regleringen med tanke på rättssystemen för de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna. Med beaktande av det accentuerade behovet av skydd för barn kan den föreslagna bestämmelsen också anses vara förenlig med proportionalitetskravet.

Med tanke på brottsrekvisitet ska man i detta sammanhang fästa uppmärksamhet vid att grundlagsutskottet i sin praxis har understrukt att kravet på exakthet accentueras, om delaktighet i brott kriminaliseras på ett sätt som avviker från de vedertagna delaktighetsbegreppen inom straffrätten (GrUU 7/2002 rd). Den föreslagna bestämmelsen avviker dock inte från vedertagen delaktighetslära. Avsikten med bestämmelsen är inte att utvidga området för bestämmelsens straffbarhet utan den är bunden till den etablerade läran om medelbart gärningsmannaskap enligt 5 kap. 4 § i strafflagen. Tillämpningsområdet bestäms på basis av åldern på den som är föremål för det medelbara gärningsmannaskapet, vilket är tydligt. Bestämmelsen kan därför betraktas uppfylla legalitetsprincipens krav.

På de grunder som anges ovan kan lagförslaget behandlas i vanlig lagstiftningsordning.

Kläm

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs riksdagen följande lagförslag:

Lag

om ändring av 6 och 17 kap. i strafflagen

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i strafflagen (39/1889) 6 kap. 5 § 1 mom. 4 och 5 punkten, sådana de lyder i lag 1129/2022, samt
fogas till 6 kap. 5 § 1 mom., sådant det lyder i lag 1129/2022, nya 6 och 7 punkter och till 6 kap. 5 §, sådan den lyder i lag 1129/2022, ett nytt 3 mom. samt till 17 kap. en ny 1 b § som följer:

6 kap.

Om bestämmande av straff

5 §

Skärpningsgrunder

Straffskärpningsgrunder är

-
- 4) att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, kön, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa,
- 5) gärningsmannens tidigare brottslighet, om förhållandet mellan den tidigare brottsligheten och det nya brottet visar att gärningsmannen, med anledning av att brotten är likartade eller annars, är uppenbart likgiltig för förbud och påbud i lag,
- 6) att brottet begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet, och
- 7) att ett brott mot liv, hälsa eller frihet begås på ett synnerligen förnedrande sätt.
-

Med kriminell gruppering avses en sammanslutning, inrättad för en viss tid, bestående av minst tre personer, till vars verksamhet väsentligen hör att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser.

17 kap.

Om brott mot allmän ordning

1 b §

Användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott

Den som på det sätt som avses i 5 kap. 4 § använder en person som är under 15 år som redskap för att begå ett uppsåtligt brott ska för *användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott* dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Denna lag träder i kraft den 20 . _____

Helsingfors den 30 januari 2025

Statsminister

Petteri Orpo

Justitieminister Leena Meri

Lag

om ändring av 6 och 17 kap. i strafflagen

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i strafflagen (39/1889) 6 kap. 5 § 1 mom. 4 och 5 punkten, sådana de lyder i lag 1129/2022, samt
fogas till 6 kap. 5 § 1 mom., sådant det lyder i lag 1129/2022, nya 6 och 7 punkter och till 6 kap. 5 §, sådana den lyder i lag 1129/2022, ett nytt 3 mom. samt till 17 kap. en ny 1 b § som följer:

Gällande lydelse

6 kap.

Om bestämmande av straff

5 §

Skärpningsgrunder

Straffskärpningsgrunder ä

4) att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, kön, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa, *och*

5) gärningsmannens tidigare brottslighet, om förhållandet mellan den tidigare brottsligheten och det nya brottet visar att gärningsmannen, med anledning av att brotten är likartade eller annars, är uppenbart likgiltig för förbud och påbud i lag.

(ny)

Föreslagen lydelse

6 kap.

Om bestämmande av straff

5 §

Skärpningsgrunder

Straffskärpningsgrunder är

4) att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, kön, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa,

5) gärningsmannens tidigare brottslighet, om förhållandet mellan den tidigare brottsligheten och det nya brottet visar att gärningsmannen, med anledning av att brotten är likartade eller annars, är uppenbart likgiltig för förbud och påbud i lag,

6) att brottet begås som ett led i en kriminell grupperings verksamhet, och

7) att ett brott mot liv, hälsa eller frihet begås på ett synnerligen förnedrande sätt.

Med kriminell gruppering avses en sammanslutning, inrättad för en viss tid, bestående av minst tre personer, till vars verksamhet väsentligen hör att begå sådana brott som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten på allmänna platser.

Gällande lydelse

17 kap.

Om brott mot allmän ordning

(ny)

Föreslagen lydelse

17 kap.

Om brott mot allmän ordning

1 b §

*Användande av person under
straffansvarsåldern för att begå brott*

Den som på det sätt som avses i 5 kap. 4 § använder en person som är under 15 år som redskap för att begå ett uppsåtligt brott ska för *användande av person under straffansvarsåldern för att begå brott* dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Denna lag träder i kraft den
20 .